

**ЗА УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ СОБОРНУ ДЕРЖАВУ!
ВОЛЯ НАРОДАМ!
ВОЛЯ ЛЮДИНІ!**

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ LIBERATION PATH

З М І С Т

- Д. Донцов
ЮВІЛЬ ТРИУМФУ НАЙБІЛЬШОЇ
БРЕХНІ
- С. Орл.
ЗА ПРАВИЛЬНЕ РОЗУМІННЯ ЗАВ-
ДАНЬ ОУН
- Д. Донцов
ПРИКЛАД ЕСПАНІЇ
- Б. Бора
ТИ ІДЕШ
- Проф. Г. Ващенко
ЖАХЛИВИЙ ЗЛОЧИН МОСКВИ
- П. Слобожанський
РОЗКЛАД КОМУНІСТИЧНОЇ ПАР-
ТІЇ В СРСР
- М. Орест
ТИ ЦВІТ ЗЕМЛІ
- П. Карий
ПРО ФОРМУВАННЯ ПСИХІЧНОГО
ОБЛИЧЧЯ СОВЕТСЬКОГО ОФІЦЕ-
РА
- Євген Маланюк
ЄВАНГЕЛІЯ ПІЛЬ
- І. П. К.
РОСІЙСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ І
УГРУПОВАННЯ
- Кн. Токаржевський Карашевич
ВІЙСЬКО ЗАПОРІЗЬКЕ НИЗОВЕ
- Проф. Вадим Щербаківський
ДО Сорокових роковин смер-
ти М. В. Лисенка
- П. О-ко
ЧОТИРИ РОКИ ПІД СЛІДСТВОМ
- П. Кізко
ІІ Оповідання
- Б. К-ий
В ОБОРОНІ РІДНОЇ ЗЕМЛІ
- Д. Донцов
ПРАВДА ПРАДІДІВ ВЕЛИКИХ
- В. Василенко
ВЛУЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИ-
ХІКИ МОСКАЛІВ
- — —
ПОДЯКА ПРОВОДУ ЗЧ ОУН
- — —
З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІО-
НАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК
Ч. 12 (63) ГРУДЕНЬ 1952 РІК V

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний місячник

Видає:

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

LIBERATION PATH

Published by the

UKRAINIAN PUBLISHERS LTD.

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

АДРЕСА АДМІНІСТРАЦІЇ: 237 LIVERPOOL ROAD, LONDON, N.1., Tel. NORth 1828

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: 28 MINSTER ROAD, LONDON, N.W.2., Tel. HAMpstead 1771

НАШІ ПРЕДСТАВНИКИ

АВСТРАЛІЯ:

Fokchan Library Co. Book Supply
17, Acacia St. Clenroy, W.9. WIC.

АРГЕНТИНА:

Olexa Bunij
Colle Gutenberg 3813. Buenos-Aires

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Koval
Bd. Charlemagne, 72. Bruxelles, 4

КАНАДА:

Wasyk Kuc
P. Box 391, Hutingdon, P. Quebec

НІМЕЧЧИНА:

Wolodymyr Jaworskyj
Nurnberg 39,
Oppelnerstrasse 262.

США:

Olexander Kobasa
936, W. 7-th St. Chester. Pa.

ТУНІС:

Dr. Wolodymyr Sawtshak
Berrage de Ben-Metir
Boite Postale 15. Ain Draham

ФРАНЦІЯ:

Osyp Kozak
64, rue Rabelais, Lyon. 3, (Rhône)

ШВЕЦІЯ:

Ovs. J. Kostiv
c/o Johansson
Tors. gt. 49. III., Stockholm.

Всіх наших Кольпортерів, Передплатників і Читачів поза Великобританією просимо розрахову-

ватися з нашими Представниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомляти головну Адміністрацію в Лондоні.

Одночасно закликаємо всіх наших Читачів і Прихильників допомогти нам розбудувати журнал. Якщо вам подобається »В.Ш.« - придбайте для нього хоч одного нового передплатника або читача з-поміж Ваших знайомих, чим створите тривалі підстави для існування й розвитку Вашого журналу.

* * *

ДО ЧИТАЧІВ »В.Ш.«

В лютому місяці цього року були розіслані показові числа »В.Ш.« з відповідним попередженням про повернення цього показового числа в разі небажання бути передплатником »В.Ш.«. Задержання показового числа означало згоду бути передплатником.

Адміністрація »В.Ш.« просить усіх тих Читачів, які шляхом задержання показового числа виявили бажання стати передплатниками, вирівняти до 1-го січня 1953 року свою заборгованість.

В разі невіривання заборгованості, висилка »В.Ш.« буде припинена.

Адміністрація
»Визвольного Шляху«

* * *

ДО ПЕРЕДПЛАТНИКІВ »В.Ш.« у НІМЕЧЧИНІ

Повідомляємо читачів »В.Ш.« у Німеччині про вартість передплати у німецьких марках:

Річна передплата	 12 н. м.
Піврічна передплата	 6 н. м.
Тримісячна передплата	 3 н. м.
Ціна одного примірника	 1 н. м.

Передплати та розрахунок за одержані до цього часу числа »В.Ш.« просимо висилати нашому представникові на таку адресу:

Wolodymyr Jaworskyj
Nurnberg 39,
Oppelnerstrasse 262.

Адміністрація
»Визвольного Шляху«

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ« У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Річна передплата	 1 ф. 1 ш.
Піврічна передплата	 10 ш. 6 п.
Тримісячна передплата	 5 ш. 3 п.
Ціна одного примірника	 1 ш. 9 п.

В інших країнах - у переліченні на валюту даної держави.

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ LIBERATION PATH

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

Рік вид. V. Ч. 12 (63)

ЛОНДОН, ГРУДЕНЬ (DECEMBER), 1952

Ціна — 1 ш. 9 п.

Д. Донцов

ЮВІЛЕЙ ТРІУМФУ НАЙБІЛЬШОЇ БРЕХНІ ПЕРЕСТОРОГА З НАГОДИ РОКОВИН ГАНЕБНОЇ ПАМ'ЯТИ БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

7-го листопада ц. р. Москва обходила 35-літні роковини від того дня, коли нова, большевицька тиранія врятувала від розпаду імперію російських царів.

Є це ювілей тріумфу найбільшої брехні нашого віку, яка своїм смердючим подихом заразила все міжнародне політичне, культурне і релігійне життя Європи, Америки і Азії.

Все в жовтневій большевицькій революції — з самого початку — було потворною брехнею: вона хотіла, нібито, знищити добу імперіялізму — і вона ж породила найбільш цинічний і захланний імперіялізм, імперіялізм Москви.

Вона хотіла, нібито, знищити абсолютизм — і запровадила його в п'ятій частині суходолу, ще дикіший, ще нікчемніший, як був у Росії царів.

Вона несла, нібито, економічне розкріпачення пролетаріату і селянства, — і запровадила натовість, нечуване в історії, рабство соток мільйонів вільних коліс людей.

Вона голосила рівність усіх — і створила суспільність безправної маси рабів у руках жмені упривілейованої касты експлуататорів-катів.

Вона голосила еманципацію жінки — і обернула її в робочу худобу, змушену робити непосильну, тяжку навіть для мужчин, невольницьку працю.

Вона голосила свободу думки — і запровадила примусову віру, караючи смертю «еретиків».

Вона голосила визволення народів — і принесла теорію «вищої раси» московської, якій мають служити всі інші народи з тавром «нижчих рас».

Вона несла «мир хижинам, війну палацам» — і знищила мільйони хаток бідаків, загнавши всіх в колгоспні казарми.

Вона голосила мир — і принесла перманентну війну, між народами і в середині кожного народу...

Інспіратором цієї нечуваної монструальної брехні міг бути тільки той, кого Євангеліє зве «отцем лжи» — диявол.

А найцікавіше, що масу своїх агентів вербують слуги диявола серед членів християнських суспільностей! Серед високих державних достойників (Гес,

Воллес), або церковних (Дін Джонсон), серед людей науки, послів до парламентів (Розе, Торез), серед артистів і літератів, серед еліти і серед мільйонів схудоблої черні мегаллополісів, що віддають свої голоси на агентів Москви. Навіть слуги диявола — на сором і ганьбу нашого віку — засідають в Об'єднаних Націях! З ними пактують! Їм відстапають — як криваву жертву новому молохові — один за другим вільні народи.

Більше того! Десятки мільйонів людей, десятки вільних народів Захід рішив віддати на вічне володіння кривавій імперії, якої монструальні простори мають — в кожному разі — лишитися в границях 1939 р. Бо різні мафії думають, що навіть по упадку большевизму легше тоді буде вхопити ті народи за чуба, дати їм нового пана.

Захід боїться Росії, створеної революцією 1917 р. Тим не менше буде змушений, хоч і проти власної волі, воювати з нею, як був до того змушений Гітлер. А найстрашніше є те, що Захід хоче вести цю неминучу війну тими методами, що й Гітлер. Той ішов проти Росії Сталіна — закоханий в большевицькій тиранії, абсолютно не бажаючи — в разі перемоги — дати свободу уявленим москалями народам. Це припечатало його загибіль.

Теж те саме хоче робити демократичний Захід, який схильний бачити всюди тиранію Тіта, ніж свободу народів. І коли Захід піде у війну з тою ж — як Гітлер — проблемою неподільності потворної імперії, буде, як і Гітлер — розторощений. Впаде жертвою своєї трусости або глупети — в обійми московської тиранії.

Хай він це знає! Пригадуємо йому те ще раз з нагоди роковин ганебної пам'яті большевицької революції. Щоб не казав, що ніхто його не перестерігав, бо ми не будемо в'язати себе нічими пактами з дияволом. Як не в'язалися пактом Гітлера або Заходу з Сталіним — нашим катом. Ми продовжуватимемо нашу боротьбу до повного розвалу московської імперії, до цілковитого визволення наших народів і до державної незалежності.

Хай знає це Захід! І хай буде проклята Москва!

С. Орл.

ЗА ПРАВИЛЬНЕ РОЗУМІННЯ ЗАВДАНЬ ОУН

Організація Українських Націоналістів (ОУН) — це революційно-політична, визвольна організація. Вона не є жодною партією, ані групою, якої метою є захищати ті чи інші часткові інтереси національної спільноти. Її метою є здобути **національно-політичне, культурне і соціально-економічне визволення** всієї української нації. Передумовою цілісного визволення є визволення **національно-політичне**. Тому головну свою увагу зосереджує ОУН на політичну діяльність.

Є цілком неправильно уважати ОУН чи її Закордонні Частини за одну із груп, партій чи угруповань. ОУН, а тим самим і її Закордонні Частини, не має рівного собі партнера ні в краю, де взагалі поза ОУН не існує жодна політична організація, ні на еміграції. ОУН, як визвольна організація всього українського народу бореться за визволення України, організує визвольну боротьбу всіх верств української спільноти.

Кожний, хто пропагує тезу, начебто ОУН за кордоном є одною з існуючих політичних груп, глибоко помиляється і фактично заперечує ОУН, як загальноукраїнську визвольну організацію. Це є намагання демобілізувати революційні кадри ОУН, які мусять постійно бути свідомі, що саме на них лежить відповідальність за правильну організацію визвольної боротьби українського народу. Є теж основною помилкою уважати, що, мовляв, за кордоном немає жодної революційної боротьби, отже, при чому тут революційна організація. Революційна ідея — це не тільки збройні технічні акти, але й сокупність засобів і методів побороювання ворога в усіх площинах життя. Це, передусім, **система ідей і цінностей**, які в боротьбі ми ставимо проти большевизму.

Наш ворог — це ворог усього людства. Він атакує весь світ, а в тому, і зокрема, закордонне українство. Чому, отже, боротьба проти нього не мала б мати революційного характеру? Лише дефетисти і опортуністи намагаються звести нас до значення одної з емігрантських груп, мовляв, ОУН в Україні є революційною, але за кордоном члени ЗЧ ОУН — це такі самі емігрантські »з'їдачі хліба«, як члени всіх інших угруповань. Це глибока неправда, бо обставини і місце тимчасового перебування не можуть змінити ідейного наснаження, самопосвяти визвольній справі, ризику і жертвенності хоч би й життям членів ОУН, коли цього вимагає добро справи. Від коли ОУН почала діяти за кордоном, кожного року більші або менші групи її членів, як добровольці, відходять на Рідні Землі. І кожного року гинуть з-поміж них сірі безіменні герої, нікому невідомі, бо умови визвольної боротьби не дозволяють подавати про них до загального відома. А це хіба не є звичайні емігрантські »з'їдачі хліба«, як дехто старається говорити про членів ОУН на еміграції. Інші з-поміж рядів ОУН протидіють тут ворожій агентурі МВД-МГБ з самопосвятою і відданістю. Чи це не є люди на революційному фронті? Ще інші приго-

товляються, щоб завтра стати в ряди крайового активу і т. п. Чи це все є те саме, що в інших партіях чи групах?!

Коли, однак, хтось випадково дістався в ряди ОУН і внутрішньо відчуває, що він уподібнився до тих емігрантських »з'їдачів хліба«, якими хоче бачити всіх членів ОУН, хто замість віри в силу власного народу чекає на чужі дивізії, які прийдуть нас »визволяти« — той повинен чимскоріше покинути ряди такої організації, як ОУН. Це краще і для нього і, передусім, для Організації. Місце в рядах ОУН є тільки для фанатично віруючих в українську правду і в українську визвольну справу високоідейних, жертвенних, характерних і стійких елементів, а ніколи для вічноневдоволених критикоманів, примітивних всезнайків і здеморалізованих оплывачів власного гнізда і власних авторитетів.

В нашій діяльності ми зосереджуємося на головних, великих справах, на дороговказах, а тому мусимо бути **прикладом особистої і революційної моралі**. Мусимо керуватись старими, випробуваними в ОУН суворими революційними засадами вирощування якостевого членства під оглядом характеру, ідейності, жертвенності, кожночасної готовости на ризик, пошановання авторитетів, дисципліни і динамічності в акціях. Наша сила не в механічній об'єднанні протилежних елементів, але у фанатичних, віруючих в ідею визволення України кадрах, які потраплять пірвати за собою народ і повести його до перемоги. Спаяні великою ідеєю, віруючі і незламні, а не »биті вічними сумнівами« кадри є хребтом кожної визвольної революції. Тільки кадр однородних людей потягне за собою різногранні елементи, бо він знає чого прагне і яким шляхом йому прямувати до досягнення мети. Тому головним завданням українського народу під сучасну пору є мати своє ядро, яке потрапить устоятись проти всіх ворожих хвиль. Таким ядром є власне ОУН.

Тільки чіткість, ударність, динамічність ідеї, ентузіазм, а не скептицизм, віра, а не сумніви — збережуть нас на становищі організатора революційних мас українського народу. Лише агресія нашої думки-ідеї, нашого чину заактивізує якнайширші народні маси в нашій визвольній боротьбі.

На ОУН іде наступ з усіх боків, бо саме вона є нині єдина непоборна сила, що всюди, в краю і на еміграції, держить безкомпромісовий фронт проти всіх ворогів суверенности й соборности України. Нас хочуть знищити большевики, нас хочуть зламати »певні кола« на Заході, яким не на руку Українська Самостійна Соборна Держава, але це ніколи нікому не вдасться, так, як не вдалося досьогодні.

В українській революції минулого, зокрема в Хмельниччині, була переможена і загнута залізною рукою Хмеля, в ім'я великої ідеї, — українська »распря«. І горе було б українському народові, коли б дух Брюховецьчини в рішачий момент віджив знову на Україні! Ця хіба української вдачі—

анархія, мусить бути виключена, отаманщина мусить бути загнущана, спрямована на властиву боротьбу з ворогом, якщо хочемо в майбутньому революційному зриві здобути перемогу. Не можемо наслідувати чужих зразків, бо вони ніколи не будуть прийняті в Україні.

Наша мета — національне, а через нього і соціальне визволення України. Тому маємо підшукувати такі способи й методи, які вирости з українського ґрунту і сприяють нашому визволенню. Навіть західний світ уже втомлений безплідними пустими фразами і в обличчі смертельного ворога свободи — висуває на провідні місця людей діла, а не «язика». Обрання президентом США ген. Айзенхауера — найкращий доказ цього. Народ хоче відважних рішень і тому прагне мати у проводі відважних і рішучих людей, які можуть нести відповідальність, і не будуть кривити душою перед народом.

Всім відомо, що в момент, коли воля і життя мільйонів у небезпеці, коли нація стає zagrożена наближаючоюся війною, відповідальність перебирає одна людина — полководець, до якого народ має довір'я і беззастережно виконує його накази. Це так само, як під час бою армій, боєм керують полководці. Саме тепер наближається останній і вирішальний бій всього людства проти його смертель-

ного ворога — московського більшовизму. Отже, іде про життя сотень мільйонів, їх культуру, свободу і майбутність. І тому й не диво, що американський свободолюбний нарід бажає мати в той час президентом США воююча-полководця. Воююча Україна ще скоріше віддала свою долю в руки полководців. Таку відповідальність ніс, як Голова Проводу ОУН на Рідних Землях, Голова Генерального Секретаріату УГВР, і Головний Командир УПА — ген. Тарас Чупринка. Подібно тепер несе цю відповідальність полк. Василь Коваль.

Світ наближається до неминучого збройного зудару. Однак, перемогу забезпечить не тільки краща зброя, але, передусім, **сильніша віра, справедлива й благородна ідея**, яка мусить мати своїх безкомпромісових носіїв. Ніколи, хоч би найкраща ідея не перемагає автоматично противника, якщо за нею не стоїть **людська воля, віра і жертвенність**. Цебто, якщо за нею не стоять її прапороносці!

Тож треба нам усім берегти, як ока в голові, цих прапороносців, оті наші революційні кадри, щоб їх не розклала жодна ворожа диверсія і не послабила боездатности деморалізуючими діями. ОУН, а з нею її Закордонні Частини на еміграції, мусить надалі бути авангардом у визвольній боротьбі українського народу.

Д. Донцов

ПРИКЛАД ЕСПАНІЇ

«Принципіальність», «непримиренність», «безкомпромісовість» — ці поняття не мають доброї слави у т. зв. «реальних політиків» у теперішнім світі, полатайків від політики. В цих поняттях криється для «реальних політиків» найбільше лихо! Принципіалісти, які не числяться з обставинами, — засіди, думають вони, заводять у сліпу вулицю...

Полемізувати з «реальними політиками» — марна праця, бо кермує їх думками не розмисл, а їх принципіально-угодовецьке «нутро». Вони — як горбаті — не можуть ходити просто. Тому звертаюся тут не до них, щоб їх переконати, а до однодумців, щоб цих скріпити в їх переконаннях прикладом Еспанії. По більшовицьким перевороті 1917 р., перша країна, на яку кинувся московський комунізм, була Україна — на крайнім сході Європи. Другою жертвою Москви — писав Ленін — мала стати Еспанія — на крайнім заході Європи. І справді, ці дві країни стали теренами, де найбільше, найдовше і найкривавіше шаліла війна вільних народів проти червоної Москви, яка з тих крайніх точок, мов об'пценьками, думала схопити й задусити наш континент. Так і за часів нашого старого Києва, Україна і Еспанія творили два бастиони, які рівночасно штурмували татарські орди і воюючий Іслам.

Україну кинув на поталу більшовизмові так званий «свободолюбний світ». В Еспанії — цей «свободолюбний світ» активно допомагав більшовизмові проти нації і церкви так, що виглядало, нібито тому «свободолюбному світові» приємніше було б, коли б замість ген. Ф. Франка з його фаланґією, сидів би в Мадриді якийсь советський генерал Скот-Чурбанов з своїм НКВД. Ні для кого нині не тайна, що

над міжнародною наволоччю, яка злетілася в Еспанію в 1930-тих рр. щоб всадити ніж в серце одній з найкультурніших країн Європи, — як командант, став московський більшовик з хмарою московських катів. Всі «демократичні» столиці Європи активно допомагали більшовицькій інвазії, а наші соціалісти — навіть у Галичині — співчували їй у своїй пресі («Громадський Голос»).

Агресію Москви тоді відперто. Коли ж пізніше, в 1945 р., «дорогий союзник» світової демократії — Сталін засів, через своїх заступників, в Об'єднаних Націях і серед Нюрнберзьких суддів, — Москва знову спробувала отаборитися в Еспанії. З благословення західних союзників, на півдні Франції почала організуватися червона армія з шумовиння всіх народів, під гураганний протиеспанський вогонь світової соціалістичної й «демократичної» преси. Розходилося про те, щоб дістати в своє володіння якесь прикордонне місто на території Еспанії, отаборитися там, привезти туди якогось еспанського Маленкова або Кагановича з їх бандою — новим, «демократичним урядом», а тоді одержати «моральну» і збройну поміч від «свободолюбного світу»... Цей, спритно вигаданий в Москві фортель не вдався, як і повалення Франка в одвертій інсдуррекції десять літ перед тим.

Тоді Москва та її приятелі і агенти виконали інший план. Перепровадили політичний, економічний і «моральний» бойкот Еспанії. Сповнені «морального» обурення, союзники Кремлівського диктатора, не прийняли Еспанію до Об'єднаних Націй: негідна вона була засідати в чеснім товаристві, в яким сиділи такі «джентлмени», як Молотов, Ви-

шинський або висланець Тіта. Дипломатичні зносини з Іспанією обмежено до мінімуму, послів «свободних держав» відкликано з Мадриду. Пропагандивній літературі іспанській замкнено доступ до «свобідних країн». Нарешті, спритними посувами старалися вони поволі дусити Іспанію економічно. Бо ж Іспанія ген. Ф. Франка була країною «реакції»! — бо ще твердо стояла при своїй вірі і при своїм патріотизмі. Бо ж Іспанія була проти «прогресу»! — бо не хотіла зректися своєї національної суверенності на користь міжнародної «фінансієри». Бо Іспанія була країною дикого «шовінізму»! — бо сміла думати, що правити Іспанією мають самі іспанці, а не банда безбатьченків, які що кілька літ міняють своє громадянство, будучи весь час експозитурою тої чи іншої закулісової мафії.

Здавалося б, що Об'єднані Нації — не кием, то палицею, а таки доб'ють героїчну країну, якої єдиний, але великий злочин полягав у тому, що посміла в ім'я своєї національної Правди — ставити чоло у московській інвазії, і західній міжнародній мафії, з яких обидві хотіли зробити з Іберійського півострова або свою колонію, або — сателіта. Здавалося б... Але місяць листопад приніс наглу і, як кажуть в Америці — «милу несподіванку»! Сполучені Держави підписали з урядом ген. Ф. Франка договір у справі воєнних баз спільної оборони проти Москви! Це був поворот на 180 ступенів. І при тім, цей договір підписаний на умовах не тих, які хотів би подиктувати «демократичний світ», а на тих, які були догідні ген. Ф. Франкові. Іспанія одержить не лиш ті малі 125 мільйонів доларів, які виасигнував Конгрес, але черпатиме із двомільярдного фонду, призначеного Америкою для розбудови заокіанських баз. Тим способом американський уряд обійшов опозицію демократичного Конгресу, який не хотів більше помагати Іспанії. Розбудова баз буде виконана не американськими фірмами а іспанськими, лише з допомогою американських інженерів. Будуватимуть не привозні американські робітники, а іспанські. Над базами буде віяти іспанський прапор. Взагалі, точки договору будуть не якісь виняткові — як цього дехто сподівався б при договорах з таким «викидом суспільства», як «фашистівська» Іспанія, а такі, які фігурують в подібній умові з Португалією. Всі суверенні права Іспанії повністю узгоджені. Всі бази лишуться під необмеженою іспанською командою...

Вже кілька літ тому, після бундючої протиіспанської кампанії з відкликом послів — одна по другій, держави «цивілізованого світу» тишком-нишком, непрохані ніким, знову повернули своїх послів до Мадриду, признаючись тим до міжнародного блямажу. Тепер же ж — цей договір, нова перемога витривалого Франка. Уряд генерала, який Захід на спілку з Москвою, намагалися повалити шляхом політичного, економічного і дипломатичного бойкоту, став повноправним членом і партнером в системі оборони Заходу проти Москви. Хоч і не належить Іспанія до Північно-Атлантичного Пакту, та тепер нічого там не робитиметься без порозуміння з Іспанією, яка зв'язана з Португалією відповідним договором...

Б. Бора

ТИ ІДЕШ

Через Крути, Базар, через Броди —
Через трупи, пожари і кров
Простелилась дорога, народе,
Під залізом солдатських підков.

І хоч знаєш — доба неласкава,
А роки — це багнетів стерня,
Ти ідеш — тобі Ніч нецікава,
Бо ти сином райдужного Дня.

Ти ідеш. І не сам ти з собою.
Побіч тебе нащадки і діди.
Іхній голос говорить з тобою,
Кожна думка з їх серця іде.

Ти ідеш. Кожна скиба для тебе
Зачаклована кров'ю скрижаль,
Скрізь вітає тебе рідне небо
І напоєна славою даль.

Ти ідеш. І вже з кулею в лобі
Ще співаєш про радість життя,
Бо безсмертя замкнулося в тобі,
Наче правда в Христові уста.

І Голгота тебе не лякає,
І безсиле для тебе «Разпін!»...
Третій День недалеко. Світає.
Небосхил пахне щастям весни.

(Із недрукованої збірки «Моя Доба»)

При тім бойкоті, який ще вправляє супроти Іспанії західна і советська преса, звістка про американсько-іспанський договір може перейде непоміченою. Тим не менше це політичний факт великого значення. Передусім для нас! Цей факт свідчить, що нація, яка вірить у себе, яка готова битися до загину за свою Правду, яка має на чолі чесне і віддане нації правительство, і яка посідає у великій мірі відвагу протиставитися цілому світові ворогів — може числити на перемогу. Цей факт показує, що все ж таки оплачується політика принципіальна, не опортуністична. Що перемагають «ідеалісти», «Дон-Кіхоти», які «не числяться з обставинами», які дивляться на завдання нації не «тверезими очима реальних політиків», а очима ідеалістів і героїв.

Хай ця наука буде прикладом нам! Хай серед темної ночі, коли навколо гуде чортівський шабаш страхополохів, перекінчиків, зрадників, «реальних політиків» і спекулянтів від політики, — хай цей приклад героїчної витривалості Іспанії при своїй Правді — скріпить моральні сили тих, які не чіпляються за трікомфальну мантію того чи іншого побідника, викидаючи йому в угоду одну точку за другою своєї програми; які не вірять у себе ні в Україну. Принципіалістів може більше ненавидять і приборкують, але й більше шанують і більше бояться.

Недавно новопризначений генеральний губернатор Австралії, генерал британської армії, пустив крилате слово: не можна сказати, що британець був більш відважний від француза або від німця, він так само відважний, тільки... трошки довше відважний. Оце «трошки довше» чудово зрозумів ген. Ф. Франко. Це треба зрозуміти і нам. В хаосі підсоветської дійсності, в хаосі емігрантських об'єднань, роз'єднань, консолідацій і компромітацій — матиме шанси стати на чолі нації тільки той табір, який в безкомпромісовій обороні нашої Правди перед чужим і своїм. — буде поперше — відважний, а подруге — найдовше відважний.

Проф. Г. Ващенко

ЖАХЛИВИЙ ЗЛОЧИН МОСКВИ

(Голод на Україні 1932—1933 р.)

В черговому, 1953 р., припадають 20-ті роковини страшного голоду в Україні, організованого Москвою для фізичного винищення українського народу. В ці трагічні роковини українська еміграція повинна докласти всіх зусиль, щоб розкрити перед цілим світом цей жахливий злочин московських окупантів. І саме про це московське народобивство говорить також стаття проф. Г. Ващенко — Ред.

СССР — це країна нечуваних в історії злочинів. Ці злочини організувало й організує політбюро ВКП(б). Одним з найбільших його злочинів був організований ним в 1932—1933 р. голод на Україні, в наслідок якого загинуло приблизно 8 мільйонів українського населення. Демократичний світ залишився байдужим до великої трагедії українського народу. Мало того, в той час, коли мільйони українців в тяжких муках вмирали голодною смертю, на Україну приїздив французький міністер Ерію і, повернувшись у Францію, писав і розповідав про добробут українського населення під большевицькою владою. А тепер про той страшний голод лише іноді згадують українці. Є небезпека, що в скорому часі про нього зовсім забудуть, і страшна жертва українського народу стане марною.

А проте голод 1932—1933 р. мусить стати на довгі віки лекцію не тільки для українців, а й для всіх народів світу. Щоб це сталося, треба об'єктивно з'ясувати: а) яка основна причина голоду, б) хто його організував, в) хто був жертвою голоду, чи все населення СССР, чи лише українці і ще деякі поневолені Москвою народи, г) скільки українців згинувало від голоду?

Московські большевики та їх підлабузники посягнували голод посухою і лінивством українського селянства. Про посуху, як основну причину голоду 1932—1933 р., приходиться іноді чути і читати ще й тепер. Таке твердження не має під собою аж ніяких підстав. Україна має найродючішу в світі землю і трудолюбиве хліборобське населення. Навіть у посушливі роки на Україні не може бути голоду. За моєї пам'яті найбільш посушливим був 1897 рік, коли з самої весни аж до 10-го червня не випало жодного дощу. І все ж таки в цей рік голоду не було. Збіжжя виросло низеньке, але колосисте, голодувала без достатньої паші скотина, але селяни підгодували її, рубаючи зелене гілля в лісах. Ціна на збіжжя підвищилась, але не подвоїлась і не потроїлась. Пуд жита (16 кілограмів) в 1897 р. коштував приблизно 70 коп., а в 1898 р. він коштував карбованець. Крім того, у більшості селян і в громадських магазинах були ще запаси збіжжя з минулого року. Тому в 1898 р. і початком 1899 р. я, живучи на селі, не чув про якесь особливе бідування селян, а тим більше не чув, щоб хтось з них помер з голоду.

Але 1932 рік зовсім не був таким уже посушливим і коли б Україна не була тепер під большевиками, наше трудолюбиве селянство зжало б зі своїх полів великий урожай і не тільки само мало б що їсти, а ще й мільйони пудів спрямувало б у Західню Європу.

Отже, причина страшного голоду на Україні 1932—1933 р. не посуха. Голод був свідомо й навмисне організований московсько-большевицькою владою на чолі зі Сталіним. Про це свідчить ряд заходів совєтської влади, вжитих нею в 1932 р. Ще в липні 1932 р. за вказівками Сталіна московські большевики видали наказ, яким заборонялося навіть збирання селянами колосків, що залишилися після жнив на полі. За порушення цього наказу московсько-большевицька влада загрожувала найсуворішими карами, включно до розстрілу. В зв'язку з цим на колгоспних полях була організована найпильніша охорона «державного майна». На певній віддалі одна від другої були збудовані спеціальні вежі, з яких комсомольці пильно стежили за селянами, щоб вони не збирали колосків. «Винних» у цьому селян комсомольці зразу ж заарештовували і передавали місцевій большевицькій владі. Суд над ними був короткий, по-звірячому жорстокий. Нещасних селян вивозили в концентраційні табори на каторжні роботи, а деякого з них навіть розстріляли.

Дуже характеристичним є те, що большевики видали наказ про колоски ще перед жнивими. Виходить, що вони наперед передбачали, що селяни будуть поставлені перед загрозою голодової смерті і, щоб врятуватись від неї, примушені будуть збирати на вижатих полях колоски.

Але про те, що голод на Україні в 1932—1933 р. був свідомо організований московськими большевиками, свідчать ще й інші заходи московсько-большевицької влади. З її наказу все збіжжя, зібране селянами з полів, негайно збиралось державою і звозилось на «сипні пункти». Тут воно часто місяцями лежало в купах, проростало і гнило, але пильно охоронялось сторожею від нещасних селян, що помирали з голоду. Поряд з тим провадився нечуваний в історії грабунок селян. Спеціально організовані для цього групи партійних робітників, комсомольців, большевицьких активістів ходили по селянських дворах, шукаючи захованого збіжжя. «Шукачі» були озброєні довгими гострими залізяками, якими вони «прощупували» сіно, солом, ґрунт на подвір'ї і долівки в хатах. Часто при цьому «шукачі» розвалювали печі й стіни. Коли у когось з селян знаходили приховане зерно, хоч би його було декілька кілограмів, такого зразу ж заарештовували і суворо засуджували, як злочинця.

Одночасно з цим відбувалося жорстоке «розкуркулювання селян». Жертвами його були тепер не тільки «куркулі», тобто заможніші селяни, (їх ще раніш большевики у великій кількості заслали в

концтабори або розстріляли), а й т. зв. середняки або взагалі ті, що з якоїсь причини викликали до себе недовіря з боку московсько-большевицького «начальства». «Розкуркулювання» полягало в тому, що селянське майно забиралось більшовиками, печі в хатах часто розвалювались, чоловіків арештували і засилали на каторги, а жінок і дітей навіть зимою вивозили за село, а іноді в провалля. При цьому під страхом кари забороняли сусідам приймати до себе нещасних.

Для того, щоб усі заходи дійсно реалізувались, з Московщини були надіслані т. зв. «двадцятип'ятитисячники». Завдання їх полягало не тільки в тому, щоб вони самі виконували жорстокі накази большевицької влади, а й стежили за виконанням наказів «на місцях».

Як бачимо голод на Україні був свідомо організований московськими більшовиками за певним пекельним планом, придуманим у всіх подробицях.

Яка була мета голоду?

Мета його полягала не тільки в тому, щоб зламати волю українського народу й загнати його в колгоспи, а і в тому, щоб якнайбільше ослабити його фізично виснажити значну його частину. Причина такої пекельної ненависті більшовиків до українців полягала в тому, що вони більше, ніж інші поневолені Москвою народи, виявили спротив московсько-большевицькій владі, довше і з більшими завзяттям боролись з нею. Тому в 1932-1933 р. був жорстокий голод не тільки в Наддніпрянщині, а й на Кубані, заселеній українцями. Але, крім того, голод, не в таких розмірах, як на Україні, був серед донських козаків, татар, туркменів і взагалі народів Середньої Азії.

А зате не знали зовсім голоду росіяни (москалі). Від росіян на еміграції доводиться часто чути твердження, що в 1932-1933 р. голодувало все населення СРСР. Це є неправда. Російських селян більшовики не грабували так, як українців, не заганяли їх з такою жорстокістю в колгоспи, не руйнували їхніх хат, а, головне, хліб пограбований на Україні везли в Московщину. Тому в той час, коли на Україні люди вмирали з голоду і в склепах можна було купити унормовану кількість хліба тільки на спеціальні картки, в Московщині було досить хліба і в склепах і на базарах. Зрозуміло, що українці, дізнавшись про це, рушили за хлібом у Московщину. Але більшовики і тут виявили велику передбачливість. Щоб виморити голодом якнайбільше українців, московські більшовики на півночі України поставили численні вартівничі загони, що не пускали в Московщину українських селян і взагалі тих, що їхали за хлібом. Арештованих часто засуджували в концтабори. Мало того, щоб збільшити голод на Україні, більшовики вивозили з Московщини на Україну українських селян, що жили на півдні Московщини серед москалів. Щоб не обвинувачувати мене в фантазуванні, пошлюся на факти, що їх особисто спостерігав.

Весною 1933 р., коли на Україні люди буквально мерли як мухи, мені довелося з групою аспірантів педагогів поїхати в наукову екскурсію в Москву, а потім в Ленінград. Переїхавши межі України, ми опинилися ніби в зовсім іншій державі. На станці-

ях — здорові не виснажені люди, на перонах селяни, що продають печений хліб, іноді навіть смажене м'ясо. А коли ми приїхали в Москву, то не помітили там ані найменших ознак якогось голоду. В крамницях можна було вільно купувати хліб і то без усяких карток. Так само можна було купити ковбаси, сир, масло та ін. Про якийсь голод і ніхто не розмовляв. Ніякого голоду не було в Ленінграді. Тому кожний з екскурсантів, вертаючи додому, навів з неродючої Московщини в «житницю Європи» декілька хлібин і шматків масла, добре це все заховавши, щоб «старші брати» не відібрали дорогою.

Отже, в той час, коли Москва «благоденствувала», Україна конала з голоду. Скільки вимерло українців, точно сказати не тільки трудно, а й неможливо. Більшовики, як спритні злочинці, уміють добре ховати кінці в воду. Коли звернутись до офіційних джерел, то вийде, що в 1932-1933 р. ніхто на Україні від голоду не вмер. Вмирали люди від «запалення легенів», від «шлункових хворіб», але не від голоду, бо такий наказ отримали лікарі, що констатували випадки смерті. Тому, щодо кількості померлих від голоду українців, існують різні припущення. Одні думають, що їх померло 3 мільйони, другі, що 5, треті, що всіх померло мільйонів 8. Думаю, що найближче до правди стоять останні. Принаймні, відомо, що населення деяких сіл на Україні, майже зовсім вимерло. Як, напр., вкажу на село Орчикова Черещина на Константиноградщині Полтавської області. Це село розташоване в районі з багатющою чорноземлею. Будучи в цьому селі 1934 р. я довідався, що в ньому залишилася лише одна тисяча населення. До большевицької революції воно мало 5 тисяч населення. Мене надзвичайно вразив зовнішній вигляд села. Більшість хат були розвалені, від деяких залишилися лише труби й печі, двори густо заросли бур'яном. Ідучи селом, я рідко зустрічав людей і зовсім не бачив тварин, навіть собак і котів.

Жертвами голоду переважно були селяни, але голодувало й міське населення. Особливо страшні картини голоду доводилось спостерігати мені в Полтаві весною і на початку літа 1933 р. По вулицях ходили кістяки, обтягнуті земистою шкірою. що просили милостині. Ще страшніші кістяки сиділи під парканами, бо не всілі вже були рухатися. Тут же багато з них вмирало. Але це нікого вже не зворушувало. Люди йшли своєю дорогою, не звертаючи уваги на мерців. Від часу до часу містом проїздив віз, запряжений кіньми, або грузовик. Мерців, як дрова кидали на повіз і їхали далі. Люди губили свої кращі почуття, тупіли і ставали байдужими до чужого горя. Траплялися випадки людодідства. Були такі випадки і в Полтаві.

Всі ці випадки показують, що голод не тільки фізично винищив вісім мільйонів людности на Україні і підірвав здоров'я більшості з тих, що залишились живими, а ще до того спричинився до знищення їх морального рівня і виробив байдужість до чужих страждань.

Хто винен у всіх цих страшних злочинах? Нема сумніву в тому, що основними винуватцями були кремлівські бандити, що спирались в першу чергу на московських активістів, якими були, між іншим,

25 тисяч агентів післаних Москвою на Україну з метою виконання плянів щодо організації голоду. «На місцях» вони знаходили люлей, позбавлених національної свідомости, що із-за кар'єри або з інших причин виконували накази московських злочинців. На доказ цього твердження наведу, як приклад, два факти. 1936-го року, коли я був на становищі «ворога народу», на квартиру до мене прийшов мій колишній учень по Білицьких педкурсах п. Б. Це була дуже здібна людина, особливо в галузі математики. Після закінчення Білицьких педкурсів він поступив на математичний факультет Харківського університету і потім одержав посаду директора одної з середніх шкіл Харкова. Уже той факт, що він не побоявся відвідати мене, коли я був в «опалі» свідчить, що це була більш-менш порядна людина, хоч він і був членом комуністичної партії. В розмові ми згадали часи голоду. Б. розповів мені, що весною 1933 р. його, як партійця, комуністична партія послала в один із сільських районів харківщини відбирати у селян «залишки» прихованого збіжжя. Виконуючи наказ, він організував «на місцях» групи партійців і комсомольців, і з ними ходив від хати до хати, шукаючи прихованого збіжжя. При цьому в хатах, сараях, пивницях все переверталось, стіни й печі часто руйнувалось. Згадуючи про це все, Б. казав, що його самого проймала лють проти селян, що насмілювались не виконувати наказів большевицької влади, і він власноручно разом з іншими розбивав печі в селянських хатах.

Не менш характеристичний другий випадок. В 1934 р., коли кремлівські бандити виконали свій пекольний плян, що про нього згадувалось вище, за своїм звичаєм вирішили перекласти вину за організований ними злочин виключно на «місцеву владу», яка нібито «перекрутила наказ з центру». На Україні були організовані спеціальні слідчі комісії, які мусіли перевірити діяльність сільських рад і виконкомів протягом 1932 і 1933 рр. Така комісія, між іншим, виїхала з Полтави в село Орчикова Черепина, про яке згадано вже вище. Голова сільської ради, місцевий селянин сподівався, що комісія його похвалить і навіть нагородить. Де ж таки! Ніхто з голів сільрад його району не виявив такої ретельности у виконанні московсько-большевицьких наказів, як він. Все заховане збіжжя було знайдене, багато хат розвалено, всі «куркулі» були заарештовані і вивезені. Але сталося щось несподіване. Комісія обвинуватила його в перекрученні наказів з «центру», в перебільшенні своєї влади, зло-

живанніях на свою користь. Як на велику провину його було вказано й те, що в селі вимерло також багато людей. Це як грім вразило голову сільради. «Хіба ж я не старався для советської влади?» — у відчаї запитав він. Наслідків ревізії він не чекав і застрілювався. Випадок символічний. З подібних причин покінчили самогубством і Скрипник, і Любченко, і Хвильовий, які теж до нестями «старались» для советської влади. Нехай же організований большевиками голод на Україні буде на довгі роки наукою і для українців і для цілого світу.

А основні точки її такі:

1) Українці мусять зі всією енергією боротись за свою самостійну, незалежну державу, бо тільки вона може забезпечити їм матеріальний добробут і розвиток національної культури. В боротьбі за державну незалежність Україна має право чекати підтримки з боку вільних народів світу, яким теж загрожує большевицька Москва.

2) Комунізм, як тоталітарна форма устрою державного і суспільного життя, не може обійтись без насильства і терору, що його запроваджує верхівка комуністичної партії. Одним із засобів терору може бути тримання всього населення або якоїсь частини його в стані матеріальних злиднів, або і навмисно організований голод. В таких випадках населення, позбавлене власности, не може боротись з комуністичною владою.

Життя і бодай найменший матеріальний добробут можуть бути гарантовані лише при існуванні приватної власности. А щоб не було зловживання з боку капіталістів, власність мусить бути контрольована державою і громадськими організаціями. Тому, борячись за свою незалежну, самостійну державу, українці мусять разом з тим боротись і з комунізмом, хоч би він називав себе українським. Українські комуністи, щоб зламати волю населення, можуть діяти так же, як і комуністи московські.

3) Комунізм несе з собою не тільки матеріальне зубожіння населення, але й моральне отупіння його. Терор, без якого не може обійтись комуністична влада, приводить до того, що насильство над населенням, його матеріальне бідкування, розстріли, заслання на каторгу, стають чимсь звичайним, люди поступово перестають співчувати чужому горю, а ті, хто бере активну участь у насильствах стають жорстокими, гублять образ і подобу Богу.

Отже, в ім'я свободи і гуманности всі на боротьбу з імперіалістичною Москвою і її комунізмом.

(З матеріалів КК СУМ-у в Німеччині)

П. Слобожанський

РОЗКЛАД КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ В СРСР

Матеріали XIX-го з'їзду комуністичної партії Советського Союзу, а далі — пресові матеріали, від центрального партійного органу «Правда» починаючи і на районних газетах кінчаючи, — дають можливість зробити деякі висновки про внутрішню слабкість, розклад і загинання не лише серед рядового членства, а й серед керівних комуністичних кадрів. При чому внутрішні провали в партії дійшли до такого рівня, що про це змушений був відзначити самий XIX з'їзд.

«...Як відзначається у звітній доповіді Центрального Комітету XIX-му з'їздові партії, серед части-

ни партійних, радянських, господарських та інших наших працівників все ще слаба партійна і державна дисципліна. Вони формально ставляться до рішень партії і уряду, приховують правду про дійсний стан справ на підприємствах і в установах, прикрашають результати роботи, ставлять вузьковіdomчі і місницькі інтереси вище від загальнодержавних, порушують радянські закони, державні і радянські порядки». («Радянська Україна», 29. жовтня 1952 р.).

Зазначимо при цьому, що під словами «радянських, господарських та інших наших працівників»

треба розуміти працівників — комуністів, бо відома річ, що на всіх менш чи більш провідних державних і господарських місцях у ССРСР сидять члени партії. Таким чином цитовані рядки стосуються виключно до комуністів. І от навіть найвищий законодавчий орган Советського Союзу—XIX з'їзд ВКП(б), змушений був прилюдно заявити, що частина (за большевицькою скромністю) комуністів тільки формально ставляться до партійних і урядових рішень, а свої вузькі інтереси ставлять вище понад державні, прикривають правду про справжній стан промислового і сільського господарства, прикрашають наслідки праці і т. д.

Кваліфікація такого внутрішнього стану в комуністичній партії Советського Союзу партійними і урядовими колами та советською пресою (теж партійною, зрозуміло, бо там непартійної преси нема) зводиться до чисто формалістичних, механічних причин. Мовляв, заспокоївшись на досягнених успіхах господарського і державного будівництва, члени партії, керівні і некерівні, вирішили «перепочити», в наслідок чого захиталася дисципліна. «Радянська Україна» з тієї самої дати, 29 жовтня ц. р., в передовій статті «Підносити партійну роботу на рівень нових завдань», саме так і пояснює внутрішньопартійний розклад:

«У зв'язку з нашими господарсько-політичними успіхами розвинулося некритичне ставлення до хиб і помилок в роботі партійних, господарських та інших організацій. В наслідок цього помилки і хиб в роботі, хвороби і слабості часто не викриваються і не піддаються критиці, посилюється настрої самовдоволення і благодушності, породжується безтурботність, виникають такі потворні явища, як бюрократизм, загнивання».

Отож, в комуністичній партії в ССРСР за визначенням самої комуністичної большевицької преси, відбувається процес загнивання і розкладу. Лише комуністи самі собі та світові не хочуть сказати справжньої причини — чому там сталося таке «потворне явище»?

Справа звичайно, не в самовдоволенні з успіхів і ні в чому іншому, а лише в двох головних причинах: перша — ідея і світоглядова слабкість основ комунізму, друга — посилений спротив комуністично-советській окупаційній владі національно-визвольних рухів поневолених червоною Москвою народів. Комуністична партія Советського Союзу знемогла, знесилена у боротьбі проти так широко популяризованих самою ж партією найрізноманітнішого ґатунку ідеологічно-націоналістичних викривлень, «дрібно-буржуазних тенденцій» і т. д.

Велика частина комуністів, головним чином серед так званих «національних меншин», зневірилася в силі не лише самої комуністичної партії Советського Союзу, а взагалі цілого комунізму, в його неприродності і антинародності. Десятки років товче Сталін своїм підданам про перемогу світового комунізму, про «райське» комуністичне життя на всій земній кулі, а того «райського життя» не лише не видно, а навпаки — сам комунізм чимраз слабшає, хиріє і занепадає. Тому Сталін не раз ідеї комунізму прикриває сильнішими, життєвішими й природнішими ідеями, ідеями націоналізму, пробуваючи під плащиком національно-визвольних рухів у капіталістичних країнах роздмухати комуністичні революції за здійснення ідей комунізму.

Не можна твердити, що цього не розуміють комуністи Советського Союзу. Вони тим більше це розуміють і знають, що на власній своїй шкурі переносять удар-за-ударом від своїх же народів. Комуністи України, надто добре відчувають, що їх не люблять, ненавидять, а навіть переслідують український народ. Бригадир колгоспу чи керівник робітничої бригади на заводі, комуніст, завжди відчуває на собі, в процесі праці, гострі погляди презирства й ненависти звичайних рядових колгоспників і робітників. Партієць, хоч би як він був ідеологічно «озброєний», «підкований» наукою Маркса-Леніна-Сталіна, інтуїтивно, підсвідомо, духово почуває се-

М. Орест

ТИ ЦВІТ ЗЕМЛІ

Ти — цвіт землі! Тебе люблю, бо знаю:

Я серцем виріс у твоїм теплі,

І, вдячний, з ніжністю я повторюю:

Ти — цвіт на землі!

Прийдешні бурі сплять у дальній млі,

І долю всемогутню я благаю:

Хай поминуть тебе негоди злі.

Хай ангели із золотого раю

Несуть тобі на білому крилі

Небесну ласку і любов безкраю:

Ти — цвіт землі!

1939 р.

бе серед непартійців дуже, скромно кажучи, незручно.

Антинародний, антиприродний комунізм дуже слабкий супроти народного, природного націоналізму, яким живуть поневолені народи. Тому ніяке марксистське «озброєння» не може встояти перед силою національної свідомості широких мас працюючих. І тому, вичувачи це, комуністи в ССРСР стають такими «несумлінними», «нечесними», як скаржиться советська преса. Звідти витікає і той формалізм та загнивання в середині самої партії.

Характеристичним фактом і промовистим явищем у внутрішньому стані комуністичної партії Советського Союзу є те, що сама провідна верства партії, її найвищі керівники і навіть органи МГВ не в силі побороти отієї внутрішньопартійної розгильдяйщини та дезорганізованості, уникнути отого загнивання, яке сталося. Виявляється, що найбільш «всевидающе» око Сталіна з усією його кремлівською клікою не може заприпитати всіх отих партійних «рвачів», «шкурників» і «дезорганізаторів», і тому керівні партійні органи і сам XIX партійний з'їзд закликають широко запровадити в системі партійної роботи так звану «критику» й «самокритику» знизу.

Що означає собою ця критика й самокритика, зокрема ж «знизу»?

Це значить, що партія вдалася за допомогою рятувати себе від загнивання до широких мас «трудящих». Там, де емгебівське око не бачить «шкідника», там мусить сказати про нього рядовий комуніст і некомуніст — колгоспник чи робітник. Таким способом большевики ще більше поширюють сітку всього роду донощиків, провокаторів, вислужників.

А вже, очевидна річ, що ця критика й самокритика «знизу» жодним способом і жодною мірою не може врятувати захитаної репутації комуністичної партії вцілому. Навпаки — це введе ще більший хаос і безладдя. Бо можна собі уявити, скільки після тієї критики й самокритики поллється письменних і усних заяв, скільки відкриється малих і великих процесів, судів, розв'язань усього роду конфліктів і т. д.! При чому, як водиться в Советському Союзі, той, хто критикує «знизу», може опинитися сам у стані критикованого, і тоді до казема-ту підуть усі разом: критикований і критик. До того ж партії треба буде чимало зужити сил на «усмирення» своїх рядів, замість займатися головною своєю функцією — підпалювати в світі пожежу комунізму. Таким чином через оту критику й самокритику комуністична партія Советського Союзу може не зміцніти, як дехто думає, а навпаки — ослабнути ще більше.

Ось такі слабкі сторони сьогоденської комуністичної партії Советського Союзу, поминаючи багато інших, дрібніших.

Про ці слабкості і внутрішній занепад КПСС говоримо тому, щоб охолодити боязнь декого на Заході перед «всемогутністю» комуністичних ідей і практики вцілому. Кожна партія, яка загинувала всередині, сама в себе, не здатна здійснити своїх ідеалів, ані прихилити до себе симпатії інших. Те саме маємо тепер у Советському Союзі.

П. Карий

ПРО ФОРМУВАННЯ ПСИХІЧНОГО ОБЛИЧЧЯ СОВЕТСЬКОГО ОФІЦЕРА

(Думки і спостереження колишнього офіцера Червоної Армії)

(Порядком обговорення — закінчення)

Кремль, бажаючи якнайміцніше тримати владу в своїх руках, готував віддані йому кадри. Такими кадрами могла бути лише молодь, бо старі пам'ятали ще минулі роки і, порівнюючи їх з большевицькою дійсністю, не вірили большевицькій обманливій пропаганді. Тому класова селекція кандидатів в офіцерську школу була спрямована на те, щоб згодом заступити старе царське офіцерство червоної армії новими комуністичними кадрами. Тим більше, що всі колишні дворяни, фабриканти, поміщики, вся колишня царська урядова адміністрація, а на Україні т. зв. «куркулі», були призначені Кремлем на знищення.

Кремль із «Політ-Управлінням Червоної Армії», інститутами комісарів, політруків та комсомольською сіткою, як у самій червоній армії, так, і це особливо, в офіцерських школах виховував майбутнього червоноармійця, вока і офіцера, в душі пропаганди «непереможности червоної армії». Одним із характеристичних показників такого виховання були пісні в червоній армії. Крім старих царських, як, напр., «Было дело под Полтавой», «Ой Дуня, Дуня я...» та «баба дьогтем...», співали такі нові, вже советські пісні: «Мы на горе всех буржуев мировой пожар роздуем», «От тайги до британских морей, красная армия всех сильнее», «Если завтра война», «Сжидая штык стальной рукой, идём в последний смертный бой», «Москва наш лучший город в мире, Москва давно дала приказ», «Ленин и Сталин приказ издавали, а красная армия их выполняла» і т. п. Отже, вже самий зміст пісень вказує в якому напрямку було спрямоване виховання советської армії.

Особливу увагу большевики звертали на національну приналежність кандидатів на советських офіцерів. До «казниці военных кадров» (так називав Кремль військові школи) першешство мали росіяни, щойно за ними йшли «іногородці». До політичних військових шкіл приймали москалів і жидів, а «іногородців» взагалі майже не приймали. Інші національності до військових неполітичних шкіл приймалися при умові, що кандидат є «пролетарського» походження і, очевидно, сам він є «пролетарем». Тепер ця справа змінена, бо тепер в СССР вже всі стали жебраками, а крім цього, існують спеціальні кадetsькі та юнкерські школи, до яких приймають тільки дітей советських офіцерів.

Крім «пролетарського» походження, треба було бути без жодних «чорних плям» у минулому, як самому, так батькам і найближчій рідні. Одночасно мусів бути в партії або комсомолі. Спеціальна «мандатна комісія» при кожній офіцерській школі перевіряла кожного курсанта не лише при вступі, але також увесь час під час його перебування в офіцерській школі. З армії тими справами займалися політвідділи. Таким чином кожного майбутнього офіцера в школі, чи вже офіцера в армії, примушено беззаперечно стати на політичний шлях, вказуваний Кремлем, ховати дуже глибоко в душі свої думки та носити на собі постійно маску відданого большевицькій справі офіцера, проявляти завжди активність, брати участь в політичному житті, а також, хоч би й мимоволі, виконувати роллю допоміжного для комісара чи політрука виховника. Тому, що советський офіцер служить в армії аж до часу, коли його звільнять, бо сам звільнитися не може, цілком зрозуміло, що таке «виховання» й «перевиховання» поступово просякало в психіку навіть тієї людини, яка була негативно налаштована проти советської влади. Таке просякання лишає певні сліди і, врешті, такий офі-

цер починає «думати» категоріями, потрібними большевикам. Для росіян у цьому не було жодних труднощів, бо большевизм і радянська влада спокійно й міцно вкладалися в їхній психіці. Большевизм, рідне і близьке явище для москалів, і тому советський офіцер, з походження москаль, перед «владами» був завжди чистий, як «стьоклишко». Але з «нацменами-іногородцями» справа була вже гірша. Тому найбільше різних «чисток» переводилось власне серед «нацменів».

Після жахливої «чистки» в СССР в 1935-1938 рр. та після «дела Тугачевского» справа національної селекції ніби відпала, але фактично залишилась вона й надалі у формі боротьби з «буржуазним націоналізмом».

До 1926 р. в офіцерських школах на Україні (в Харкові, Києві, Полтаві, Одесі) були спроби готовити окремо советських офіцерів для тих військових частин, у яких переважав той чи інший національний склад. Але ті спроби після процесу СВУ, самогубства Хвильового та т. зв. «шумкізму» і «блакитництва» були суворо заборонені. На Кавказі були школи, що підготували советських офіцерів для кавказців, але згодом і там, після розстрілу Бурі-Мдівані, їх теж заборонено. Офіцерська школа «червоних старшин» у Харкові стала зліквідована.

До 1930 р. в советських офіцерських школах та у військових частинах, що були розташовані на Україні, співали ще військові пісні теж українською мовою, а в касарнях можна було інколи почути українську розмову. Українські військові пісні характеризували тодішній український ренесанс під впливом хвильовизму. Наприклад: «Ідемо вперед, віки за нами, червоний прапор угорі. А голубими берегами комунa сяє в даліні». Отже, вихвалювалась «загірна комунa» з мрійливими «голубими берегами». Дуже багато українських пісень перероблено на советську мелодію та втиснено в них російсько-большевицький зміст, як, напр., «Ой видно село, червоне село, під горою. Ой там ідуть хлопці, козаки червоні, до бою». Майже всі військові російські пісні були перекладені по-українськи. Але під час військових зайнять, в касарнях, на політ-викладах, під час служби і поза службою говорилося лише російською мовою. Звіти, заяви, прохання і т. п. всі мусіли складати виключно по-російськи. В советських офіцерських школах, крім російської, не можна було почути жодної іншої мови. В 1927 р. в офіцерських військових школах стали вводити навчання чужих мов, спочатку добровільно, а потім — обов'язково. Однак в 1930 р. українцям вже заборонено співати про «комуну з голубими берегами», а грузинам — їх «шаміля».

Цікаве й те, що офіцерам іншої, неросійської національності в документах писалося, незалежно від їх бажання, «росіянин», а в особистих справах («личное дело») було записано, напр., «русский» (з українців) або «русский» (з грузинів).

Комісар і політрук вимагали від кожного офіцера, щоб він знав зміст особистих листів, що їх одержували червоноармійці від рідних чи знайомих. Також офіцер мусів завжди знати настрої довіреної йому частини та кожного в ній червоноармійця зокрема. Мусів знати про нього, про його батьків та що діється в ділянці політичній, суспільній чи економічній у селі, звідки червоноармієць походить. Щомісяця складався т. зв. «морально-політичний звіт» перед комісаром чи політруком. Тому, силою фактів, офіцер мусів мати серед солдатів довірених йому «своїх людей», тобто сексотську сітку. Часто

бувало й так, що сексот, який працював для офіцера, одночасно з доручення комісара чи політрука обсервував його самого. Від часу до часу з офіцерами, кожним зокрема, відбувалися «розмови» з уповноваженим з «особового отдела» (ОО НКВД). Уповноважені «особового отдела» вербували серед армії таємних агентів, які слідували не лише за офіцерами, але й за командиром частини, політрукми, членами партії і т. п. Таємні агенти вербувалися також з-поміж членів офіцерських родини, напр., дружина, діти, батьки, ближча чи дальша рідня. Вербування агентів з-поміж родин комісарів, політрків і членів партії відбувалося в меншій мірі. «Особовий отдел» намагався творити свою агентуру серед позапартійних тому, що вони могли більш успішно «працювати» ніж ті, що їх всі знали і береглися. Від служби в тій таємній агентурі було майже неможливо відмовитися. Але такий таємний агент скоро опісля «самовільно» усувався і за те попадав у відповідні «чорні списки» «особового отдела».

В часі НЕП-у офіцерству, а тим більше воякам, категорично заборонялося у мундирі відвідувати ресторани, білярні, казино і т. п. Можна було відвідувати лише т. зв. «ідальні-обжорки», де, крім «венігрету» з підозрілої ярини, «тюльки» та подібного до помийв зупи не можна було нічого іншого отримати.

Офіцерство щодня мусіло бути в курсі всіх політичних і «важких» подій в ССРСР, та орієнтуватися в міжнародному положенні. Тому кожний офіцер передплачував і читав «Правду», «Ізвестії» і «Красную звезду». Ні один офіцер не мав права не приймати участі в «громадському житті», поза службою в кошах. Одні керували самоосвітніми гуртками, інші політичними, ще інші підготовляли театральні вистави, робили доповіді, читали вголос для червоноармійців газети, керували курсами марксизму-ленінізму, учили історії ВКП(б) і т. п. Вечорами працювали гуртки спортові, літературні та інші. А крім цього, кожний офіцер мусів сам займатися самоосвітою, підготовлятися на наступний день до навчання, відбувати командирські наради, бути на зборах чи засіданнях парторганізації, на зборах військових частин, перевіряти свою частину вночі, вести політроботу серед своєї родини, улаштовувати приватні гуртки з червоноармійцями, дописувати до стінної газети і т. п. Ступінь того чи іншого виконання або участі в такій «громадській роботі» фіксувався зверхником-командиром та комісаром також в особистих справах кожного офіцера. Такий спосіб життя і праці офіцера виховували з нього людину т. зв. «всезнайку», що все знав поперехову, без глибокого змісту. Одночасно під таким кутком формувалася психіка офіцера: поверховість в усьому, призириство до всего іншого, що розбігається з його поглядами, легкодупність та розперзаність.

Цьому сприяв також морально-духовний напрямок виховання офіцерства. Він постійно був під впливом большевицької пропаганди, що, мовляв, советське офіцерство найкультурніше в світі, що советський офіцер не лише «доблесний храбрець», але й неперевершений стратег та політик, що усе знає і т. п. Таке урочення залишало в психіці офіцерства глибокий слід. А введення по війні пагонів, денщиків, царських відзнак і ранг та перетворення офіцерства в особливу упривілейовану касту зовсім знівечило душу офіцерства. Все це створило в психіці російсько-советського офіцера ігноранцію й легковажність усього неросійського, хворобливу амбіцію, а навіть гордість та відданість Сталінові.

Офіцерству ввесь час говорено про те, що червона армія — це армія «безклясова», а армії закордонні — це армії клясові, в яких між буржуазним офіцерством і вояком-«пролетарем» існує велика прірва, а іноді й боротьба. По другій світовій війні про «безклясовість» советської армії не говориться, бо ця теорія вже провалилася. Практика показала, що «буржуазні» армії давно відмовились від «дворя-

нського» офіцерства і в цих арміях кожний, хоч би найбільший «пролетар», може стати офіцером та закінчити високі військові школи. Натомість у червоній армії тепер навпаки — відроджено знову привілеї колишнього царського «дворянства» у формі офіцерської касты. Тому то большевики вигадали новий обман, називаючи червону армію «визвольною армією трудящих усього світу», а всі інші армії — арміями «буржуазної реакції».

До фінсько-російської війни в 1939 р. в червоній армії поширювано пропаганду, що вона «миролюбива», «не агресивна», «чужої землі не хоче, але й своєї не дасть» та що вона непереможна. Однак, ця війна показала, що така пропаганда приводить до мирних настроїв в червоній армії. Тому ця пропаганда стала замінена новим Ворошиловським гаслом: «Бити ворога на його території». Таким чином, проголошено большевицьку агресію, з наміром захоплення чужих територій. Але хоробрій фінський нарід скоро розвіяв мрії московських агресорів і примусив «доблесну» червону армію з її «найкращим» офіцерством відкотитися аж під Сталінград.

Досвід другої світової війни вказує нам, що Сталін добре знає психіку москаля-вояка і москаля-офіцера. Гасло «За веру, царя і отечество» зразу ж пішло в дію лише в інших словах, а саме: «За рідну, за Сталіна». «Родина» — заступила царське «отечество», Сталін — царя, а «вера» — як для кого. Для одних нібито відновлено православну церкву, а для других — лишилася «вера» в комунізм, в «наше дело правое», в «жерівну роллю великого російського народу». Це якраз те, що найскравіше характеризує психіку російського советського офіцера. В цьому змісті чи в такій психологічній площині немає ніякої різниці між бущим царським офіцером, що сидить тепер на еміграції, а советським офіцером москалем в ССРСР. І не диво, що «белое офіцерство» за кордоном на всі лади вихвалює червону армію і советське офіцерство.

Знаємо, що тепер червона армія вже не називається «червоною», а «советською» та що в армії замість командира — вже советський офіцер. В цьому всьому є дуже глибокий зміст, але не будемо про це тут говорити. Однак скажемо, що такі зміни в назвах зайшли передусім тому, що ставка Москви на світову «пролетарську» революцію збанкрутувала і Кремль змушений був, нарешті, відкрити свої карти, а тим самим надати армії патріотичну назву і форму. Але Кремль не міг також відверто назвати свою армію російською, бо ж ця колишня царська Росія захована тепер під назвою «СССР», а тому червону армію назвав «советською». Вільш відверті є російські білоемігранти, які прямо і звуть советську армію — «русскою армією».

Змінено також і зміст військової присяги. До другої світової війни та в першій її рік, присяга червоноармійця починалася так: «Я син трудового народу, громадянин Союзу Советських Соціалістичних Республик, приймаю на себе почесне звання вояка «Рабоче-Крестьянской Красной Армии», перед лицем трудящих усього світу клянуся...» і т. д. Отже, з одного боку Політбюро впахало у свідомість вояка і офіцера поняття, що він не є громадянином окремої республіки ССРСР, а громадянином усієї ССРСР, а з другого боку — присяга складалася перед «трудящими всього світу». Комплікації міжнародних обставин та подій змусили Москву під час другої світової війни змінити текст присяги. І в новій присязі вже говориться, що вояк чи офіцер присягає перед «Родиною, перед советським урядом, та перед трудящими, керованими партією і Сталіним». Отже, «родина» і Сталін (замість царя) повернули советського офіцера і вояка до джерел російського царського патріотизму, шовінізму й імперіалізму.

Советське офіцерство, що складалося з інших національностей до 1934 р. було на всіх теренах ССРСР. Від 1935 р. управління кадрами советської армії відмовилось від такої практики і застосовано сеграцію советського офіцерства від його національ-

ної території. І так, напр., українці спрямовувались на Сибір, на Урал, в Середню Азію і т. п., а на Україну насаджено москалів. В 1940 р. на Україні, в розташованих там військових з'єднаннях, склад офіцерів по національній приналежності був приблизно такий: росіян 89 проц., а 11 проц. — інші національності, включно з українцями. Щойно панічна втеча червоної армії перед німецьким наступом, загальна мобілізація до 55 років, сплутали тактику Москви, бо все офіцерство-резерва української національності силою умовин мусіло бути включене у ті військові з'єднання, що перебували на Україні.

Війна в 1941-1945 рр. внесла дуже багато змін, як у самій червоній армії, так і у вихованні советського офіцерства. Крім старих практикованих до війни напрямних і метод виховання, включено тепер пропаганду настороження і боєвої готовости. З одного боку говориться, що советська армія стоїть на сторожі «миру», а з другого боку ведеться психічна підготовка в напрямі збудження якнайбільшої ненависті й злоби проти західного світу, як ворога, з яким невідклично прийде до боротьби. Методи теперішнього виховання советського офіцера і вояка мають за ціль викликати якнайсильніше враження, що советська армія знаходиться в оточенні «капіталістичних загартників», проти яких вона мусить бути готовою кожної хвилини вступити в бій. Тепер в СССР увесь пропагандивний апарат працює над тим, щоб розжарити і спрямувати ненависть населення СССР, а передусім вояків советської армії проти західного світу, особливо проти США. Як під час бойової і тактичної підготовки, так і під час офіцерських навчань, головною темою є «перемога советських військ у другій світовій війні». Кожна військова частина має тепер свою власну «історію перемоги» над німцями та нагороджена якимсь орденом Суворова чи гвардійським званням. На ґрунті такої «історії перемоги» вивчається перемога над Німеччиною, а колишні західні союзники трактуються, як вороги, що ними були і під час другої світової війни.

Ми вже говорили в цій статті, що Москва з самого початку звернула велику увагу на заміну старого бущого царського офіцерства в червоній армії новими молодими комуністичними кадрами. Але й ті кадри не виявилися «благонатьожними», особливо з-поміж «нацменів». Тому Москва тих «нацменів» з молодшого покоління, яке ще пам'ятає 1917 р., замінила. Нове покоління, що народилося вже під час сталінських п'ятирічок найбільше відповідає бажанням Москви. Воно не знає ані громадянської війни, ані визвольної боротьби поневолених Московю народів, ані різних повстань і «отаманщин», ані навіть НЕП-у. Воно виросло в атмосфері цинізму, лицемірства, культу бездушности, комуністичного терору, рабства і відданости. Тому над ним бере перевагу брутальність, грубість, нетерпимість і дешева очайдушність. Коли за часів НЕП-у аж до 1934 р. в червоній армії в середовищі офіцерства «начальство» вело бротьбу з т. зв. інтелігентчиною, то тепер вона (боротьба) стала безпредметною. Характеристичні риси російського народу, які від віків увійшли в кров росіян, та яскраво виявилися в царському офіцерстві, з особливою силою виявилися тепер у новому російському поколінні, з якого комплектується советське офіцерство. Культ царизму в середовищі російського советського офіцерства знайшов добрий ґрунт і швидким поступом розвивається далі. Російське сучасне офіцерство зовсім далеко від ненависті до большевизму і тому в боротьбі з Заходом не буде перебарити ніякими засобами. Про це треба добре пам'ятати. Ніяких демократичних залогень чи демократичного духу воно не має. Воно є хворобливо амбітне тим, що нарешті перетворилося в особливу касту. Згідно законів СССР, офіцер трактується як спеціаліст, а військова служба офіцерства узаконнена, як професія чи кваліфікація нарівні з інженером, лікарем, архітектором і т. п. Офіцерство є горде з того, що носить пагони, на грудях ордена, має особливу уні-

форму та низку привілеїв. Російський офіцер советської армії не розуміє жодних демократів на Заході та звичайних, прийнятих в усьому світі, людських норм поведінки. Він до всього ставиться скептично й презирливо, бо вважає себе вищим від усіх інших. А тому він фанатичний патріот «матушки» Росії з Політбюром і Сталіним на чолі. Отже, російський советський офіцер — це в першу чергу є той самий росіянин зі всіма якостями, які притаманні кожному росіянинові (москалеві).

Знову характеристичним показником теперішнього духового стану вояків-росіян та російського советського офіцерства є ті пісні, що їх вони співають під час другої світової війни та співають тепер. Сталінський режим, повертаючи до явної царської імперіалістичної політики, відгребав те, чого росіяни найбільше бажали, тобто цю ослаблену царську старовину «непереможність» російської армії. Згадавши, що колись їх царі «били тевтонів», соромно їм тепер було б утікати перед тими тевтонями. А у зв'язку з тим, появились нові пісні, як, напр.: «Артилерісти, Сталін дал приказ! Артилерісти, ждуть отчізна вас!», або: «І под зв'єздами балканськими, вспоминаем неспроста, ярославские, рязанские да смоленские леса. Вспоминаем очі карие, тихіх говор, звонкій смех. Хороша страна Болгарія, но Россия лучше всех», або: «Ми тебе колхозом дом построим, чтобы відно било повсемю: здесь живют семья російського героя, грудью защищавшего страну». Ось з такими піснями провадили російські офіцери червону армію аж до Берліна, здійснюючи слова колишньої будьоновської пісні: «Дайош Варшаву, дайош Берлін — ми врзалися в Крим».

Але були й інші советські військові пісні, в яких не було ні того російського патріотизму, ні тої відданости партії і Сталінові. Це пісні вояків, поневолених Московю народів. Одною з таких дуже характеристичних пісень була пісня «Над озером чайочка в'ється». Співалась вона на дуже жалібну мелодію і оповідала про те, як воякам не хочеться воявати за чужий режим та оспівувала настрої цих вояків у червоній армії: «Прощайте татусю і ти мамо і ти дорогая жена, до вас я вже більше не вернуся, забудьте скоріше мене». Це так говорив вояк до чайок, який був тяжко поранений і вмирав, оточений ворогами в лісі. Російські офіцери забороняли співати цю пісню, говорили, що від неї тхне «пораженчеством». Офіцери не росіяни навпаки — завжди просили вояків заспівати «Чайку».

Добру характеристику російського солдата і офіцера дає якийсь Б. Орлов у своєму оповіданні «Невільник чести» («Голос народа», ч. 31, з 2. 8. 1952 р.). Він пише: «Було декілька випадків переходу з червоної армії до власовців під час советсько-німецької війни, але в загальному, фронт російський стояв дуже міцно. Називали навіть одну людину, з відомим прізвиськом, що займала дуже високу посаду, як працівник штабу армії, що він, нібито, перейшов до власовців (можна цьому вірити, бо вся власовська армія аж кишіла від советських агентів, а сам власовський рух — це до певної міри була агентура Політбюра). Якщо в 1941 р. до полону здавалися цілі армії, то в 1943 р. советська армія в полон масово вже не здавалася. Вона скоштувала вже всього «доброго», зрозуміла свою власну силу і до полону не йшла, а била німців... До власовського руху советська армія, а особливо офіцерство, ставились дуже пасивно. Вони говорили між собою і самі до себе, що тепер уже «запізно». До німців було велике недовір'я і жахливе почуття ворожнечі, бо німці обдурили советське офіцерство. Російське офіцерство прямо таки оп'яніло від перемоги над німцями під Сталінградом. Коли в 1943 р. німці по радіо зверталися до червоної армії, а зокрема до офіцерства, щоб вони здавалися в полон і закликали: «Здавайтесь бандити Рокоссовського» — то кожний говорив сам собі: «Ось ми вам покажемо, які ми є бандити! Вачимо, що під Сталінградом ми вам всипали мало, всипемо ще більше».

Ось так описує про настрої російського офіцер-

ства і вояцтва сам російський офіцер Б. Орлов. Для росіян у 1943 р. було вже «запізно» здаватися в полон, бо били німців, а в 1941 р. не могли здаватися в полон, бо втікали на схід, згідно наказу Сталіна.

А ще ліпшу характеристику советського російського офіцера та всіх російсько-большевицьких кадрів дають В. Макаарский в статті «О кадрах революції» та О. Царгородський в статті «Гасла і пісні революції» («Посев» — великодне число з ц. р.).

В. Макаарский пише: «Після перемоги визвольної революції в Росії, будучи приналежністю до комуністичної партії чи до органів сталінської охорони («Смерш, НКВД) не повинні розглядатися, як негативний факт. Різні репресії, перебування в советських тюрмах чи концентраційних таборах та взагалі переслідування з боку большевицького режиму не мають служити фактами для якихось привілеїв для тих людей. Всі права, що їх здобули окремі особи за радянської влади — чини, звання, ступені, кваліфікації, ордени, медалі, відзнаки, заслуги, премії і інше мусять мати свою силу і в майбутньому».

Отже, як бачимо, російська еміграція також вповні солідаризується з усіма дотеперішніми «досягненнями» советської влади, уважаючи їх за свої, російські.

О. Царгородський прямо пише: «Якась кількість вояків російської червоної армії, особливо офіцерів, може й піде воювати під триколіровим російським прапором. Але, що той прапор говорить нині росіянам? Чи ж не ближче нині для серця росіянина червоне знам'я?.. Заперечувати те, що російським людям цінний червоний прапор, абсолютно неможливо, бо він овіяний славою Сталінграду і Берліна».

Царгородський має, мабуть, слухність, бо дійсно для російського червоного офіцера з його психічною структурою червоний прапор Сталіна є «близький і дорогий серцю, чого заперечити неможливо». Наприклад, відомо, що в т. зв. «власовському русі» в 1943-1945 рр., а також і тепер, керівну роль відіграють бувші російські советські офіцери. Але ані один порядний бувший офіцер неросійської національності не належить до власовського руху. Кожний з них знайшов собі місце серед рідної нації. А це тому, що для росіян не важко де знаходяться їх «патріоти», будь вони в партії, комсомолі, НКВД і т. п., щоб тільки працювали для «матушки Росії». «Голос народа» (ч. 21, ц. р.) в статті «Мислі вслух» так і пише: «Нарешті мусимо зрозуміти, що вся структура радянського суспільства є така, що коли ми станемо на шлях знищення всіх «гадів», ми мусили б знищити всіх чекістів, членів партії, комсомольців, піонерів, сталінських лавреатів, стахановців і інших... Дійсні антибольшевики повинні працювати в МГБ, в МВД, вступити в члени компартії, в армію. Лише МГБ-істи, командири фльоти, армії, військ НКВД можуть багато зробити для Росії».

В цьому, що ми тут прочитали нема нічого дивного. Росіянам, а особливо советському офіцерові, найбільше по душі перебувати в рядах компартії, МГБ, бути чекістом, служити в секретній агентурі, «охороняти» в концтаборах в'язнів і т. п. Така функція, практикована росіянами від віків, увійшла у морально-психічну структуру кожного росіянина.

Також нема нічого незрозумілого чи дивного, що тепер советський російський офіцер вивчає російську військову історію, чого не робили командири червоної армії 1924-1932 рр. Сучасний советський офіцер уже ставиться з повагою до бувших царських офіцерів. Йому прийшлося воювати поруч них проти німців, бо Сталін 1942 р. дав наказ усіх, ще живих царських офіцерів, що перебували в концтаборах, негайно звільнити, повернути їм всі ранги і спрямувати в армію. І Сталін не помилився. Бувші царські офіцери билися за «родину і Сталіна» не гірше нових, советських. І так ретабілітовано пагони, відзнаки, хрести і т. п., бо все це, було рідне

Євген Маланюк

ЄВАНГЕЛІЯ ПІЛЬ

Все здавалось, що там, за селом,
під горбом, біля того хреста,
легкий вітер торкнеться крилом,
і ми раптом побачим Христа.

Теплий день кликав далеччю піль,
Мріяв обрій в гарячій імлі,
і якийсь нерозгаданий біль
почувався в зітханнях землі.

Так, як завше, шуміли жита,
колисались колоссям важким.
Ми самотньо дійшли до хреста,
не зустрівшись ні з ким.

Але там, де над морем ланів
розійшлася лазурева блакить,
його білий хитон прояснів
і розтанув над обрієм вміть.

й близьке кожному росіянинові. Таким чином сучасний офіцер-росіянин в червоній армії набув цілкомовитого обличчя дореволюційного офіцера. Він є в першу чергу «руський офіцер». І коли був цар — були «руські офіцери», а Сталін — є також «руські офіцери», а прийде, напр., Керенський і знову будуть «руські офіцери».

Советська армія, що стала загарбницьким апаратом «всєї Росії», діє єдино з її волі. Російський советський офіцер виховується тепер не в дусі інтернаціоналізму, а в дусі російського шовінізму. Для нього замість дотеперішнього «класового врага» за кордонами СССР, стали ворогами вже цілі народи, як, напр., американці, англійці і т. п. Натомість, колишнє царське офіцеровство, перебуваюче на еміграції, цей найбільший колишній «клясовий ворог» — тепер уже рідні брати, бо однаково разом з большевиками підтримують за кордоном єдиноне ділим російську політику, бажаючи для Росії слави і поширення її кордонів.

При кінці треба би відповісти на питання, чи сучасні советські офіцери вміють воювати? Відповідь була б у їх користь. Воювати вміють ті, що перейшли другу світову війну. Свій досвід вони передають новим молодим офіцерам. Але вони й тепер не дармують: беруть участь у корейській війні, набирають досвіду в боротьбі проти альянських сил, який їм у майбутньому дуже придасться. Підготовляють бунти і помагають різним прокомуністичним рухам на Заході, вивчають посилено партизанську та військову тактику підпільного революційно-визвольного руху поневолених народів СССР. Офіцеровство советської армії посилено готується до майбутньої війни і фанатично, жорстоко, з притаманною росіянам брутальністю й цинізмом, буде воювати «за родину, за Сталіна, за єдиную не ділімую Росію» проти всіх зовнішніх і внутрішніх ворогів. Але найжорстокіше воно воюватиме проти національно-визвольних армій поневолених народів СССР.

В цьому короткому, далеко не повному перегляді психічного обличчя советського офіцеровства, би мали, передусім, на увазі офіцеровство російське, бо саме найбільше з росіян підготовлялися і підготовляються кадри для советської армії. Офіцери неросіяни, як, напр., українці, білоруси, туркестанці, козаки і т. д. є в значній меншості. Про них треба б говорити окремо, як про елемент національно-ворожий московській психіці. А тому і роля їхня у майбутній світовій війні, як і роля всіх неросійської національності вояків советської армії, буде, мабуть, зовсім протилежна до ролі росіян. Але до цієї теми повернемо іншим разом.

І. П. К.

Російські політичні партії і угруповання

(Короткий огляд)

Даючи нашим Читачам короткий огляд російських політичних партій і угруповань, хочемо одночасно допомогти українській еміграції пізнати свого ворога таким, яким він є. Після цієї характеристики в жодного справжнього українського патріота не буде, мабуть, більше ілюзій щодо характеру, «демократизму», «миролюбства», а передусім цієї російської еміграції — Ред.

Російське політичне життя за кордоном, в якому беруть участь понад 50 партій, груп і угруповань всякої політичної закраски, починаючи від скрайніх монархістів і кінчаючи большевизуючими «ендеками» з-під стягу ДАНА та «американськими» і «канадійськими» анархістами (діючими на тих теренах), під впливом певних внутрішніх та зовнішніх факторів оформилося на сьогодні в такі партійні комплекси і поодинокі партії:

- 1) монархічний блок,
- 2) «Союз Борбы за Свободу России» — СБСР,
- 3) «Национально-Трудовой Союз» — НТС,
- 4) «Комитет Обединених Власовцев» — КОВ,
- 5) «Союз Борбы за Освобождение России» — СБОРН,
- 6) соціалістичний блок,
- 7) анархісти.

Наша редукція численних російських партій і груп у цього огляді, а також і форма їхнього впорядкування мають передусім за ціль дати якнайбільш чітку характеристику російської еміграції. Тому з-поміж усіх її груп і партій вибираємо лише такі, які дійсно відіграють якусь активну роль в політичному еміграційному житті, згруповуючи їх у такий порядок, який уможливить і улесить їх вивчення. З тих саме причин та щоб не розгубитися в різномірних і багаточисленних групах, пропускаємо менше важкі й незначні політичні групи російської еміграції.

На початку оминаємо звичайного поділу російських організацій і груп на «праві», «ліві», «центральні», «крайні» чи «помірковані». Подаємо це в характеристиці кожної окремої партії передусім тому, що в російському політичному емігранському житті бракує т. зв. «центру», і розподіл усіх російських активних організацій може йти лише по лінії «правих» і «лівих».

Щоправда, претенсії бути «центром» має сьогодні «Союз Борбы за Свободу России», але фактично належить він до правого поміркованого крила.

Не будемо також розглядати всіх цих причин і факторів, що вплинули на такий уклад російського партійного життя. Згадаємо лише про два основні чинники, а саме: перший — наявність нової і найновішої російської еміграції, а другий — заактивізування російської політики т. зв. «приватними» колами з-поза американського Стейт Департаменту. Особливо з тим останнім пов'язується ціла теперішня ситуація.

І. Монархічний Блок. Було б великою помилкою уважати цей блок, чи вірніше групу, за якийнебудь програмово-ідеологічний чи організаційний моноліт. Навпаки, маємо тут до діла з цілим рядом організацій, груп і груп, які з одного боку програмово і ідеологічно «пересікаються», а з другого — творять непримиренно до себе ворожі табори.

Одні з них zorganizовані вільніше всяких найвільніших клубів, а інші своєю побудовою нагадують своєрідні кліки чи ордени.

В загальному маємо тут цілий ряд груп, які, власне, творять оцю емігрантську російську політичну «мозаїку» в повному розумінні цього слова. До того, беручи під увагу віджилість їхніх політичних платформ і нереальні аспірації та вік членства — може-

мо спокійно говорити також про «музейну вартість» цієї «мозаїки». Але в російському житті ті групи все ж таки певну роль відіграють і, відповідно до цього, даємо їм тут місце.

З погляду політичних програм, поділяються вони на крайню правих, лівих і поміркованих.

До перших належать: «Общероссийское Монархическое Обединение», «Имперский Союз», «Новая Империя» і «Народно-Имперское Движение».

До других: «Высший Монархический Совет», «Российское Общенациональное Народно-Державное Движение», «Российское Антикоммунистическое Обединение» з його прибудівками «Спаси Отечество Свое» і «Монархо-Демократическое Движение».

До останніх належать: «Народно-Монархическое Движение», і «Конституционные Монархисты».

До правих зачисляють також т. зв. «Российское Национальное Обединение», яке об'єднає не лише монархістів усяких закрасок, але й республіканців (правих). Зараз воно знаходиться в стадії свого остаточного оформлення і щойно після з'їзду, який мав відбутися в жовтні ц. р., можна буде це «Об'єднання» точніше схарактеризувати.

«Общероссийское Монархическое Обединение» (ОМО). На чолі ОМО, відомого також, як «Монархическое Обединение» стоїть «Главное Управление» в складі: предсидник — ген. І. Д. Івіцкий (*), літ 70, віцепредсидник — В. Р. Гершелман, жид по національності, літ 60, члени управління — Н. А. Бенцман, В. Н. Вразоль, Н. Н. Чухнов, скарбник — А. Д. Ден і секретар — І. Д. Юскевич. Всі вони старі емігранти.

Найцікавішою персоною з-поміж них є без сумніву Н. Н. Чухнов (літ 40 — 45). Від 1920 до 1942 р. видавав він у Београді «Бюлетень Русской Эмиграции», який в останніх роках мав «протигітлерівську» закраску. Від 1943 до 1945 р. він є шефом «Пропаганда Компані» при «Русілер Шутцкорпус» в Югославії. Після упадку III-го Райху він видає «Обзор Иностранной Печати», а опісля «Наше Время», яке в 1949 р. об'єднав з органом «На переломе». До 1948 р. був він членом «Вищого Монархического Совета», з якого викинули його за «політичні розходження і аморальні вчинки». В 1948 р. був обраний членом президії «Центрального Представительства Русской Эмиграции», з якого «вилетів» в 1949 р. «Злі язички» і НТС-івське «Ехо» твердили, що з початком 1949 р., будучи в церковному приході, «позичив» він у Шляйсгайма з церковної таці гроші... Довгий час співпрацював він з ген. Глазенапом, як його політичний дорадник.

В Німеччині цілий час був він у листовному контакті з князем Белоселским-Белозерским, головою «Российского Антикоммунистического Обединения» (відомого також, як «центр»), від якого отримував фінансову допомогу і за його старанням виїхав до США в 1949 р. По своїй вдачі — це людина енергійна, але не постійна.

Предсидник ген. Івіцкий жив постійно в Нью-Йорку і був одночасно головою «Отдела РОВС» («Русского Общевоинского Союза») на США і Канаду.

Членів біля 500. Всі старі емігранти, віком понад 55 років, включаючи декілька молодших вихідців з Югославії. Є це фактично цілий ряд поодиноких груп однодумців, дуже вільно пов'язаних організаційно і майже недіяльних. Активних буде не більше 20 осіб.

Головні терени діяльності: США, Канада, Англія, Німеччина, Бразилія. Крім цього, порозкидані вони по цілому світі.

Важніші органи цієї групи це: «Знамя России» — тижневик, видавець і головний редактор Н. Н. Чухнов. * Помер 18. 8. 1952 р.

нов, «Россия» — в 1946-47 рр. виходила три рази тижнево під редакцією Н. Рибаківа, полковника царської армії, що від 20 років перебуває у США, літ 60 і Н. Мельникова, та неперіодичний «Бюлетень Монархического Обединения». Крім цього, в Канаді виходить неперіодично «Обединение».

Доволі сильною є ця група в Англії, де на чолі філії ОМО стоїть князь Голицин, літ 60-65, живе в Лондоні. Він є офіційним представником «Союзу Русских у В. Британії». Його заступником є барон Бенігсен, що також живе в Лондоні. Секретарем є Георг Кнупфер, який одночасно є особистим секретарем княгині Алтоской.

Пізно весною 1952 р. ця група взяла активну участь в організованні т. зв. «Российского Национального Обединения», до якого ми ще повернемося пізніше.

Так, як у США ОМО має особисті зв'язки і знайомства з деякими республіканськими кругами, подібно має їх і в Англії серед консервативних і лібералів. Одною з визначних представників цих кругів є лейді Келлі, жінка бувшого британського посла в СРСР.

В Бразилії існує ця група під покришкою «Национально-Патриотической Православной Державно-Мислящей Организации Русских в Бразилии» з центром у Сан-Павлу.

В Німеччині центр знаходиться в Мюнхені, Шляй-стаймі. До важливіх тут діячів належать: Борис Іванов — старий емігрант з Београду, років біля 65, під час війни був при «Русішер Шутцкорпус ін Югославіє», та Борисов з Ульму.

В інших країнах активно діючих відділів ОМО немає, є лише клітини.

Політична програма ОМО: відродження старої дореволюційної російської імперії з наслідником монархом з роду Романових. Праве крило ОМО, репрезентоване Н. Н. Чухновим, стремить до відродження Росії з-перед 1905 р. з її соціальною структурою (дворянство, привілеї і т. п.). В національному питанні не визнає жодних «неруських».

«Имперский Союз». Цей «союз» загалом відомий також, як «имперцы», на чолі яких стоїть Глобачев. Живе він у Нью-Йорку, літ біля 50, енергійний і діловий. Центр «имперцов» є в Нью-Йорку. Діє він також в основному в Канаді і Франції. Усіх членів має він не більше 300-400 осіб. Ньюйорська група доволі добре зорганізована і дисциплінована (сам Глобачев бувший капітан). «Имперцы» зазвичай беруть участь у травневих парадах у США. Вік членів переважно 40-50 років, в більшості старшини нижчих ступенів російської і інших армій. Нових емігрантів немає.

Раніше цю організацію зобов'язувала строга дисципліна і ціла вона була зорганізована на зразок ордену. Розклали її т. зв. «младороси» в 1930 рр., які в основному склалися з монархічного молодняка, що видвигнув гасло: «Цар і Совети!» Пізніше виявилось, що «младороси» — це звичайна советська провокація, а її провідник аристократ Казем-Бек у час другої світової війни перейшов був цілком до советського табору разом з такими знайомими монархістами, як журналіст Полторацкий, Семіонов та інші.

Певні внутрішні тертя і непорозуміння тривають далі, так, що в загальному значення цієї групи мінімальне.

Політична програма «Союза»: відновлення монархії на чолі з наслідником монархом з дому Романових, збереження Росії як імперії, станова політика і т. п. Заперечення всяких «сепаратистів».

Органом «Союза» є неперіодичний бюлетень.

«Новая Империя». Малочисельна, крайньо реакційна монархістична група, до речі, вповні організаційно неоформлена, яка відколюється від «Вищого Монархического Совета», коли цей дещо зревіднував свою програму, стараючись зробити її більш поміркованою. Терен діяльності: США, Франція і Німеччина.

«Народно-Имперское Движение». Твір цілком по-

дібний до «Новая Империя» в кожному відношенні. Членство — старі емігранти, як і всюди.

«Вищий Монархический Совет». Права монархічна група, на чолі якої стоїть «Совет», як законодавчий орган, зложений з 12 членів, який виділяє з себе «Президію Совета» в складі 5 осіб, як екзекутиву. Фактично законодавчий і екзекутивний органи тут сполучені, згл. ідентичні.

На чолі ВМС, як голова президії, стоїть проф. П. В. Скаржинский, около 70 років, старий монархіст ще з Югославії, колишній приятель Чухнова, живе в Німеччині. Його правою рукою являється Михайловский, який є ген. секретарем «Совета», живе в Мюнхені.

Центр «Совета» знаходиться в Німеччині, в Шляй-стаймі, коло Мюнхену. Є це найбільш чисельна (ок. 1000 членів) організація, але zarazом найменш активна група. Останньо не видає навіть свого бюлетеня. Одинокий, що трохи «рухався», був Чухнов, який, однак, з ВМС, «вилетів». З визначніших «деятели» цієї групи слід також згадати ген. Свицова, який в 1948 році намагався разом з Чухновим створити «Российский Эмигрантский Центр» в американській зоні. Цей мав «споспособувати» образованню Российского Национального Центра, докрукти якого об'єдналися би всі праві партії у угруповання, як РОВС, Комитет Русского Освободительного Движения, НТС і інші. Очевидно, нічого з того не вийшло.

Політична програма: відродження монархії «где высшая государственная власть принадлежит законному Монарху, Помазаннику Божьему, призванному на царствование всенародно с благословение Святой Православной Церкви», але згідно з оновленою програмою, також з парламентом, згл. «Собором» та з деякими поступками в соціальному відношенні. Так, напр., в декларації з 1951 р. вони заявляють, що не стремлять до цілковитого реставрації соціальних відносин з-перед революції, а, противно, враховують ці зміни, які заіснували після неї. В національному питанні стоять, як і інші групи, на становищі «единой-неделимой» і «несуществование никаких Украин и прочих».

«Российское Общациональное Народно-Державное Движение» (РОНДД). Монархічно-фашистська група остаточно оформилася в 1951 році. Своє монархічне обличчя прикриває плащиком «исторических форм русской государственности».

На чолі стоїть Евгений Арцюк, який від 1947 року виступає під прізвиськом Евгений Державин, около 55-59 років, жонатий, бездітний, живе в Мюнхені, царський капітан, тепер називає себе полковником, старий емігрант з Франції, звідки переїхав до Німеччини в час II. світової війни. В 1942-44 рр. — німецький старшина на Сході, в 1944-45 рр. — в РОА, в 1945-47 — скривається в Мюнхені перед французами, яким дався був під час війни «в знаки» і які засудили його заочно в 1945 р. на 25 років тюрми (за «коляборацію»). В 1947-49 рр. — брав активну участь в АЦОДНР («Антикоммунистический Центр Освободительных Движений Народов России»), який під кінець 1949 року фактично розлетівся. Від 1947 року брав також активну участь в праці САФ («Союз Андреевского Флага» — военно-політическа організація), на чолі якої, після смерті Глазенапа (27. 5. 1951), на засіданні «Главного Управления САФ» (9. 6. 1951) обрано ген. майора Александра Василевича Голубинцева, доньського козака, б. командуючого «Освободительными войсками вольных хуторов и станиц Усть-Медведицкого Округа» та учасника власівщини. З початком 1951 року, коли в САФ постала т. зв. «Деловая Опозиция в Главном Управлении САФ-а», яка була звернена проти Глазенапа, він стояв по стороні останнього.

З 1947 року — резидент Мр. Томсона. 1951 р. — купив для свого штабу «умундирування» (чоботи, «рубашки» і відповідні штани), який виступає на відповідних зібраннях, як «боевая дружина». Фонди на це взяв з «зарубежной казни», яку (приблизно березень-квітень) 1951 р. відібрав від полк. Сем-

йонова і ген. Бородіна (у висоті около 30.000 ДМ) та яка становить, згідно становила, основну фінансову базу для цілого «Движення».

З визначних співробітників його слід згадати: Всеволода Кудінова, видавця та головного редактора «Набату» (фактично найбільше пише сам Арцюк), Н. П. Бялковського і Алімова (правдиве прізвище Борис Ширяєв). Останній живе в Італії. Є це бувший учитель в Батапашинське, жонатий, (правдоподібно з кубанкою), новий емігрант, у 1944 році закінчив 3-місячний пропагандивний РОА-курс в Дабендорф. 1944-45 — один з редакторів «Добровольця», «Зори» і «Бойца РОА» при «ОКВ-Пропаганда Абтайлунг». Советський старшина, як «майор» попав в німецький полон. В Італії з 1946 року називає себе письменником, хоч нічого не пише.

Кількість членів — около 200, переважно в Німеччині, кріпко спанні нагітвійського дисципліною. Центр знаходиться в Мюнхені.

Органом РОНДД-у є згаданий «Набат», який називає себе «Вестником национально-патриотической правдой демократической мысли российской эмиграции».

Кістяк організації творять монархісти, які брали участь в РОА, або в німецькій армії. З молодих емігрантів мають лише декілька людей.

Політична програма: відновлення «єдиной-неделимой» та зарозом встановлення «вождя», на якого готує себе Арцюк. Крім цього повно наслідують італійського фашизму і німецького націонал-соціалізму з залишенням російського монархічного змісту.

Верховним органом являється «Верховной Совет РОНДД» і «Глава Движения». Програма виложена в «Декларации Движения» від 23. 4. 1948 р., в якій говориться про «восстановление Великой Российской Державы во всей еіо нераздельной целостности».

1951 року РОНДД зорганізував т. зв. «Российский Национально-Патриотический Фронт», в якому головну роль, крім нього, грає також САФ. Є це правий блок, протилежний до СОНР-у, і його завзято поборює. До РНПФ ввійшло також «Братство Св. Георгия для национально-патриотического просвещения», яке являється підбудівкою РОНДД і в якого накладні виходить «Набат» та «Независимое Монархическое Обединение». Воно по всіх познаках було зорганізоване самим РОНДД-ом в період активізації Керенського на європейському терені. Є це нечисленна група, яка фактично ще навіть вповні організаційно не оформилась. В розпорядження РНПФ Арцюк віддав був в серпні 1951 р. (під час побуту в Мюнхені Керенського) одно число «Набату», в якому цей помітив «обвинувачения» проти «февралского шута» (так назвав в цьому числі сам Арцюк Керенського) закидаючи, між іншим, що Керенський був «одним з главных виновников гибели Царской России», та що «совершил... преступления, позорно бежал, бросил защищавшие его юнкерские части и женский батальон на розправу большевикам». Одним словом, іде тут про «конкурентний» твір до СОНР-у, але з далеко меншими, згідно нікими, впливами і значеннями. Останньо коло нього цілком затихло.

РОНДД виступає не лише проти партій, які брали участь в Штарнберзькій Конференції (про це пізніше), але також спеціально гостро проти НТС та навіть монархіста Солоневича, який очолює «Народно-Монархическое Движение». Цей закинув РОНДД-ові, що ним позакулісово керує Завадский-Краснопольський.

Особливо гостра, неперебірлива і прямо нахальна кампанія ведеться тепер на сторінках «Набату» (починаючи з №№ 34-35) проти НТС, в ході якої, обпируючись на старих і нових матеріалах своїх і чужих (в тому числі деяких німецьких старшин) доказують, що НТС являється нічим іншим, як експозитурою МГБ. В тому числі зачіпають також деякі «епізоди» власовщини, при чому дістається рівнож СБОНР-ові. В № 37 «Набат-у» з бересня 1952 р. вміщена передовиця, підписана головою РОНДД-у,

Євгеном Державиним п. з. «Предателей к позорному столбу» з підзаголовком «Кожный солидарист, или солидаристам помогающий—коммунистический агент». В цій статті «дісталось» також СВОДОВ-і і СБОНР-ові. Цикль статей, в яких «викривають правду» про НТС названо «По материалам о «Провокации НТС». До них ми повернемося ще окремо.

Громадською прибудівкою РОНДД-а є т. зв. «Центральное Представительство Русской Эмиграции» — ЦПРЕ, на чолі з приятелем Державина, Фабріцосом. Воно гостро поборює противну братню організацію під назвою «Национальное Представительство Русской Эмиграции» — НАЦПРЕ. З огляду на те, що ЦПРЕ попірає лише група Державина та декілька поодиноких осіб, НАЦПРЕ, маючи піддержку майже всіх інших партій, зуміло недавно виперти ЦПРЕ з баварського «Байрату» для чужинців. Зараз «Набат» розрекламовує видачу нових «паспортів ЦПРЕ», які називає новими «нансенівськими паспортами». НАЦПРЕ пояснює це, як нову спробу «стягнути трохи грошей» (НАЦПРЕ і ЦПРЕ — це інституції аналогічні до ЦШУЕН). Центри обох в Мюнхені. Представником НАЦПРЕ в «Байраті» є інж. Алексій Пірант.

Під цю пору мають відбутися перевибори до цієї організації, при чому зі стороми противників Державина йде намагання зліквідувати ЦПРЕ цілковито.

Це доволі важко тому, що в деяких осередках, як напр., у Валці коло Нюрнбергу, впливи ЦПРЕ доволі сильні.

«Российское Антикоммунистическое Обединение», або «Российский Антикоммунистический Центр». Доволі численна (понад 500 членів у всіх країнах) права монархічна організація, яка намагається об'єднати довкруги себе не лише монархістів всякої масті, але взагалі правий елемент.

На чолі стоїть князь Белоселський-Белозерський, США, який має доволі добрі зв'язки з деякими політичними кругами (республіканськими). Він же після останньої війни — президент т. зв. «Русско-Американского Союза Защиты і Помощи Русским в не России», в якому, разом з секретарем цієї організації Н. Феленбергом, займався не лише харитативною і «просветительною» — роботою. Як людина — дуже енергійний, рухливий і не дурний, зручно «лявірує» поміж ОМО і іншими правими монархістами та КОВ Туркуля і ін. правими монархістами.

Найбільш діяльні центри — це Нью-Йорк, Німеччина й Бельгія. На чолі німецького відділу стоїть полк. Семенов, бувший командир російського полка СС «Варяг». З інших діячів того руху треба згадати герцога Ляйхтенберського, редактора неперіодичного органу «Наш путь», Красного, Чижевського, Чернявського і Кушакова (всі з Шляйстайму). До активних членів належать також С. В. Юрієв, бувший президент представництва російської еміграції в Німеччині, та ген. Бородин, який являється одночасно визначним діячем СОС (дотепер побував майже в усіх правих російських організаціях, звідкіля його завжди викидали).

СОС (Спаси Отечество Свое) в цілому начислює не більше двох-трьох десятків старих емігрантів, зрусифікованих нащадків, що їх власні національні спільноти вже давно викинули з своїх середовищ. Коротко: російські анархістичні колябобранти. Видніші серед них: П. Саламов. Хадаров і ін. Свого органу не мають, але користають з «Нашого Пути»-і РАО.

На спеціальну увагу заслуговує остання акція князя Белоселського-Белозерського, направлена на об'єднання всіх монархічних і близьких їм правих організацій в міцний правий блок, який був би в силі протиставитися СОНР-ові. Почалася вона і прибрала на силу в міру закривування російських соціалістів з СОНР-у і інших з-поза нього та відповідним «практичним заінтересуванням» російською політикою «деяких» кругів з Стейт Департаменту і з-поза нього.

Своє завершення знайшла вона в творенні т. зв.

»Всероссийского Комитета Освобождения», який оформлено на з'їзді РАЦ в Нью-Йорку 12-13 квітня 1952 р. З'їзд цей названо шумною назвою «Второго Російського Зарубежного Зезда», в якому взяли участь аж 103 організації політичного, воєнного, професійного і ін. характеру, в тому числі також представники козаків. Всі ці організації ввійшли в ВКО і в цей спосіб створено новий правий блок, протилежний до лівого сорівського в Мюнхені.

Предсідником ВКО вибрано його «винахідника» князя Белоселського-Белозерського. На першій своїй засіданні 21. 4. 1952 р. комітет рішив подати до загального відома, що він вважає своє «формування» ще не закінчене і що уповноважує князя Белоселського-Белозерського вести переговори з партіями, групами і поодинокими особами, які дотепер не ввійшли в ВКО, та що: «Передумовою прийняття у цей Комітет являється, між іншим, «противодействие всякой попытке разчленения России». Комітет став також на точку «непредрешенства» в питаннях державного «устройства России», розчислюючи в цей спосіб приманити до себе також монархістів.

Базою на якій почав діяти князь Белоселський-Белозерський був передовсім СОС, «Російське Національне Об'єднання», «Русский Обще-Воинский Союз» — РОВС, «Совет Русского Зарубежного Воинства», «Высший Монархический Совет» і ін. В цій справі пов'язав він також з ген. Туркулом, з яким відбув розмови в початках червня 1952 р. в Брюсселю. Туркул запевнив йому свою підтримку в імені КОВ, офіційно, однак, не вступив. Подібно було і з іншими вищезгаданими організаціями, які «поперши» князя і його комітет, від офіційного «входу» до нього стрималися.

Навіть НТС «привітствовав» його постанови. Докладніше виглядала та справа так, що після запевнення поодинокими представників згаданих організацій у підтримці ВКО, вони мали опісля ввійти офіційно в Комітет. На основі цього, князь Белоселський-Белозерський був певний великих успіхів, однак, передчасно. Після першого захоплення прийшло охолодження, зумовлене також постановою князя Белоселського-Белозерського до І. Солоневича. (В спорі цього з СЗРВ і «Російським Національним Об'єднанням» взяв в легку оборону першого). Князь зі свого боку продовжує далі новозпочате діло. При відповідному розподілі ролі у ВКО — може йому вдасться ще декого притягнути. Особливу вагу кладе він на РНО, яке дотепер його цілком піддержувало, подібно як і РОВС та СЗРВ.

«Російське Народне Об'єднання» — РНО, постало в 1948 році в Бельгії з ініціативи РОВС-а і об'єднує в собі монархістів та правих республіканців. На чолі його стоїть Орехов, якого обрано на голову РНО в Бельгії, в Брюсселю 16. 3. 1952 року, він же головний редактор «Часового» — органу РОВС-а і РНО. Про нього кажуть, що не має у світі розвідки, в якій би він не служив. Це привело до того, що в липневому числі «Часового» він сам у «відкритому письмі друзям» заявив: «Обвиняют в том, что «живу на тьомные средства», что я являюсь агентом всех разведок в мире, последовательно, английской, бельгийской, французской, испанской и, даже, личной разведки ерцгерцога Отто Габсбургского, наконец, что я бываю в Париже, являюсь гостем советского посла и там, у него, встречаюсь с каким-то своим мифическим родственником, который где-то занимает важное положение в СССР (крупный инженер из Сталинграда)». Все це очевидно, він опрокидає. Заступником його є Е. Е. Десфонтейнес, який являється одночасно «почотним» президентом Союзу Русских Инвалидов в Бельгії». Центральне Управління має такий склад: М. А. Бакунін, А. Н. Чебичев, В. С. Аляшеев і ін. «Распорядительный Комитет»: І. С. Жалинский, Г. Й. Вакулєнко і ще декілька осіб. На зібранню 16. 3. 1952 р. був також ген. А. В. Туркул, голова КОВ, якого «сердечно привітали». Одно з основних завдань, яке собі РНО поставив є: «... всемерное способствование созданию РНО в других странах и, как венец, помощь

в создании Российского Национального Представительства за рубежом».

14. 4. 1952 року в Лондоні, в залі клубу «1930» на Палес Гарденс Терас (Кенсінгтон), відбулося організаційне зібрання РНО в Англії, на якому головував граф А. А. Бобринський, а секретарював А. В. Байкалов, який перед тим, з поручення орг. комітету, видав був відповідне звернення до росіян в Англії. Головним доповідачем був гість з Бельгії — Орехов, який заявив, між іншим, що необхідно треба якнайскоріше зорганізувати тут сильне РНО, яке влучиться в європейське, де будуть «представители всех крупных организаций». При цьому висловив симпатії к РНО в Бельгії, к РОВС-у, к Власовському Об'єднанню і его кадрам возглавляемым ген. Туркулом і к Російськ. Ант. Центру в Америке. Він же «призвал русских у Великой Британии к самому тесному единению...» Байкалов, накреслюючи план діяльності, сказав, що найважливішою справою є: «пропаганда среди русских и англичан, установление связей с англичанскими национальными организациями...» і «создание координационного комитета всех русских организаций...». Головою РНО обрано Бобринського а членами правління: Байкалова і графа Г. П. Бенігсен та ще декілька осіб. Рішено вислати привітання «Російському Антимуністическому Центру», ген. А. П. Архангельському, (голова РОВС-а), ген. А. В. Туркулу і ВМС (Висшому Монархическому Совету), які являються ініціаторами «призова к объединению организации и РНО в Бельгии».

В цьому самому часі ініціативна група для організації РНО в Швеції вибрала тимчасове «правління» в складі: А. А. Зиповієва, В. К. Муценека і Б. М. Четвертухину та визначила на 27. 4. 1952 р. «общее собрание РНО», на якому головою РНО в Швеції обрано знову Зиповієва, «товаришами председателя» Муценека і П. М. Приклонського, а секретарем Г. В. Іванова.

Зорганізовано також РНО в Австрії, яке очолюють Б. В. Рябухін (голова), А. М. Йодчін, Б. Н. Васіленко і В. В. Протопопов.

20. 5. 1952 р. до РНО долучився подібний до нього у Франції «Русский Национальный Союз» (В. А. Протасовіч і Б. П. Кадомцев).

10. 8. 1952 р. «Совет РНО в Бельгії, порозумівшись перед тим з РНО у Великій Британії, Швеції, Австрії і Марселі та з «Російським Національним Союзом» в Парижі, на своїм загальним зібранні «ознакомилась с программой «Всероссийского Комитета Освобождения» і вирішив «вітати князя Белоселського-Білозерського і його намагання для об'єднаної роботи серед еміграції і «оказывать ему полное содействие в этой работе...» і т. п. Далі йде ще декілька постанов в цьому напрямі, а між тим також доручення РНО в Бельгії — зайнятися створенням одного центра для цілого РНО.

Подібну ролі в цій акції князя Белоселського-Белозерського відіграє і РОВС (Русский Обще-воинский Союз) та «Совет Русского Зарубежного Воинства» — комбатантські організації, які майже всеціло являються домною монархістів. Зв'язки з ними держить також і НТС, але вплив на діяльність мають лише монархісти. На чолі їх стоїть ген. лейт. А. П. Архангельський, 80-літній старець, який зняв цей пост після схоплення Міллера в 1938 р. За часів Врангеля, Кутєпова та ще навіть Міллера (попередніх начальників РОВС-а) він мав ще доволі велике значення, будучи до певної міри «орденом лицарів». При цьому також мав претенсії бути одним центром для диверсійної і розвідної роботи в СССР. Викінчений ГПУ-НКВД цілим рядом грубих провокацій в 1920-30 рр. являється сьогодні «музейною збіркою» старих капітанів, полковників, генералів з шумними назвами колишніх полків і дивізій: «галицолійци, дроздовці, уланские, артиллерийские» і інші.

Центром РОВС-а є Брюссель, заступником начальника є ген. фон Лямпе. Цілий РОВС поділяється на «отделы» (напр., 1-ий у Франції, начальник полк. Мацилевич, 2-ий у Німеччині, начальни-

ком полк. Кравченко і т.д.), які в свою чергу поділяються на «групи». Деякі з «отделов» мають «подотделы», наприклад, французький має марокканський. В деяких країнах, як Еспанія, Данія, Лібан, Швеція, Норвегія і Швейцарія існують лише групи. Про це зрештою докладніше при комбатанських організаціях. Треба тут, одначе, підкреслити, що РОВС об'єднує фактично вся староемігрантську комбатантську масу, включно зі всякими комітетами інвалідів, Червоного Хреста і інших.

Слід також згадати, що групи, які гуртуються доквруги РОВС-а і СРЗВ мають майже виключний вплив на старі козацькі організації такі, як: донські («Отаман Всевеликого Донського Войска» — ген. Поляков, який в лютому 1952 року переїхав до США, представник його на США ген. Денісов, представник на Бельгію — ген. Гловайський), кубанські (Кубанський Войсковий Отаман ген. Науменко, його представники в Німеччині полк. Кравченко, у Франції — полк. Сменов, в Бельгії — Птихін), терські («Терское Казаческое Войско» — ген. Татонов) і ін.

Недавно приєднався до РОВС-а САФ-Мюнхен і «Российский Национально-Военный Союз» в Бразилії (Сан-Павлю).

15. 8. 1952 року на засіданні Совета РЗВ було заявлено «вновообразованшемся в Нью-Йорке Всероссийском Комитете Освобождения» под представительством князя С. С. Белоселского-Белозерского оказывать готовность и поддержку в его работе».

Все це в цілому є доказом сильного активізування росіян також монархічного і зближеного до нього правого республіканського напрямку, який зареагував доволі міцно на акцію лівих з СОНР-а.

Вага його, одначе, не велика, якщо оцінювати це в аспекті цілого комплексу американсько-російських і внутрішньоросійських відносин. Ціла акція Белоселського-Белозерського, опираючись на відмерлих 103 «організаціях», як довго там нема НТС, абсолютно не може конкурувати з СОНР-ом, який має попертя американських чинників, і, що основне, доволі значну кількість нової еміграції. У зв'язку з новими тертями у монархістів, треба припускати, що великого успіху ВКО мати не буде. У величезній мірі залежить це ще від постави цілого «Российского Народного Обединения», яке збирається 19-22 жовтня 1952 року в Брюсселю і має вирішити остаточно і це питання. Докладчиком про «ВКО и взаимоотношения РНО с другими организациями» має бути граф А. Вобринской.

Годиться рівнож на цьому місці сказати про поодинокі виступи представників цього напрямку на зовнішньому відтинку, які мали місце в процесі того загального пожвавлення в 1952 р. Важніші серед них це, передусім, великодне «Обращение Главы Российского Императорского Дома Великого Князя Владимира Кириловича к свободному миру», в якому, між іншим, він заявив, що російський нарід лише тоді окаже повну піддержку західному світові, якщо цей відкрито заявить, що він не хоче «завоювання, розчленення і уничтоження» Росії, та його попередні відвідини в Папи, «зорганізовані» певними еспанськими кругами, і «інформативні» розмови в Еспанії та Італії в цьому напрямку.

Слід згадати також промову «імеючого должность Генерала при Начальнике РОВС-а Б. В. Сергиевского» в лютому 1952 році на Конференції Психологічної стратегії у Вашингтоні, яка була організована членами Конгресу і Сенату. В цій промові він заявив, що: російському народові не можна імпортувати соціалізму та що не можна також «допускати розенберзької політики» в питанні національних меншостей, «гарантирующей меншиствам какие бы то не было степени независимости и территориальные притязания на земле прежней Империи Российской», бо це «самий погубний и опасный путь доказанный во время нескольких веков Русской Истории». При тому покликався на історію, доказуючи, що Карло XII почав програвати, коли «он стал заигрывать с Мазепинскими планами независимой Украины». Дальше, після

кількох реплік в сторону «местных делцов сепаратизма», заявив, що найвище, що можна допустити, це можливість «непредрешенства» і «референдум под наблюдением ООН». В практичній політиці під сучасну пору радив створити «Комитет для Освобождения Русского Народа», який повинен бути обраний, при чому висловив незадоволення з Штутгартського Комітету (СОНР-а). Комітет «выбранный на демократической основе» повинен сповняти функцію «временного Правительства». Дальше рекомендував негайно приступити до творення «Штаба Армии Свободы» та зірвати дипломатичні зносини з СССР.

Сам Сергиевский служив в 1918 році в англійській армії, 1923 року переїхав до США, де працював як пілот і інженер-літун на заводі Сікорского; від 1943-45 в американській армії, де, як капітан, закінчив Школу Стратегічної Служби у Вашингтоні. Брав участь в боях на європейському терені. Має цілий ряд хрестів заслуги російських (старих царських), англійських і американських та марку доброго літуну.

Не обійшлося також без церкви, яка завжди брала активну участь в політичному житті. Маємо тут на увазі розмови єпископа Анастасія з адміралом Керком.

«Монархо-Демократическое Движение». Фактино в данім випадку не можна говорити ані про «движение», ані про організацію, а лише про певну інтелектуальну групу, яка поставила собі за ціль «искать монархическую правду». Всіх їх не більше 10-15 чоловіків, до речі, організаційно неформальні. Намагання їх ідуть в напрямі знайдення синтези між демократичною і монархічною ідеями («демократический цар») і задержання всіх народів далше в рамках російської імперії. Ураховують певні соціальні зміни, які зайшли в Росії від часу революції, але вимагають відшкодовання страт потерпілим представникам царського режиму.

Видають лише брошурки на літографії.

«Народно-Монархическое Движение». Очолує Іван Солоневич, перебуваючий в Чиле і Уругваї, куди поїхав в 1950 році; з походження білорус, 1932 р. втік з братом і дружиною з СССР, 1932-37 рр. — він у Софії (Болгарія), 1934 р. написав відому книжку «Россия в Концлагере». 1935 р. годинникова бомба вбила його жінку в редакції «Голоса Народа», який він тут видавав, 1937-42 рр. він у Берліні, звідки, на донос ген. Біскупського і фон Лямпе, вислано його до Італії, де був до кінця війни. 1946-го року виїхав до Аргентини, де почав видавати «Наша Страна» — орган «Движения», що зразу виходив двотижневиком. Звідси праві російські монархісти «промостили» йому дорогу до Уругваю, що не було важко, з огляду на підозріння його в советській агентурі від самого його приходу. Пише і діє майже сам, хоч має багато симпатиків і знайомих, в тому числі також з деякими республіканськими кругами в Америці, які його піддержують. 1949 року зібрав серед тих кругів досить порядні фонди своїм листом до американських промисловців, закликаючи їх допомогти «конкретно» в боротьбі проти комунізму.

1950 р. висилкою членських анкет Солоневич хотів остаточно оформити організаційно своє «Движение», але надто великого успіху не мав. Його близьким помічником є Всеволод Дубровський.

Ідеологія «Движения», виложена в «Народній Монархії», в основу якої покладає відродження Великої Росії з монархом, але без соціальної структури передреволюційного періоду з опертям на селянство, як основний творчий елемент в державі. Зараз виїшла друга частина «Народної Монархії» п.н. «Дух Народа». Солоневич видвинув клич «народ і цар», зробивши при цьому радикальну переоцінку старої монархії, викладаючи її, як твір реакційний і насьогодні відмерлий. Твердить, одначе, що монархічні почування і світосприймання російського народу такі міцні, що монархія являється одинокою реальною і доцільною устроєвою формою для Росії в майбутньому. В національному питанні не пішов

багато даліше за інші монархічні групи, ставши на становищі, що імперія мусить бути збережена і лише деякі можливі «полекші» будуть уділені іноземцям.

Цілий час, а особливо останньо, інші монархічні групи дуже гостро поборюють Солоневича і його «Движение». До цього прилучуються їхні попутчики. Так, напр., 10. 8. 1952 р. Совет РНО, розглянувши діяльність Солоневича, «єдиногласно» постановив визнати його діяльність (публічно) антинаціональною та направленою на розвал російських громадських і інших організацій. Треба тут також відмітити, що в цьому солідаризуються всі інші російські партії праві і ліві, дошукуючись в Солоневича советського провокатора. В свою чергу Солоневич веде на сторінках «Нашей Страны» дуже сильну кампанію «проти всіх і вся», не щадить при цьому найбільш соковитих епітетів. Останньо звернувся також проти українців, а саме проти ОУН і УГВР. Про це докладніше окремо.

«Конституційні Монархисти» або «Либеральні Монархисти». Йде тут про нечисленну організацію як слід неформальну, групу, яка належить до монархістів-ревізіоністів, що рішили порвати з старими тезами російського монархізму і стараються принайменше дещо його «оживити».

Група ця перед двома роками відійшла від ВМС («Вищою Монархічною Советом») і очолює її Юрій Меер, 50-літній, старий емігрант з Югославії, інтелігентна і бистра людина, побував майже у всіх монархічних організаціях, у зв'язку з чим здобув собі марку «непостоянного». Центр знаходиться у Мюнхені.

В ідеологічно-політичній програмі стоїть на становищі конституційного лібералізму і за «єдинство Росії».

II. «Союз Борби за Свободу Росії». СБСР являється зліпкою решток правих і центральних еміграційних російських партій, які, переживши складну кризу в період війни і після неї (включно з орієнтацією на Советський Союз), 1948 р. об'єдналися в одну групу. Належать до неї російські ліберали, республіканці і конституційні монархисти. Доволі сильно заступлені рештки «Республіканско-Демократического Объединения» Мілюкова, які, зі смертю останнього в 1943 р., втратили цілковито своє попереднє значення.

На чолі СБСР стоїть С. П. Мельгунов, старий «народник», який живе в Парижі, де раніше видавав «Российский Демократ», а опісля і тепер «Возрождение» — неперіодичний літературно-політичний журнал, що являється одночасно органом СБСР. Крім цього, група його має дуже поважні впливи в «Русской Мисли» Лазаревського (Париж).

Генеральним секретарем групи є В. Н. Улаков (калмик), який до війни і під час неї побував в Празі (бувчий соціал-демократ, опісля прихильник націонал-соціалізму).

Сам Мельгунов — по фаху професор історії і журналіст.

З інших визначніших «деятелів» цієї групи слід згадати: А. Б. Карташева, який очолює т. зв. праве крило «Союзу» і І. М. Хераскова — лідера лівого, ліберального крила. Сюди треба також зачислити М. Соловйова, журналіста, нового емігранта, який являється «білим круком» в цьому оточенні та пані П. Е. Мельгунову. Між іншим, М. Соловйов брав участь в штутгартській конференції і підписав разом з Мельгуновим «резолуцію» з 20. серпня 1951 р.

Центр СБСР знаходиться у Франції, в Парижі. Більшість членів — це старі емігранти віком 55-60 років. Нових емігрантів, за винятком одиниць, немає. Ціле «Движение» начислює не більше 50-60 членів. Організаційна клітина існує ще, крім Франції, в Німеччині, (в Мюнхені), на чолі якої стояв до кінця 1950 року проф. Філіпов, а опісля «тріомвірат» в складі: Нікітін-Цуріков-Алексєєв. В інших країнах є лише поодинокі члени.

Ідеологічно-політична платформа СБСР неоднорічна, остаточно не здекларована, що являється вислідом практичної неможливості знайти спільну

програму для тих різнородно-заступлених в «Союзі» політичних напрямків. Цілий час коливався він між «конституційною монархією і демократичною республікою» і щойно недавно прибрав собі марку республіканських лібералів.

В національному питанні признають найвище культурну автономію деяким народностям, твердо стоять на становищі «непредрешенства» і єдності російської імперії.

Від 1949 року підтримує «дружні» зв'язки з НТС-ом, з яким разом виступив, як ініціатор створення спільного російського центру за кордоном в 1950 р. Брав участь у всіх нарадах, в тому числі, як вже вище було згадано, в «Штарнберзькій Конференції» і залишається по сьогодні в СОНР-і.

III. «Національно-Трудовой Союз» — НТС. Відомий також як «солідаристи». Найчисленніша і найактивніша російська організація, охоплююча старих (головно з Югославії), нових та найновіших (перебіжчиків з советської армії після 1945 р.) емігрантів. Міцно здисциплінована, з доволі добре розробленою ідеологією, являється найповажнішим російським угрупованням. Слабисто, однак, є наявність советської агентури в її нутрі. По своєму політичному обличчю — скрайньо права, тоталітарно-фашистського характеру.

Заложена в 1930 р. в Београді, Югославії, теперішнім її провідником В. Байдалаковим і проф. Георгієвським, як об'єднання російської промонархістичної революційної молоді під новою назвою: «Національний Трудовой Союз Нового Покоління» — НТС НП. В початках була доволі сильно фінансована РОВС-ом і іншими правими групами, які стояли на платформі розвинення активної революційної боротьби проти СССР.

Була вона властиво подумана, як «смена» РОВС-а, та творила щось у роді філії останнього. Головну роллю тоді в НТС відіграв проф. Георгієвський, — властивий творець цієї організації, про якого сьогодні солідаристи не радо згадують і взагалі омивають його мовчанкою. Ще перед другою світовою війною попався він був на реєстр деяких контррозвідок, а після війни слід пропав по ньому цілком. Деякі солідаристи «пояснювали», що він тепер відсутній від політики і перебуває десь в Італії, інші взагалі нічого про нього не вміли подати. Перед 2-ма роками появилися знову інші пояснення, тим разом показалося, що проф. Георгієвський залишився був у Югославії і попав там у руки советів...

Фактом залишається, що проф. Георгієвський був головним «монтьором» зв'язків з розвідкою генерального штабу, а опісля «пересівся» на німецьку «Абвер». Сам НТС тепер признає, що вже в 1937 р. відійшли перші групи НТС в Росію, які там мали б «з року-на-рік зростати і осягнути свій вершок в час II. світової війни». Деякі джерела справді показують, що ще перед 1937 р. НТС постачав з своїх рядів «групи» і індивідуальних агентів обох полів, які спочатку йшли на рахунок РОВС-а, а опісля на його власний, та що кількість тих жертв сягає около 100-150 людей, які фактично через відповідні бази у Варшаві, Гельсінфорсі, Ревелі і інших містах попадали прямо в руки советської контррозвідки. Большевики були зумили вчас пролізти в нутро НТС-у і всі групи, які в основному склалися з ідейного молодняка, або відразу падали жертвою советської провокації, або були опісля ліквідовані. Тому твердження НТС-у про «зростання кадрів НТС-у перед II. світовою війною в Росії» являються лиш одним з чергових його блефів, якими НТС цілий час послуговується, подібно, як теперішні заяви Болдирева і самого Байдалакова про «численні кадри НТС в СССР зараз». Цих кадрів (зі зрозумілих причин) не було ані перед війною, ані немає їх там тепер, що прекрасно знають сьогоднішні верховоди НТС-у. Здаючи собі з цього справу, придумали хитру теорію «молекулярної системи революції» для помпущання дальших фондів від американської і інших розвідок. Нічого дивного, що ніхто у світі, ба навіть деякі американські «добродії» не повірили Болдиреву, коли цей в першому своєму

виступі в США заявив був, що Кірова ліквідовано по «приговору НТС», з цього вийшла була лише маленька компромітація...

Нічого дивного також, що до теперішньої «революційної діяльності» НТС щораз більше відповідні круги придивляються і поволі «оходжуються»...

Фактом є, що в час II світової війни кадри НТС зросли. НТС, використавши зв'язки з «Абвером» і іншими подібними інституціями, розбудував свою нелегальну і півлегальну сітку, яка, одначе, відступила «назад» разом із німецькою армією. Незаперечним також є, що тодішній зріст НТС-у був якраз зумовлений цією півлегальною і нелегальною роботою, яка, очевидно, ішла в розріз з німецькою офіційною політикою і тому певна кількість солідаристів, в тому числі і Неміров, попали в німецький концлагер. Декого, як, напри., провідника в Польщі Бюрглера, розстріляли.

Одним словом: перед війною НТС мав в цілому світі, а передусім в Європі, свої клітини і не мав жодних в СССР, під час війни розбудував підпільну сітку на окупованих теренах, яка, одначе, «вищофалася» з німецькою армією назад. На сьогодні розпоряджає кадрами лише за кордоном, які являються тут найчисленнішими в російській еміграції.

Центр НТС знаходиться в Німеччині, де і є найбільша кількість його членів. Тут також знаходиться цілий ряд його прибудовок і надбудовок політичного, громадського, наукового і іншого характеру. Доволі сильні вони також в Америці; крім цього їхні клітини порозкидані по цілیم вільнім світі.

Вже вище було згадано, що НТС являє собою міцно збудовану і здисципліновану організацію, відбиток чого находимо в структурі її, яка надає цьому об'єднанню характеру своєрідного ордену.

Згідно з «Уставом» НТС-у, завданням його є «побудова великої свободної Росії на основах національно-трудового солідаризму» (до нього повернемося при ідеологічній платформі). Вся робота і боротьба в цьому напрямі, яка виконується «кадром Союзу» і співробітниками Союзу» має в основі «добровільно-приняту на себе відповідальність кожного за всеросійське діло, жертвенну службу родині...» і, передусім, «строгу дисципліну і єдиноначальє».

Є річчю ясною, що цілість влади НТС-у лежить в руках «Председателя Союза» і «Исполнительного Бюро», з-поміж якого виділено ще «революційний Штаб НТС», який веде революційну роботу за залізною заслоною.

Ідеологічно-політична система НТС-у відома, як «солідаризм», не залишалася завжди однаковою. На самому початку НТС був в основному об'єднанням монархістичної молоді і находився під сильним впливом і «протекторатом» РОВС-а. Описай, деякий час були в ньому сильні впливи «младоросів» Казім-Бека, частина яких після розкриття в них советської провокації ввійшла в ряди НТС-у. Більш-менш в тому самому часі модним став був у рядах НТС-у фашизм Мусоліні і залишки його осталися до сьогодні в деяких програмових заложеннях солідаристів. Не без впливу на них був і націонал-соціалізм, від якого також дещо залишилося. В час війни співпрацювали вони з лівим крилом «власівців», на чолі якого стояв майор Зиков, що опісля показався советським агентом і програмова точка про побудову «національно-трудового строя» була перенесена також в програму «Освободительного Движения».

Після війни солідаристи свій «солідаризм» дещо «здемодернізували», пристосовуючись до нової обстановки. Основні положення ідеології залишилися одначе, незмінними. В наслідок цього лишився він на сьогодні даліше сумішшю фашистського корпорационізму і дуже подібного до німецького націонал-соціалізму, соціалізму. Тому всякі заяви, що йде тут про якийсь «чисторосійський ідеологічно-світоглядний твір» не мають найменшого обоснування, тим більше, що своїм змістом він є дуже подібний до солідаризму Гайнріха Пеша, отця сзута, автора «Підручника Політичної Економії» (Лєгербух

дер Націоналекономії, 5 томів, видані в рр. 1904-26), в якому цей намагається пов'язати і об'єднати індивідуалізм і державний соціалізм в системі, яку називає «Солідаризмус». В науці, однак, солідаризм цей не знайшов прихильників і був нап'ятований, як малої вартості, електицизм.

В основі солідаристичного світогляду стоїть «персоналізм», який мав би бути філософічною базою їхнього вчення. Самі вони визнають солідаризм, як «соціальну проекцію християнства». Нав'язуючи при цьому до персоналізму, який знову солідаризують з «обществом», визначають таку ієрархію цінностей: «Правда, Добро й Красота». Пояснюють, що «конечною ціллю всіх перемін суспільного устрою, які б політичні, чи економічні форми вони не прибрали, завсіди «выдвигается общее благо-осуществление истины и справедливости». Реалізація цих цінностей творить місію Росії, що вказує на цілковите споріднення цього руху з іншими, йому подібними месіонізмами з недавнього минулого. В програмі з 1946 р. стоїть ясно: «Так, как идея России есть идея справедливой общественной жизни, идея осуществления правды на земле и саморазвитие не только ради себя, но и ради других, то, признавая самобытность России, как культурно-исторического явления, следует признать и мировое призвание нашей родине».

Соціалістичний зміст солідаризму — це «система постійного поборювання неминучих суспільних протилежних інтересів і узгіднення різнородних зусиль, здійснених в процесі солідарної співпраці». Або інакше: «Солідаризм — це ідея суспільного і державного устрою, оснований на усвідомленій солідарності». Одним словом: стверджуючи на початку, що суспільне життя розвивається двома напрямками, а саме боротьби і солідаризації, вони заступають останній шлях. Тим самим боротьбі одиниці з суспільністю, протиставляють солідаризацію обох, класовій боротьбі—класову співпрацю, і т.д. При тому підкреслюють вищість провідної верстви, як керівного чинника, чим стають на становищі «елітарної концепції» в усіх ділянках суспільного і державного життя. В основу солідаризації в державному житті ставлять т. зв. «дирижизм» і оптималізм. «Дирижизм» — в їхньому викладі це: ідея свідомого керівництва життям суспільного організму, або інакше: «загальне, напрямлююче, директивне керівництво». Оптималізм — ідея свідомого органічного розвитку відшукування оптимів, при тому: «оптимальні розв'язки соціальних питань — це діло державної інституції керівних кругів нації».

Соціальна структура такої НТС-івської «трудова-національної держави» це, реасумуючи вищесказане, «солідаризація і співпраця» всіх клас, верств і народностей з пляновим господарством під керівництвом «ведущих кругов нації», чи інакше — «ведущего слоя-авангарда нації».

В ділянці націоналогії, солідаристи визнають такі організми людського суспільства: сім'я, нарід, нація і держава. Нація в них це «народ, або кілька народів, які освідомлюють собі свою єдність, творять загальнонаціональну культуру, будучи міцно з'єдинені цією культурою, спільністю духових стремлень, державними і економічними інтересами, спільним історичним минулим і, головню, спільним стремлінням на будуче». «Організація нації, в якій вона находить своє найповніше оформлення — це держава».

Поминаючи всі недоліки цих «науково» обгрунтованих теорій, які в більшості являються копіями чужих відомих візріців, треба, одначе, ствердити одне, а саме, що ця ідеологія вповні відповідає імперіалістичній політиці росіян. Народ — це не нація, а лише етнографічне поняття, яке має «органічно ввійти в націю (інакше кажучи, українці, грузини і інші це не нації і мали б ввійти в нову «трудова-національну державу», так само, як тепер входять в склад СССР, або й на гіршому положенні.

(Закінчення в наступному числі)

Кн. Токаржевський Карашевич

ВІЙСЬКО ЗАПОРОЗЬКЕ НИЗОВЕ

(Продовження)

III

ЗАПОРОЗЬКА ЛЕГЕНДА

З темряви віків, з хаосу легендарних оповідань Козацтво Запорізьке виходить на історичну сцену дуже помало і всю його первісну історію можемо, за влучним окресленням Юліяна Бартошевича (20), вважати аж до кінця XVI в. за «героїчний мітичний період Запоріжжя». Має рацію Костомаров, коли каже: «Козацтво в своїй суті виникло вже XI-XIII віках. Давні руські елементи розвинуті до певної міри ще в XII ст., довго заховані в народі, з'являються як блискучий метеор у вигляді Козаччини» (21).

Тоді, коли на заході хрестоносна гарячка була вже вщухла, коли величезні внутрішні заворушення в Італії, Франції, Німеччині і Англії та періодично повторюючіся війни між ними давали західному лицарству на власній землі воєнне заняття доскоchu, мусульманська небезпека не переставала зростати на двох кінцях Європи: на Іберійському півострові та над Чорним морем. І, власне, на переломі поміж середніми і новітніми віками, на передодні відкриття Америки, від коли починається радикальна зміна політичних магістралей західної Європи і зміна устрою тамонного життя, Еспанія і Португалія звільняються від арабського панування і єдиним вогнищем мусульманського воюючого світу залишається Туреччина на сході Європи.

Завойовання турками Царгороду і Балканів 1454 р., Кавказу і Криму (1457 р.), та старання кримської ханської держави (22), постійний алярмовий стан на пограниччі цих належних до войовничого Ісламу країн і вічна хрестоносна боротьба стали головним змістом тодішнього українського життя. Населення українське, чим далі на південь, тим було все рідше, міста були дуже рідкими. Київ, особливо після страшного татарського погрому в 1482 р. — з намови московського Великого князя Івана III Васильовича підупав. Звенигород, Рів та інші зникли, знищені в тому ж наїзді Менглі Геря. Залишився лише — для цілого «Дніпрового Низу» («Pays Bas Ukrainiens») — один «Черкаський Городок», пізніші Черкаси та його стратегічне доповнення вище в глибині краю при усті Росі — Канів.

Життя відновлювалося поволі і обидва ці замки «господарські» — тобто великокнязівські під номінальною зверхністю київських воевод (що прийшли на місце усунених в 1470 р. князів ленно-феодальних з дому Ольельковичів — Володимира Ольгердовича), управлялися майже незалежними старостами, чи намісниками. Зваживши на тодішні трудні й довгі сполучення, на зглядно великі простори литовсько-польської держави Ягайлонів та широку автономію українсько-руських земель, зрештою, згідну з цілою державною системою, здається, що вся південна Україна складала якби окремий край.

Старости, яких великий князь литовський, потім король польський, призначав з місцевих панів і то переважно з найзначніших, поводитись як їм підказував їх передусім військовий характер. Уміли вони використовувати загальний настрій «козакування», і, деякі з них, як, напр., Остап Дашкович — «Запорізький Ромул», Сенько Полозович — «Полос Русак» — славний козак (23), або Дмитро Вишневецький — «Козак Байда» чи, врешті, Богдан Ружинський — «гетьман Богданко», з легендарних степових змагань з ординцями виїшли оточені німбом менш легендарної слави. «Козакування», овіяне шармом постійного «лицарського чину» проти ворогів християнства, притягло всі войовничі елементи сходу Європи і давало нагоду здобичі, давало волю їхній асцетичній вдачі, давало нагоду законного здо-

бутку. І королівські, «господарські» старости всього пограниччя в цьому «козацькому хлібі» бачили зміст своєї функції.

Українська шляхта в епоху Ягайлонів пережила часи релятивного добробуту, хоч і втративши безпосередній вплив на долю держави. Політичне заломання, якому вона була піддана, викликало негативне її відношення до литовських централістичних стремлень Жигмонта Кейстутовича та Казимира Ягайлончика. На них вона відповідала вірною підтримкою Свитригайла, приймаючи подекуди участь у всіх литовських центробіжних рухах 1440, 1481, 1510 рр., аж нівів до повстання литовського магната Юрія Остика, та примушувала часто центральний уряд нахилитися до її бажань. Але культурно це була епоха досить жвавих (24) стосунків української шляхти з Заходом через Польщу, а то і безпосередньо через подорожі і зв'язки з західним лицарством, якого поняття та закони щойно мали перетворюватися і переформовуватися. Одними з доказів цих стосунків являються деякі подружжя українських панів з уторками і чешками, інтесуючі всіх і обговорювані на соймах проекти перенесення на Поділля німецького лицарського ордену Пресвятої Богородиці з Прусії, де з заведенням в Литві християнства він втратив своє безпосереднє завдання (1463, 1493 рр.) (25). Це були проекти, до яких через сто років повернулися князі Острозькі, Заславські і київський Єпископ Верещинський та мальтійський кавалер Франц Антон Бертучі (26), думаючи про ордени Мальтійський або Св. Лазаря. Зі стосунками йшли і впливи понять та подібності поглядів, якими були переняті ті «козацькі отамани» чи «гетьмани», ті старости, яких імена і традиції, зафіксовані нашими літописцями, зв'язали з Запорізьким Військом і запорізькою легендою тих найперших, героїчних часів. Не має рації польський письменник, який залишив цінні праці з української історії, Маріян Дубецький, коли вважає, що всі «лицарські» черти запорізького козацтва дали йому польські впливи, бо хоч дехто з відомих пограничних лицарів, як, наприклад, зарахований до «гетьманів» Предслав Лянцкоронський, староста Хмельницький, і був з походження поляк, однак з родини, від дуже давна на Україні осіло і з українським шияхетським середовищем, може більш як з польськими, зв'язаної. Спинилися ми на ньому, бо хоч неслучно приписувалося йому якусь виїмкову роллю у Війську Запорізькому, але нема сумніву, що він з запорізькими вождями був у близьких стосунках, ходив з ними в походи на татар і разом з ними боронив українських земель. А була це людина, що в світі побувала, як каже Старовольський, і в Німеччині, і в Римі і аж в Єрусалимі, та на острові Родос, отже, міг він деякі впливи мати на своїх товаришів по долі і заняттю. Можемо припускати навіть, що Предслав Лянцкоронський був сам Мальтійським, або, властиво, ще Радоським лицарем. Однак, крім Сенька Полозовича, Дмитра Путятича, кн. Самійла Корецького, Богдана Глинського, кн. Кирика Ружинського, кн. Хведора Сангушки, кн. Михайла Вишневецького, Христофора Кмітича, кн. Андрія Пронського та Самійла Зборовського, графа на Ритвянах, і згаданого вже Лянцкоронського, маємо у початковій історії Запорізького Війська три постаті, при яких всі перераховані вище є якби почесним почотом в легендарнім героїстві. Є це вже згадані вище Остап Дашкович, Дмитро Вишневецький та Богдан (Остап) Ружинський (27).

Як доля, їх особиста вдача, так і запорізька традиція та народня «фама» сполучили їх з собою, в дечому перемішали і на завжди зв'язали, приписуючи діла одного двом другим, ролію чи значення всім трьом однакові.

Хронологічно, першим на Запорізькому обрії появляється Дашкович, якого давні українські літописці, як Самовидець, Граб'янка та автор «Історії Русів», не згадують, приписуючи майже всі заслуги і його чини або Предславу Лянцкоронському, близькому його товаришеві по «козакуванню» і сусідові на татарському кордоні, або Дмитрові Вишневецькому. Однак правдиві архівальні джерела, як наші місцеві, так і польські та московські вказують скоріше на Дашковича, як на першого організатора, або властивого творця упорядкованих низових козацьких організацій.

Записки Г. Р. Міллера 28) називають Дашковича «другим українським гетьманом», а далі ще народня слава забажала бачити в ньому творця Січі та навіть «козака Байду», згідно з легендою, збереженою в родині Дашковичів-Горбачівських.

Новітня історіографія 29) вважає Дашковича за першого вождя Низового Війська, якого ім'я залишила історія попри те, що вже на яких 20 років перед появою Дашковича, князь Богдан Глинський, його попередник на Черкаському старостві, був погромив у 1493 р. на чолі «козацького» війська татарську фортецю Очаків. Сходиться це з висловом Енгеля і Бартошевича 30), що «Русь прозвала його своїм Ромулом». Далі каже Бартошевич: «Мав він вогнистий запал, багато відваги, в небезпеці дуже холодну кров, отже, дуже легко відзначився». На командні пости мусів Дашкович висунулися вже при кінці ХУ ст., бо вже в 1501 р. стоїть він разом з князем Михайлом Заславським, відомим військовим вождем, на чолі війська, висланого проти москалів, і зазнав від них поразку під Мстиславцем. Чи попав він тоді в полон—не знає. Достить, що в 1503 р., він є в Москві, як вільна людина, а між 1508 і 1510 рр. помагає князеві Михайлові Глинському в його протипольському повстанні. Завдяки інтервенції одного з найбільш впливових людей того часу—князя Константина Острозького, Гетьмана Великого Литовського, помирився з королем Жигмонтом І-шим і отримує староства Черкаське та Канівське на тому пограниччі українському, на якому він робив перші військові вправи, і де доля судила йому прославитися незабутніми чинами.

Легендарне його героїство та не менше легендарна його організаційна діяльність на Українським Низу, основана на дворовому його настоюванню перед королем і соймом у 1522-1533 рр. на необхідності урегулювання правових стосунків на українським пограниччю, не зуміли нам зберегти точних даних про його походження і родину. До легенди належать ці окреслення польських писариків «Русин, майже хлоп», ці російські назви «Остафій Дашков» або і розгубленість наших дослідувачів, не зумівших ситуувати Дашковича в тодішнім українським суспільстві. Походи його у 1526 р. під Білгород і у 1528 р. під Очаків, разом з Предславом Лянцкоронським у 1521, 1534 рр. проти Москви з кн. Булгаком, його геройська втеча з татарського полону у 1522 р. і жорстока з ними боротьба, склали картину такої воєнної і політичної величі, що за нею зникли дійсні відомості про людину і його рід. А цікаво було би дійсно розплутати ці вузли генеалогічних і геральдичних завіток і довідатися скільки слушно одні Дашковичі (з Кричева і Горбатки) вживають прізвища і герба Корибут, виводячи себе від Дмитра Корибута Ольгердовича, спільно з князями Вишневецькими, Збараськими та іншими; чому другі вживають гербового знаку князів Острозьких, називаючи його при легітиміаціях у ХІХ в. за російських часів «Лелівою відмінною»; з якої причини, врешті, треті (Кундзичі) вживають «Погоні 4-тої», тобто герба. Надаваного польськими королями новонобілітованим військовим чужинцям? Не менше цікаво було би зібрати ще більші певні гене-

алогічні дані, бо з тих, які маємо сьогодні, відомо нам лише, що Остап Корибут Дашкович 31) був близько споріднений з князем Вишневецьким, Кришинським, а може і Острозьким, з магнатськими родами Ходкевичів, Тишкевичів, Олізарів, Немирів, і що мав він від короля, крім староств—лідичні надання Кричева, Тереська, Пропоїська та інших дібр. Такі більш детальні відомості можна би було зібрати, зіставляючи різні процесуальні і земські акти з Волині і Київщини, а поки що знаємо лише, що перший Запорізький організатор і пропагатор «урядового призначення» Запорізького Війська належав до найвищої станової і військової української еліти свого часу.

Не менш легендарну історію має значно більш поетична постать правдивого «козака Байди», на цей раз безсумнівно Корибутовича, князя Дмитра зі Збаража Вишневецького 32).

Оспіваний у пісні, герой народньої поезії, типовий український пан ХУІ в. Дмитро Вишневецький пішов у «козаки», бо мусіла його притягати до них та суть їх життя, геройська, чинна, рухлива й безумовно вже зорганізована. Коли Дашковичові, королівському пограничному старостві, історики відмовляють часом якоїсь автономної ролі серед Низового Козацтва, а приписують лише організування відділів вільної найманої прикордонної сторожі, то Вишневецького, який ніколи «урядовим староствою» не був, можна вважати як організатора на власну руку вільного війська на Запоріжжю. Але чи було це організування чогось нового? Чи не було це скоріше зайняття в існуючій уже організації того головного начальництва, яке ми потім знаємо під назвою кошового отамана чи гетьмана?

Він один із своєї родини, хоч старший у роді, не займає високого державного становища, а весь час «перелітає» великими шляхами від своїх волинських посілостей то до Кракєва то на Дніпровські пороги, то до Москви, а може і десь даліше на захід. І в цих подорожах є завжди якась воєнна мета, якась підготовча акція до якогось воєнного пляну, бо зараз потім він уже на чолі своїх низових козаків буде замок на Хортиці, або веде їх на татарський Аслам Кермен, або навіть далі на турецькі чорноморські і будяцькі фортеці.

Польський письменник М. Малиновський 33) каже: «В князеві жеврів авантюричний, лицарський, очайдушний дух» і приписує його розвій політиці Ягйялонів, які своїх родичів усували від державної справи і дійсно, хоч зовсім не з тої причини, ми бачимо в його чинах шукання слави у великих воєнних проєктах. Безсумнівно він уже був зв'язаний з низовою козацькою організацією, коли зайшов аж до Москви, пропонуючи Іванові Грізному якісь далекосяжні плани. Життя його сповнене планами і великими воєнними проєктами від тих перших років, коли він появляється (перша половина ХУІ в.) як учасник боїв на «Діких полях» з татарами аж до того походу на Кавказ на допомогу Черкеським князям проти турків і татар та до вславленої акції на Волосько-Молдавському «Перепільчиному полі» разом з претендентом на «Волоського господаря» Іваном-Яковом Гераклідесом (1561-1563) 34). Все це освітлено якоюсь несамовитою відвагою, якоюсь героїською на все готовою сміливістю і як пожарною загровою тими перемогами, що він їх відносить над своїми постійними ворогами під Аслам Керменом, Очаковом, Білгородом, над Кубаню й на Чорним морю.

В своїй слабенській драмі «Байда» П. Куліш каже:

«Вре боем хуртовинне руське море
І нагирєє на Стамбул потужний,
Немов йому на сором і на горе
Воскрес Олег той віщий, харалужний».

І завойовництвом своїм та перемогами відновлюючи давню славу українських князів веде нове лицарство на здобуття турецької столиці:

«Тоді б ми тінь Олега звеселили
І щит його на брамі поновили».

Але не суджено було молсдому ще князеві-ота-

манові здобути султанську столицю! Після смерти Гереклідеса, здається, задумуючи самому стати «волооським господарем», попався в якусь несподівану засідку, був схоплений та відсланий до Царгороду.

Згадуваний уже вище Ю. Бартошевич каже: «Дмитро — це був перший пан, що появився на Запоріжжю... Він уважав, що може бути паном, орлом у степах, незалежним князем. Він знав, що авантюристичні лицарі приймуть його з честю і з радістю, бо, наблизившись до них, князь піднесе, ушляхотить їх степове життя». Коронований родич нашого героя Жигмонт Август пише 12-го грудня 1566, тобто в момент, коли князь фортифікував з умінням і знанням військово-інженерної штуки Хортицю, до князя Миколи Радивиля «Чорного»: «Нічого іншого про Вишневецького гадати не можемо лише те, що мала надія, щоб із справ князя Вишневецького могло вийти щось корисного, навпаки — можуть вони спричинити багато злого», якби боячись, щоб консолідована князем сила не збільшалась і не усвідомила собі свого значення.

Тимчасом, здається, з королівського благословення вилучений в імпрезу Гереклідеса, Дмитро Вишневецький, оточений в глухій пущі, попав у волосько-турецьку засідку, взятий в полон закінчив життя в Царгороді «на гаку», замучений, про що козацька Україна склала пісню, збережену до наших часів.

І в цьому останньому епізоді його життя, в тих проміннях якби зникаючого за трагічним горизонтом сонця, що в останнє кривавого багрянця покриває світ, знаходимо один також легендарний елемент, непозбавлений поезії, а може і історичного значення.

Той волоський претендент — Іван Яків Гераклідес, якого Дмитро Вишневецький з Військом Запорізьким та своїми приятелями Ольбрахтом з Кезмарку Лаським та Мартинюм з Ритван Зборовським увів 18-го листопада 1561 р. на «господарський престол» у Сучаві, подавав себе за нащадка давньої візантійської династії Гераклідесів і через це за дідовичного Великого Магістра Константинівського Лидарського Ордену св. Юрія. Про це довідуємося з діяльності в Італії і Еспанії його брата Івана Георгія, визнаного Папою Григором XIII і еспанським королем Пилипом II, та з виданого в тім же часі приблизно «Статуту з історичними коментарями» Константинівського Ордену — О. Леофанта Карачюльо. (1582, 1583-1600 pp.) 35).

Це наводить нас на думку, що орденські традиції і зразки могли бути безпосередньо на низу, на Хортицькому Акрополі козацтва, обговорювані і розважані, а для лідарського князя і його «отаманів» служили вже взірцем для власного життя і керованої ними організації.

І хоч документальної певності мати не можемо, слід гадати, що Низове Козацтво вже в другій половині ХУІ в. було досягнуло повноти своєї організації. Доказом цього є вже роблені спроби творити при старостинських замках на пограниччю «Дикого Поля» окремі «козацькі роти», і зачатки городових полків, та, врешті, ці початки регламентації, стосунків держави і місцевої влади з козаками відомі нам, як Універсал Жигмонта Августа 1568 р., офіційне призначення Запоріжжя в 1570 р., устав Гетьмана Великого Коронного Юрія Язловецького з 1572 р. та номінації «козацьких старших» в 1575, 1576, 1578 та 1582 pp., які являються напевно логічним наслідком існування такої організації, яку влада державна старалася «прибрати до рук» 36).

Останні, згадані вже офіційні акти і підшукування тих рамок, в які далось би заплести вільну Низову Козаччину відомі в нашій історії під назвою «Реформи Стефана Баторія», якої інспіратором та фактичним реалізатором, незалежно зовсім від «старостинських» і перших «реєстрових полків», був князь Богдан Наримунтович-Ружинський.

І це є ностальгія, яка стільки ж належить до історії, скільки до легенди і як оба великі його попередники Корибутовичі, хоч вважається за гетьмана

Війська Запорізького, не може вийти з-за поетичних хмар на чистий обрій генеалогічної певності. Навіть такі точні дослідувачі родоводів литовської династії, як граф К. Стадницький та Йосиф Вольф не зовсім певні, яке йому в генеалогії Наримунтовичів-Ружинських назначити місце. І до тої плутанини допомагає теж це, що його постійно плутають з князями Євстафієм (Остапом) та Кириком Ружинськими, які були, здається, його батьком і братом, а то і з князем Михайлом Ружинським, його дальшим родичем, про яких збереглися писані документи, як про Черкаських старостів, начальників «козацьких рот», комісарів до козацьких справ та інше.

Тому, резигнуючи з проблематичних сьогодні можливостей точно встановити, який між цим безсумнівним князем Ружинським і рештою його родичів та співіменників існував зв'язок, мусимо задоволитись тим, що був він тим третім велитнем, якому козацька традиція приписує ролю Юстиніяна Запоріжжя. Як склалася ця традиція? Перші бо співчасні відомості про нього подав уже Бартош Папроцький в своїм названім: «Панюша» 37).

Там він порівнюваний до Митридата і буцімто «...знехтувавши багатство, покохав славу» та «покинув до часу земну розкіш, до якої не верне його ані біда, ані голод, стоїть він, як лев, піднявши праву руку, бажаючи кривавого бою з поганцями».

Горецький, описуючи в своїй виданій в 1578 р. «Історії війни ще одного претендента волоського», похід князя Богдана Ружинського на татар 1575 р., славить його героїзмом, а козацька літописна традиція приписує йому, крім походів на турецькі чорноморські фортеці та навіть малоазійський беріг, як ми сказали вже, переведення в життя «баторіянської держави». В старій пісні розказується:

«Ой Богдане, Богдане, Запорозький Гетьмане,
Ой чого ж ти ходиш в чорнім оксамиті?

Гей, були у мене гості татарове,
Стару неньку зарубали.

А миленьку собі взяли».

При цій неповноті генеалогічних даних знаємо, що в 1575 р., при татарському наїзді була забрана в ясир жінка князя Михайла Ружинського, про якого чомусь польський джерела передають, що він був «Отаманом Запорозьким», а в 1588 р. на коронаційних церемоніях Жигмонта III в Кракові та Львові, виступав разом з своїм приятелем князем Константином II-им Василем Острозьким - воєводою Київським, якийсь князь Ружинський, як «Козацький Отаман» 38).

В рік потім якийсь князь Ружинський, названий Романом, що нам дозволяє гадати, що зле відчитано ім'я Богдан, бо відомий з московських воєн царя Дмитра і самозванців — князь Роман був ще замолодий, б'є на голову татарів під Оринином (Поділля 39) і є це ще одна причина його слави.

В козацькій історіографії в літописах та в «Історії Русів», яку ми до них зараховуємо, говориться про якогось зовсім мітичного гетьмана Хведора Богданка, якого навіть точне не знають, де в хронології гетьманів і ватажків примістити. М. Грушевський присвятив цілу розвідку доказові, що це був той же князь Богдан Ружинський, про якого Околюський каже 40): «...від дитинства вихований Марсом і Палладом для боротьби з татарами, пізнав Скитський звичай і не кипув Диких Піль, але навпаки, розвинув козацький спротив і переміг їх. Через це за згодою короля був державою призначений козацьким вождем і правителем».

В цьому сполучуються і легенда народньої поезії і переказ козацької традиції про героїські воєнні подвиги і політично-адміністративну ролю в епоху порозуміння з головними діючими фігурами «баторіянських реформ», чи систематизації українського Низу.

І так, помимо великої і повної слави епопеї, помимо блискуче виконаного завдання оборони українських земель від татарсько-турецьких набігів, помимо не менш блискучої ролі конденсатора всієї ли-

царської а то й національної енергії української землі, помімо висунення на авансцену того історичного театру низки великих вождів, організаторів, аниматорів мас і правителів, серед яких перші місця займають Остап Корибут Дашкович, Дмитро Корибут Вишневецький і Богдан Наримунт-Ружинський, «початкові часи козацтва» представляють для наших істориків, за словами М. Грушевського, «тяжку, грубу і нестравну матерію».

Признають, однак, всі більш докладні і не перейняті якоюсь інстинктивною, скоріше як продуманою, відразою до Війська Запорізького Низового, що вже на початку ХVІ віку Запорізький Низ має свою організацію, дисципліну, владу, свої звичаї, правила і закони, свою традицію. Як було вже сказано, організація Січі і Війська Запорізького Низового нагадує не стільки стародавні громади, скільки лицарські організації варягів у Києві і Царгороді та лицарсько-чернечі ордени на Заході. Тому зайвим є застановлятися, яка є подібність між ним а квіритською громадою в Римі, а також історично незрозумілим є шукати подібності поміж цією військовою організацією а купецькими спілками, готськими мандрівними громадами, як це робить Юрій Липа. Не було Запоріжжя ще й «державою», як цього хоче В. Зайкин, бо мало дуже не постійне населення і територія його не мала окреслених кордонів. Не мав теж рації великий польський історик Олександр Яблонський, коли гадав, що Січ уконституювалася лише після Хмельницького за отамана Сірка, так як не мають рації припинювати Січ на користь городових полків, які були створені з метою організувати «швайцарів сходу» виключно на услуги польської держави.

Значно більше доцільно шукати запорізьких зразків у військових організаціях у Візантії і Римі, в норманських лицарів тих самих, що і в Києві бували, а які сягають в далеку давнину аж до Константина Великого, через царгородські організаційні впливи на дружину київських князів, через тих Мономахів та через тих Комненів, з якими споріднювалися наші Рюриковичі 41). До цих традицій прийшли потім різні інші зв'язані з хрестоносними походами проти магометан, яким, як каже О. Бодянський, на Україні глибоко співчували і як слід гадати, не тільки з «страсти к паломництву господарювавше на Руси» 42), а в наслідок повної одностайності з західним християнським світом, а не з грецьким того часу. Про хрестоносні походи може Україна знати також як і про виниклі з них лицарсько-чернечі ордени через італійські колонії на чорноморському побережжі, які перші згадують про козаків, як про організоване військово-товариство. Врешті, відомості про існування таких військово-чернечих організацій, які зуміли навіть розвинути свої сили аж до державних розмірів, як напр., Орден св. Івана на Родосі і Мальті, або географічно ще ближчий і напевно більш відомий запорізьцям німецький Орден Пресвятої Богородиці в Пруссії. Разом це дало вже окреслену цілість, свідомість якої, навіть коли всі деталі забулися, давала змогу Запорізькій Січі почузувати всю свою старовинну велич, тому що так закоринилася думка, що Військо Запорізьке було «своєрідним» лицарським орденом, створеним на берегах Дніпра для боротьби з поганством 43), якої підтвердження знаходимо в цілій низці дослідувачів Дубецького. Бартошевича, Каманіна аж до сучасного нам Ч. Дорошенка 44).

Тому то не вдалось утопити козацтва українського у морю приватних чи старостинських «козацьких» хоругов чи відділів, реєстрових, городських полків в ролі «швайцарів». Січ вимагала, щоб її вважали за столицю українського козацтва, щоб у ній відбувалися вибори гетьмана, або щоб вона їх санкціонувала, щоб полки городові мали свої відповідники у січових куренях і щоб Низові була признана офіційно ролля не тільки військової школи, але сторожа національних законів і прав.

Такої ролі трималося Запоріжжя не стільки одвертою боротьбою з польською чи російською дер-

жавами, а навіть з гетьманщиною, скільки свідомою тенденцією брати участь у всіх справах краю, як повна організована цілість. Цієї ролі Запоріжжя вимагало також покликуючись на своє давнє минуле, на своє життя лицарсько-чернече і на ту свою фактичну незалежність від оточуючих державних влад 45).

Засади, на яких постало Військо Запорізьке Низове, є спільні всім чернечим організаціям, особливо таким лицарсько-чернечим, як наприклад, Мальтійський Орден. Спільність засобів праці і оборони, спільність посідання військової власності, колегіальність у вирішуванні засадничих справ, гієрархічність при вільному доступі до всіх становищ для всіх повноправних членів війська, виборність начальників при сліпому послухові та суворій дисципліні, поділ на курені, які відповідають, наприклад, мовним, або національним домам в Мальтійському Ордені, встановлення паланок та зимовиків чи городків у прикордонній степовій смузі, подібних до мальтійських командорій, врешті, стосуюнок між Січчю та реєстровими, городовими полками, що, мутатіс мутандіс, нагадує стосуюнок поміж Мальтою і мальтійськими пріоратами чи староствами на континенті. Рекрутування нових членів виглядає демократичнішим, як у західних орденах, бо нема вимог, так би мовити, паперових, вимог представлення родоводів 28), але всі без винятку проходять школу і перед новим прийняттям перебувають у новіціяті, а щоб туди потрапити, мусять мати рекомендацію і підтримку старих козаків. З цього можна судити, як глибоко помилялися ці історики, як наприклад, Боплан, що вірили польським інформаціям, які цілий склад Війська Запорізького представляли, як збіговисько розбишак і авантюристів.

(Продовження буде)

ПРИМІТКИ

20) Енциклопедія Оргельбранда ХХІІІ, стор. 391.

21) Монографії І, стор. 69-72.

22) Кримська (кіпчацька) Татарська Держава постанала в першій половині ХV-го віку, коли розвалилася велика імперія Чингісханідів, в склад якої входили Ногайська, Перекопська і Будяцька орди. Займала вона всю південну Україну і розтягалася вздовж Чорноморського побережжя, від Дунаю майже до Каспійського моря. Проіснувала ханська держава до 1780 р. з столицею в Бахчисарай. В половині ХV-го в., іслам уже майже цілком опанував тюркські орди і Крим став його східноєвропейським аванпостом.

23) Так їх називає польська літописна література того часу, напр., Вельський.

24) З Молдавією, Царгородом і православним сходом утримувалися стосунки з міркувань релігійних. На захід на науку посилали вищі стани громадянства своєю молоддю, а звідти прибували пропагатори церковної реформи, купці і ремісники. Зв'язок духівництва з Римом, помімо боротьби за і проти з'єднання церков, не переривався майже на протязі віків.

25) Каро, Історія Польщі ІІ, стор. 509 (по-німецьки).

26) За часів хрестоносних походів постало кілька лицарсько-чернечих орденів і деякі з них шукали собі потім приміщення в Європі, коли в Малій Азії, або на островах Середземного моря вже не могли залишитися. Так, напр., «Німецький Орден Матері Божої» переїхав з початку на Угорщину, а потім до Пруссії, з завданням навернути Литву і Балтицьке побережжя, а «Орден Темплієрів» перевів свій головний осередок до Франції та шукав приміщення в Польщі. Орден «Св. Івана з Родосу» перенісся на Мальту, а «Орден Св. Лазаря» — до північної Італії, де об'єднався частинно з «Орденом Св. Маврикія» і частинно з «Орденом Кармелітської Богородиці». «Орден Сторожів Гробу Господнього» тинявся по різних країнах, аж доки не перетворився в своєрідну благодійну організацію під безпосереднім папсь-

ким зарядом.

Польська шляхта, польський державний устрій, а передовсім польський демократизм показалися на протязі віків засадничо ворожими до орденських ідеалів. Поперше, дуже мало поляків вступало до західноєвропейських орденів. Подруге, всі спроби перенесення чи то цілковито, чи частинно тих орденів на територію польської держави не мали успіху. Так було, коли Генрик, князь Сандомирський, створив у Міхові під Краковом осередок «Лицарів Гробу Господнього», коли Болеслав Стидливий хотів примістити вигнаних з Єрусалиму Темплієрів у Лукові на литовському пограниччі, або коли була зроблена спроба створити в нашому Острозі аванпост «Мальтійського Ордену». Не вдалася теж спроба творення місцевих польських орденських організацій. Так звані «Добринські Брати» були правдоподібно в більшості німці, коли так легко зіллялися з «Німецьким Орденем Богородиці», а заіцінований Володиславом ІУ і канцлером Юрієм Осолінським «Орден Непокорного Зачаття Богородиці» зустрівся з такою шаленою опозицією шляхетської маси, що прийшлося відмовитися від нього. Але найліпшим підтвердженням осоружності орденських ідеалів польської психіки є те, що два ордені, які знаходилися в найближчому з поляками сусідстві—Німецький Орден в Пруссії і Військо Запорізьке Низове на Українських Диких Полях—знайшлися в конфлікті з Польщею, в отвертій ворожнечі і війні.

27) Прізвище Дашкович походить від імені Дашко—здрібніле Данило, і вказує на те, що предком цього роду був якийсь Данило. Факт існування трьох родин цього прізвища, трьох різних гербів міг би вказувати, що вони є між собою пов'язані спільним походженням. Однак, за цілком окремо можемо вважати лише родину Кундзичів-Дашковичів, а про дві другі цього сказати не можемо. Вони так між собою пов'язані, що насувається припущення якоїсь невиясненої зміни герба одною з них. Обидві належать до старого волинського панства, обидві близько зв'язані з Вишневецькими і Острозькими і не в'яснено чому одна вживає герба Вишневецьких, а друга Острозьких. Остап належав до родини, яка вживала герба ідентичного з гербом князів Вишневецьких і як вони вважали себе за Корибутовичів. Остап був дуже близькою людиною до князя Константина І-го Острозького, Гетьмана Великого Литовського, а могутній магнат Іван Ходкевич називає його своїм «братанком». Зймає він важливі становища старости Черкаського і Канівського, намісника Чечерського і Пропойського і отримує великі земельні наділення серед яких є кілька міст, як от Паволон, Басань, Чечерськ, Пропойськ т. ін.

Друга родина Дашковичів, що вживає герба князів Острозьких виводить себе від історичного предка, який жив в 1369 р., якого ідентифікують з князем Данилом Острозьким.

28) «Історичні Твори про Малоросію. Походження Козаків». Надруковані по-російськи в «Чтеніях» — т. І-ий. Т-во Історії і Старовини. Москва 1846 р.

29) Д. Дорошенко: «Нарис Історії України» І, стор. 154-156.

30) Ю. Бартошевич: «Дашкович», Енциклопедія Оргельбранда, Енгель. (по-німецьки), Історія України, стор. 49-50.

31) Генерал В. Дашкевич Горбацький: «Про Походження Остапа Дашковича 1935 р.»—«За Державність», Збірник 3-5, тор. 197-201, 1935 р.

32) Родовід Вишневецьких точно усталений. Після довгих полемік, їх походження від Корибута, брата Ягайла, мені здається безсумнівним. Останніми часами появилися в часописах звістки, що тим питанням займаються Д-р. Сенютинич Вережний і вважає, що Дмитро Корибут не залишив нащадків. Мені ці праці не відомі і не знаю де вони були друковані.

33) Тижневик Петербурський, 1843, ч. 19.

34) Романтична історія грека Івана Якова (Васильовича), який уважався нащадком Царгородських

Гераклідесів, в половині ХУІ віку була відома в цілій Європі. На еспанським дворі Карла У-го і Пилипа II-го його приймають, хоч рівночасно ходять чутки, що це самозванець, син дрібного купця з острова Самос. Імператор Фердинанд І-ий, дає йому гроші і через Польщу посилає на схід. Великі польські пани Ласький і Зборовський збирають для нього військо. Допомагають йому князь Семигородський Заполія і наш Дмитро Вишневецький здобути 1561 р. Сучаву і Молдавське Господарство. А тимчасом брат його Іван Юрій в Римі і в Німеччині відновляє «Орден Святого Юрія».

35) Історія «Константинівського Ордену Св. Юрія» має звичайну бібліографію, переважно італійську, бо осівшись в Італії, після завоювання турками Царгороду різні Гераклідеси, Ангелоси, Комнени, Палелогі зробили багато, щоб зазнайомити світ з цією підпалогом організацією.

36) В цих перших польських урядових спробах регламентації відносин на козацькому військово-політичному відтинкові помічається незадоволення з існування цілком самостійної сили, яка створилася поза засягом польської державної влади, жила, розвивалася, вмішувалася в політичні справи сусідів Польщі (Москви, Криму, Молдавії, Туреччини), вела з ними війни, заключала умови і все поширювала свою територію, т. зв. «вольности». Козаччина, як організоване стовто тоді не відіграла майже жодної ролі у внутрішньому житті України, а через неї і Литовсько-Польської Держави.

37) Бартош Папроцький, автор численних історичних, геральдичних творів, часто писаних віршами по-польськи і по-чеськи, жив в кінці ХУІ в. Його твір «Паноша»—тобто «перша спроба історії слави панів і паничів Руських земель...»—це є ніби римовані описи життя на українській території того часу.

38) Зубрицький: «Хроніка Львова».

39) «Бібліотека Варшавська 1889 р.», ст. 518.

40) О. С. Окольський—домініканський монах руської провінції, ректор Кам'янецької Колегії, автор поважного історично-геральдичного твору «Польський Світ», виданого латинською мовою в половині ХУІІ в., в якому багато місця присвячено українським родинам.

41) Візантійські цісарі, як каже легенда це з часів Св. Константина Великого, мали спеціальну військову організацію, яка називалася «Школами». «Школи» ці були різних категорій і спеціальностей. З найчільніших їх вихованців рекрутувалися прибіччя сторожа царських палат і особиста сторожа цісаря. З часом ці функції доручалися варягам. Вони мали свій суворий статут, ділилися на три ступені: новиків, мечників і перших. Ступені ці вважалися якби клясами шляхетства. З випробованих воїв, які пройшли всі ступені і відзначилися, вибиралася охорона святого державного стягу. Хто вступав до цієї організації, належав до неї ціле життя, незалежно чи був на активній її службі чи в стані спочинку. На чолі стояв магістер, який належав до найближчої дружини цісаря і користувався в державній ієрархії становищем князя і тому часто це був родич цісаря. Підчас хрестоносних походів ця організація оформлюється в «Орден Св. Юрія», як виділений з загальновійськової організації еліти. З часом окремі осередки ордену постають на різних місцях у Трапезунті, Криму, Старій Спарті на островах Середземного моря. Тілемон: «Історія Імператорів 1732-1739 рр.», ІУ, 125-127.

Баю — цісарська гвардія.

Геузен — недавно знайдений написи.

Шлюмберже — Сіріллографія.

Пончіпольо — про ступені і ранги.

Герцберг: Історія Візантії.

Родригез — геральдичний місячник, Рим.

42) «3 староукраїнських традицій»—«Чтенія», Москва 1846, стор. 49-50.

43) «Енциклопедія Оргельбранда», УІІ, УІІІ, 550.

44) «Курс Історії України», стор. 91.

45) «Військо Запорізьке на Дніпрі вим низу корис-

Проф. Вадим Щербаківський

ДО СОРОКОВИХ РОКОВИН СМЕРТИ М. В. ЛИСЕНКА

Сорок літ пройшло вже від дня смерти незабутнього Миколи Віталієвича Лисенка, але для того, хто його добре знав, його постать шляхотна, мила й лагідна стоїть, як жива перед очима. Треба просто дивуватися, що тяжкі життєві умови не зробили його на старості літ якимнебудь тяжким гіпохондриком, або людоненависником. Ні, він до самої своєї смерті залишився милим, привітним і дуже гостинним.

Але яке було його життя, це видно найбільше з його автобіографії. Микола Віталієвич народився в селі Гриньках, Кременьчущого повіту, 10 березня 1842 року, на Полтавщині. Село Гриньки належало його дідові по матері М. П. Булюбашеві. Рід Булюбашів дуже старий і славний. (Цей рід прийшов на Україну десь в кінці XVI в. з Румунії, і члени цього роду займали високі становища серед козацької старшини. Але мені пощастило знайти докази, що цей рід існував уже в VI віці перед Р. Х. у Лідії. Це ім'я було висічене на пам'ятнику того часу в руїнах города Мілета. А на наших берегах Чорного моря були Мілетські колонії).

Рід же батька Миколи Віталієвича був теж давній — козацький. Предск його, що звався Вовгуря-Лис, належав до страшного загону Кривоносівих Вовгурянців, учасників повстання Хмельницького 1648 р. Батько Миколи, Віталій Романович, був звичайним тогочасним поміщиком, що служив в Орденському Кірасирському полку. Мати його, Ольга Єремівна, походила з полтавського роду Луценків. Вона скінчила Смольний Інститут в Петербурзі, і зовсім не знала української мови, а розмовляла радо по-французьки.

Дитинство Миколи Віталієвича пройшло в м. Крилові та в м. Жовнині. Батько його добре знав українську мову і охоче говорив нею, але свідомим українцем він не був, і в його колі звичайно панувала московська мова. Таким чином джерела українськості Миколи Віталієвича треба шукати не в його рідній сім'ї, а десь інде, в інших умовах його молодечого життя. Це насамперед був вплив рідного села, стихія якого впливала і на Гоголя і на інших. Тільки Гоголь учився в т. зв. Ніжинському Ліцею Графа Безбородька, ціль якого була обмосковлювати тих дітей, що в ньому училися, а Микола Віталієвич учився в приватній пансіоні, який такого спеціального завдання не мав. Микола Віталієвич у 1851 році поступає у Київ до пансіону Вейля, а через три місяці переводиться до пансіону Гедуена в Липках в тому ж Києві. Але, очевидно, не пансіон виховав його в українській душі. Ця стихія українська оточувала його в домі його бабуні, Вулюбашевої Марії Василівни, яка жила по смерті свого чоловіка в Гриньках. Вона дуже кохалася в українських піснях і казках, держалася українських старосвітських традицій, і Микола Віталієвич, будучи в неї, знаходився в чисто народній українській атмосфері. Також дуже великий вплив на нього мали його дядьки, які мали такі самі симпатії до

народу, як і бабуня Вулюбашева. Один дядько — Андрій Романович, брат батька, жив у селі Галицькому, а брат матері, Олександр Захарович, жив у селі Кліщинцях. Особливо останній мав на нього добрий вплив.

Микола Віталієвич вів дружбу з старшим і свідомішим від нього Михайлом Старицьким, що пізніше оженився з сестрою Миколи — Софією Віталієвною. Мати Миколи Віталієвича була прекрасною п'яністкою, а батько любив собі імпровізувати на фортепіані, хоч не знав нот, і підбирав собі на слух пісні. Ще в зовсім малого Миколи Віталієвича виявився музичний хист. Він годинами стояв біля роялю і підбирав одним пальцем мелодії, так що вже з п'яти літ було взято для нього учительку музики. Через рік хлопець дивував уже слухачів легкістю, чистотою і виразністю гри. Я вже згадував, що в 1851 році Миколу Віталієвича відвели до пансіону Вейля, а через три місяці перевели до пансіону Гедуена в Липках (ця частина Києва вважалася аристократичною). Скінчивши за три роки науку в пансіоні Гедуена, Миколу Віталієвича переводять до 4-тої класи Харківської Другої Гімназії. Учителями музики Миколи Віталієвича були у Вейля чех Нейнквіч, у Гедуена чех Поночіні (Поночний). Поночіні особливо налягав на техніку і довів до того, що Микола Віталієвич міг грати деякі транскрипції Ліста. В Харкові Микола Віталієвич учився музики у Больнера, Дмитрієва, та чеха Вільчека. — З Дмитрієвим він студіював класиків — Ветговена і Моцарта, а з Вільчеком Шопена, Шумана та Ліста. В часі переходу до Харкова, відповідно свідомству М. Старицького, Микола Віталієвич уже пробував записувати українські народні пісні і навіть гармонізувати їх. Це значить — в 5-тій класі гімназійний. До гімназійних часів відносяться і самотїйна його композиція на слова М. Старицького «Моя Мило-ванко».

Коли Микола Віталієвич кінчив Харківську Другу Гімназію, то матеріальне становище його батьків значно погіршало. Його батько почав заводити якісь нові підприємства. Пригадаймо собі, що це якраз був час після Кримської кампанії, коли російська валюта дуже впала після програної війни, і якраз переводилася справа звільнення селян від панщини. Батько Миколи Віталієвича збудував у Жовнині винницю, заснував бурти, розпочав нові будівлі, але гроші упали в ціні, всі його підприємства скрахували, і все майно загинуло.

Микола Віталієвич скінчив гімназію 1860 року з срібною медаллю і того ж року вступив на природничий факультет Харківського Університету. Але 16 грудня того ж року він перевівся вже в Київ, де і вступив на природничий факультет; бо його батьки, зліквідувавши своє майно, переїхали жити в Київ. Це була якраз доба пробудження української самосвідомості. Пригадаймо собі, що саме тоді з правобережжя польської культури визначилися двоє других славних українців — великий історик Володимир Антонович і його близький приятель і товариш Тадей Рильський, батько поета Максима Рильського. Тоді в Київському Університеті йшла боротьба між польською студентською партією і російською. Але одночасно з обох цих партій вилучилася партія українська. З польської партії вилучилася в драматичний спосіб група, на чолі якої стояли Антонович і Рильський. А в групі російської культури чільну роллю грали Михайло Старицький і Микола Лисенко. Здається, що в ці студентські часи прийшло до ближчого знайомства та співробітництва цих чотирьох славновісних українців.

тується невмирущою славою величезних героїчних вчинків на суходолі і на морі за що було нагороджене для своєї вигоди і вжитку наданнями і широкими привілеями» (переклад з латинської мови).

46) На Запоріжжі існувала звичка, яку теж зберігають чернеці ордени — міняти ім'я. Найліпший приклад: «Козак Байда» чи «гетьман Богданко». Коли не вимагалось представлення повного родоводу, як в «Мальтійським Ордені», то все ж таки зверталось увагу на походження. Сини, яких батьки були на Запоріжжі, самі туди стараються вернутися. Титул товариша на Запоріжжі є майже дідичним.

Рильський писав під псевдонімом Гнат Чорний на економічні теми, Антонович був професором основоположником т. зв. Київської школи в історії. Старицький був поетом, письменником і артистом. Він створив свою власну трупу і був знаменитий декляматор. М. Лисенко став основоположником української музичної науки і геніальним композитором. Микола Віталієвич і в університеті музики не кидав, а тільки від студій фортепіанної техніки він перейшов до студійовання народної пісні.

В своїй автобіографії М. Лисенко відносить початок серйозного записування народних пісень на студентські роки. Однак праця музична студентських років набуває в нього хаотичних форм, і він починає думати про науку у заграничних консерваторіях. Для цього, по закінченні університету у 1864 р., Лисенко бере посаду кандидата на мирового посередника (мировий посередник — був це урядовець, який мав при переході землі від поміщиків до селян, на випадок незгоди, або спору, розрішити справу в мировий спосіб) в Таращанському повіті, Київської губернії, на якій пробув два роки. Заробивши грошей, він їде до Ляйпцігу, де вже в жовтні 1867 р. був записаний в число студентів консерваторії. В Ляйпцігській консерваторії Микола Віталієвич студіює фортепіанну гру у відомого приятеля Бетговена — Ігнатія Мошелеса (1808-1880), у К. Рейнеке (1824-1910), та Е. Ф. Бенцеля (1808-1880). Скрипкову гру та інструментальний ансамбль він вивчає у знаменитого Ф. Давіда (1810-1873); гармонію та гру на органі у Б. Р. Папперитца (1810-1903); гармонію, контрапункт та фугу — в Е. Ф. Ріхтера (1808-1879). Лисенко вибрав Ляйпцігську консерваторію, бо там наука стояла тоді на високому ступені. Її заснував у 1843 р. Мендельсон. З документів, що збереглися в Миколи Віталієвича, видно, що він мало працював над інструментуванням, обмежуючись кількома приватними лекціями у Ріхтера і Рейнека, які самі для того часу були вже досить сухими схоластами. Весною 1869 р. Лисенко з успіхом скінчив консерваторію (випускний іспит — концерт 10 квітня 1869 р.).

Повернувшись 1869 р. до Києва, Лисенко бере активну участь в організації музичної школи Київського «Отделенія Музыкального Общества», вкупі з першими піонерами цієї справи Р. Пфенігом та В. Кологривовим і одразу стає модним учителем фортепіанної гри. Продовжуючи свою дружбу з М. Старицьким, він зближується з родиною Ліндфорсів. В цьому колі виникають «Чорноморці» 1872 р. (це є переробка Кухаренкової пєси «Чорноморський побут», та «Різдвяна Ніч» 1873 р. (на лібретто Старицького за Гоголем). Останню річ, спочатку зроблену і виставлену, як оперету, Микола Віталієвич переробляє на оперу і ставить (1874 р.) в Київському театрі з великим успіхом. Далі у нього зароджується думка написати оперу «Тарас Бульба», на лібретто зроблене М. Старицьким за Гоголем. Але почувавши в себе брак оркестрової техніки, Лисенко виїздить до Петербурга, де перебуває від 1876 до 1877 р. Це якраз припадає на часи війни Росії з Турками. В Петербурзі він студіював оркестрування у Римського-Корсакова.

Реакція Росії семидесятих років з її законами Валуєва 1876 р. дуже перешкоджала розвитку української театральної і музичної справи. Тоді, власне, можлива була тільки етнографічна праця, та й то в певних рамках, бо скрізь панувала сувора цензура. Тільки в цій галузі музики міг Лисенко працювати, повернувши до Києва. Коли він одного разу хотів дати український концерт, то губернатор не дозволив співати пісень українською мовою. Але артисти тоді співали українські пісні французькою мовою. І от, коли замість «дощик, дощик капає дрібненько», почулися слова «льє плуй, льє плуй кі томб дусман, льє е загрог маман», то публіка якось заворушилася, а після закінчення пісні артистка отримала не тільки звичайні аплодисменти, але великі гарячі овації. Поліція була дуже ско-

тернована (здивована) такими великими оваціями на таку малу пісню, але, не розуміючи слів пісні, не перешкоджала концертowi їти далі, тим більше, що програма була підписана губернатором, який теж не бачив нічого у французькій пісні, що починалася «Льє плуй кі томб дусман». Однак, добитися дозволу навіть і на концерт треба було багато праці. В Петербурзі запрошували Лисенка на диригента в опері, але він відмовився, хоч це була дуже вигідна посада. Він бажав лишитися в Києві. Вернувшись до Києва, Микола Віталієвич узявся за тяжку працю збирання і обробки українських пісень. Він випустив сім збірок народних пісень на один голос, у кожній збірнику — по 40 пісень, тільки в останньому, сьомому, — 42 пісні. Всі пісні з фортепіанним супроводом. Потім випустив 12 збірників для хороших українських пісень, по 10 пісень у збірнику. Окремо випустив збірники обрядових пісень, а потім деякі для шкіл. Він збирав і записував українські пісні все і всюди, коли і де лиш було можна.

Уже зовсім літнім, щоб не сказати старим, бо це було 1900 року, коли йому було 58 літ, він зібрався виїхати для збирання пісень в Родомисельщину в т. зв. шляхетські села, як, наприклад, Малин, та інші глухі села. Він зговорився з своїм товаришем з Університету, уже згаданим мною Тадеєм Ростиславичем Рильським, і вони вибрали на великий возі з усякими припасами їди, щоб їхати іменно глухими селами. По дорозі заїхали до свого приятеля, члена т. зв. старої Громади, доктора Юркевича, поміщика села Кривого. Тут вони спинилися і переночували. Микола Віталієвич попросив доктора заклакати якихнебудь сільських музиків. Прийшло двох — скрипач і клярнетист. Лисенко просив їх заграли весільних пісень і козачків, та записав від них деякі йому незнані, особливо козачки, з яких йому дуже вподобався один триколінний і один рідкий двоколінний.

Записавши ці речі, він сів за фортепіанно і загравав, уже не дивлячись в записки, а на пам'ять усе, що грали музики. Вони були незвичайно тим здивовані, бо те саме у нього вийшло багато разів краще, ніж у них. «От, так музика, зразу все схопив і нічого не забув. Так нашу пісню і музику можна і на фортепіанно грати?» — запитали із здивовання музики.

Тоді Микола Віталієвич прочитав їм цілу лекцію про вартість нашої музики та що їм треба любити і особливо не забувати старих мотивів. Вони поїхали далі, але через три дні вернулися, бо Рильський захворів. Він був трохи старший від Лисенка, і помер три роки пізніше (1903 р.). Лисенко після цього вже не брався виїздити далеко.

Чистофортепіанними творами Лисенко займався на початку, під час свого перебування в Петербурзі, в роках 1876-1877. Крім народних пісень, Микола Віталієвич особливо старанно працює над композиціями до «Кобзаря» Шевченка, що складають сім капітальних серій. Я якось не можу уявити собі «Кобзаря» без композицій Лисенка, та й не тільки я. Деякі навіть пам'ятник Шевченкові представляли собі конче з постаттю Лисенка на п'єдесталю з кобзою в руках. Та патетичність, якою просякнені твори Шевченка, просякає також і твори Лисенка. Як у Шевченка чути твердий ґрунт української поетичної народної творчості, так і в мотивах Лисенка на слова Шевченка чується такий самий твердий ґрунт української пісенної творчості. Це особливо ясно виступає, коли порівняти мотиви композицій Лисенка з композиціями таких геніальних московських композиторів на одні і ті самі теми, як, нап., Мусорського композицію на слова: «Ой ти Дніпр, ти мой Дніпр» з Лисенковою композицією «Ой Дніпре, мій Дніпре!» У Лисенка мотив повний патетизму, властивого молодому хлопцеві Яремі. А мотив Мусорського передає настрої якогось п'яного розбійника навіть уже старших літ. Таку саму різницю можемо помітити також і між Лисенком та українськими композиторами, вихованими

у музичних школах Москви або Петербургу і придувлених, так би сказати, московським вищербленим дзвоном дзвіниці Івана Великого. У їхніх композиціях не чути української народної поетики і музичної форми.

Свої композиції на Шевченківські теми Лисенко закінчив приблизно біля 1900 року. Крім цього, і, мабуть, при літературній обробці лібретта М. Старицьким, він написав дитячі опери: «Коза Дереза», «Пан Коцький» і «Зима й Весна». Потім він написав опери: «Наталка Полтавка», «Утоплена», «Енеїда», а далі музику до п'єс М. Старицького: «Чарівний Сон», «Остання ніч», і до п'єс Старицької-Черняхівської: «Енеїда», «Сафо», і «Ноктюрн». Його опера «Тарас Бульба», хоч була викінчена до 1900 року, однак, видрукована значно пізніше. Ця опера була задумана у вагнерівському стилі. Крім цих речей, він написав невідоме число дуже гарних композицій, цілком індивідуальних, коли так можна вистовитися. У всяким разі їх було до двісті, якщо не більше але з них було видруковано дуже небагато. Це були композиції на слова поетів молодого покоління, що виступало після 1900 року. Написав він прекрасні композиції й на слова Франка, (його сучасника), напр., «Безмежне поле», в якому також проявляється його патетизм. Також на Франкове: «Не забути, не забути юних днів, днів весни». Переходовими можна вважати композиції на слова Гайне в перекладах, напр., «На півночі на кручі», або з Ада Негрі, в перекладі Леї Українки «Смутної провеси». А вже після 1905 року, написав композиції на слова Олеся та інших. І треба сказати, що всі ті речі були написані в зовсім іншому стилі, ніж попередні. На жаль, величезна більшість їх не була надрукована. Зовсім остеронь треба поставити його композиції на релігійні теми. Вони написані знову ж в іншому стилі. Особливо зовсім індивідуально написана композиція «Камо поїду от духа твого», яку він приготував для свого похорону, і яка була проспівана дійсно вперше на його похороні. Одним з шедеврів його церковних композицій є різдвяний тропар «Діва днес», весь побудований на українських колядах. Теж чудові його т. зв. вінки: один вінок сплетений з колядок, а другий з веснянок.

З перечисленого видно, яка це була велика творчість! А коли хто знає його родинне домашнє життя, той здивується, коли це все він міг зробити, бо його життя було незвичайно тяжке. Він мав четверо дітей, жінка його померла скоро після того, як народився останній син Остап. З трьох його дочок тільки найстарша Катря давала яку таку раду меншим дітям. Лисенко мусів заробляти на хліб тяжкою педагогічною працею в дівочім інституті, від 10-ої години ранку до 5-ої по обіді. Тут мусів учити фортепіанної гри не тих, що мали якесь внутрішнє покликання до музики, а таких, яких музика може й зовсім не цікавила. Крім цього, давав ще лекції в приватній музичній школі Туковського. Але там учнів мав не багато і тому заробляв дуже мало, при чім мав навколо себе ворогів в особах директора музичної імператорської консерваторії, піяніста Пухальського і багатьох інших з числа учителів приватних музичних шкіл, які агітували проти нього. Яким тільки болотом не обкидали його за те тільки, що він був українець, який незвичайно високо тримав свій прапор. Його нестримна українська екстаза примушувала його віддаватися не тільки композиційній творчості. Він до цього всього старався ще зібрати аматорський хор і виступати з ним. Але це була дуже тяжка і невдячна праця.

Як уже раніше було сказано, Валуєвський закон 1876 року, а потім реакція за царя Олександра III, не давали можливості виступати з українськими піснями. Особливо гостро забороняв українські пісні київський генерал-губернатор Дренгельн. Коли одного разу українці просили дозволу виступити українському хором у якійсь концерті, то він сказав: «Я знаю, що Шевченко писав, що українская

песня не помрет, не загінет; нет, вона памрет, загінет». І він не дозволяв українських концертів.

Тоді ж і українські театри не сміли виступати в Києві і в Київському генерал-губернаторстві, яке простягалось на три губернії: Київську, Подільську і Волинську. Тому театри українські виступали в Москві, Петербурзі і взагалі там, де знаходилися губернатори, які дозволяли їм виступати. Дренгельн помер на параді, під час святкування 900-ліття хрищення Руси, 15 липня 1888 року. Після того переслідування української мови в Києві трошки зменшилися, але не відразу. Коли генерал-губернатором став Драгоміров, то він почав зм'яшувати строгості проти української мови, особливо після смерті царя Олександра III.

Ще перед смертю цього царя, Лисенко зібрав хор аматорів, головним чином семінаристів, і влітку зробив поїздку з концертами по Чернігівщині і Полтавщині. Скрізь його приймали дуже гаряче. Між іншим в Ніжині, чорна московська і москово-фільська сотня, рішила конкурувати з Лисенком, і якийсь Ладіда виступав з таким хором і співав такі пісні, що в Ніжині ще пару літ по його виступі сміялися, коли згадували. Тоді в Росії та за границею «подиався» хор Славянського (Агренева). Лисенко був у тяжкому положенні з хором, бо студенти університету чомусь не вступали до нього, а семінаристи могли виступати тільки не в Києві, бо семінарське начальство гостро забороняло семінаристам брати участь у таких «страшнім хорі». Отже, вони могли виступати тільки влітку, на вакаціях, і не в Києві.

Я вже колись згадував про один такий виступ Лисенка в Житомирі в 1896 р., де він мусів віддати половину свого «збору» якійсь голодаючій московській трупі, бо губернатор тільки на таких умовах дав дозвіл співати. У всяким разі, коли генерал-губернатором став Драгоміров, то уже можна було виступати з українськими концертами, і Микола Віталієвич зараз же використав цю можливість. Але скільки це відбирало в нього часу, енергії і нервів, це знав тільки він сам. Семінаристи не сміли брати участі в українських хорах, а студенти університету не хотіли, хіба, тільки свідомі українці, таких було не багато, тому хор складався з аматорів, серед яких, особливо серед жінок, були зовсім незнаючі нот, а навіть і неписьменні. Але після тої неймовірної праці, ще перед 1900 роком Лисенко виступив з хором у Києві, і зразу завоював симпатію Київлян. Як він встигав справлятися з усею цією працею — треба просто дивуватися.

Треба, очевидно, було бути геніальним чоловіком, яким він і був в дійсності. До цього треба додати, що він брав надзвичайно діяльну участь у т. зв. «Старій громаді». В ті часи він був одним з українцем у Києві, якого майже всі знали. Бо в той час майже всі інші члени «Старої громади» були нікому невідомі ближче. Три четверті з київських членів були вже старі, а деякі вже помирали. Отже, тому всякі українці, які приїздили з провінції або з заграниці, приходили до Миколи Віталієвича і вже від нього одержували інформації, як і де шукати того, кого їм треба.

Слід згадати, що біля 1900 року заснувалася, завдяки М. Міхновському РУЦ, яка, однак, пізніше виділила з себе «Українську Соціал-Демократичну Партію», що складалася з зовсім молодих студентів і через це сама стратила силу. Соціалістична молодь пішла по московській дорозі і ставилася з погордою до «Старої громади» і не була схильна піддержувати Лисенка. Але вийшло так, що безпартійні українці, ходячи на концерти Лисенка, якось мимоволі українзувалися, і в особі Лисенка бачили єдиного українця, який високо держав український прапор. Правдиво писала газета «Рада» (ч. 247, 1912 р.): «Лисенко був одним з найдужчих пропагаторів українства, що своєю непереможною силою здобував для нього все нові й нові позиції навіть там, куди іншим діячам ніяк було і доступитися. Де не брала ні наука ні письменство, де

спинялися розум і логіка, туди йшла українська пісня і перед нею розкривалися двері і душі, м'якли серця й приймали віщого посланця відродження України».

Багато значить тут і особливо чутлива, ніжна душа Лисенка, який був відзивчивий незвичайно на всяке горе й біду. Напр., коли в 1900 р. в селі Кривому згоріло 123, а в селі Соболівці 132 хати, то він дав у місті Ходоркові концерт на допомогу погорілим, та зібрав для них більше тисячі карбованців. В цій змислі дуже гарно характеризує Миколу Віталівича Кошиць у своїх споминах: «В 1904 р. я вже мав посаду в Києві і зараз же записався в нововідкрити школу Лисенка на композицію до проф. Любомирського. При школі існував аматорський хорик, в котрім я почав провадити музичну працю. Від моменту цієї роботи в мене почалася дружба з Миколою Віталівичем. Я найшов у ньому людину надзвичайно чулу, з ніжною душею, й самої шляхетної вдачі. Навіть з самими інтимними питаннями свого родинного життя я ділився з ним, і завжди находив у нього найціріший відгук і пораду. Його український гумор і найсердечніша веселість були мені великою втіхою і бадьорили мене в прикрих обставинах тодішнього персонального мого життя»^{*)}. Оскільки я сам 6 літ співав в аматорським хорі Лисенка і був особисто дуже близький до нього, бо вчив математики його меншу дочку і тому мало не щодня бував у його домі, то можу цілком підтвердити цю характеристику Миколи Віталівича. Не дивлячись на дуже важкі життєві умови та різного роду утиски, він до кінця свого життя зберіг ці риси свого характеру, і особливо дивував своїм гумором. Здається, що він був втіленням тої ідеї, яку Франко вклав у своє «Не забути, не забути юних днів, днів весни». І він до кінця життя зберіг свою юність.

У всякі разі, коли в 1903 році настав 35-літній ювілей його музичної діяльності, то виявилося, що його популярність далеко переходила границі, які собі уявляли навіть найближчі його приятелі. Це святкування, з яким його зустріли в Галичині, лишилося в житті Лисенка найсвітлішим спомином.

Лисенко, вернувшись зі свого галицького тріумфу, оповідав нам, близьким до нього людям, з таким захопленням про це, що бачив тоді й переживав там, що це й сьогодні здається якоюсь казкою з «Тисяча одної ночі», настільки це все неможливе тепер. Звичайно, що при тім російським режимі, який був у Києві в 1903 році, святкування ювілею українця не могло відбутися, так як хотілося б, але все ж такі святкування пройшло несподівано пишню. Оперу «Різдвяна ніч», що пройшла з великим успіхом, треба було на домагання публіки ставити ще раз на другий день. Так святкування замість півтора дня, тяглися два з половиною дні, 19, 20, 21 грудня. Звичайно, найліпше вийшов на тому антрепренер, який мав два повні бенефісні збори в такі дні, коли оперний театр не міг продати більше як 50 або 60 білетів. Я вже писав один раз про цей ювілей і тому більше спинятися над ним тепер не буду. Організатори ювілею встигли зібрати для ювілейного дару Лисенкові якусь суму грошей, за які можна було під Києвом купити невеличку дачку і доживати там в спокою свої дні. Але Микола Віталівич був не того роду чоловік. Він повний енергії і діяльності вписав ті гроші на відкриття своєї української школи, і відкрив її на Малій Підвальної вулиці, недалеко Софійського Собору. Школа ця була відкрита в 1904 році, і вже Кошиць пише, що він в 1904 році вступив до неї. Він, між іншим пише, що в тій школі тільки частина викладачів викладала українською мовою. Це правда, але головна вага полягала в тім, що атмосфера там була українська, ніяких виступів проти українства там не могло бути. А друга дуже важна справа була в тім, що там свободно гуртувалися українці, які не скривали своїх українських інтенцій. І там якраз

у Любомирського (не українця, але симпатично настроєного до українців) училася та група українських композиторів, до якої входили такі особи, як Кошиць, Леонтович, Ступницький, Вереківський, Козицький, Костів (Верховинець), Стеценко і Кривусів. Як не як, а з них, самого Лисенка, Кошиця і Леонтовича, можна назвати українською геніальною трійцею, але і решта, як Ступницький, Стеценко, Вереківський, Козицький і Костів, були люди великого таланту і тільки советський режим одних зліквідував, а другим не дав дорозвинутися.

Співочий відділ теж дав чимало добрих співаків, з яких особливо виділявся Михайло Микиша, з класи Мишути, який співав у Київській Опері під псевдонімом Михайлов, а потім у Москві, але був советами зліквідований при наступі німців на Харків. Було і багато більше співаків і співачок, які походили зі школи Лисенка. Таким чином школа Лисенка, проіснувавши 8 літ, рахуючи до смерті Лисенка в 1912 р., зробила своє діло і при тім велике діло. Після його смерті ця школа стала зватися школою ім. М. В. Лисенка. Лисенко брав жваву участь у громадському житті, в українському клубі, що незвичайно прикро відбивалося на його здоров'ї, підірваному грудною жабою. Щодо оцінки його значення для української музики як такої, то треба найліпше звернутися до оцінки об'єктивними чужинцями. Особливо ясно вони висловилися при оцінці концертів Кошиця під час його подорожі по Європі. От, напр., що пише чех Ярослав Кржічка: «Ті послідовники Лисенка — Кошиць, Демуцький, Ступницький, Леонтович та Стеценко виходять з даних (пісн), які збігом часу випащували і витворили сам народ, і тільки доповнюють природну народню поліфонію в народньому дусі. Звідти — поруч виразної мелодики, іде виразна гармоніка, чисто вокальна, продиктована народнім контрапунктом».

А от, що пише другий чех, історик музики і професор університету: «Таким родом виникає цілком своєрідна хорової література, яка скромно називає себе «аранжировкою народніх пісень» для хору. В дійсності це є мистецтво, цілком особливе, оригінальне, а при тому велике мистецтво, яке високо піднімається над обробками народніх пісень у других націй, а зокрема у нас». Отже Лисенко виступив перший з таким розумінням української народньої пісні, і почав так аранжувати ще в сімдесятих роках минулого століття. Той сам автор далі говорить, що такі аранжування «є можливі тільки там, де народня пісня сама вже співається багатоголосно». «Однак тут потребується найживіше почуття змислу, природної народньої поліфонії, почуття всіх особливостей народньої ритміки, мелодики і гармоніки. При цій тільки умові можуть бути досягнені такі знамениті наслідки, які знаходимо в українських композиторів цього напрямку». «Такою літературою українська нація може найбільше похвалитися перед другими народами, бо ніхто з них не має композицій подібного роду і такої цінності». «Перший хто зайшов на ці висоти, був Лисенко». «Нагадаю тут із всіх аранжировок: «Чи це ж тії черевички» і «По опеньки ходила», як приклад чудового дотепу і гумору, якого досягнуто надзвичайним характеристичним голосоведенням, сміливою фігурацією і контрапунктом в одному гострому цілому». «Скажемо в останнє про особливий підбір веснянок, котрі були опрацьовані для хору Лисенком і іншими. Вони аранжовані непоодинокі, але циками — «вінками». Це не є вільне погугри з народніх пісень, як то було в нас, а окремі пісні, зв'язані в єдину велику композицію. В ній поодинокі номери своїм приміщенням набирають власного характеристичного значення. Це спеціальне уміня Лисенко виявив ще у «вінку» колядок, де злучив різномодні примітивні мотиви з поважними Різдвяними псалмами, не задля простого контрасту між ними, а для того, щоб твір міг набрати монолітної градації від найпростішого виразу до найвищої величності, а звідти ще далі — до виразу захоплюючої урочистості».

^{*)} Кошиць: «Спомини».

»Такі є особливості української пісні. З мистецького боку найдорожче в них є те, що в ній є особистого і оригінального. При тому робиться це дуже яскраво й сильно, ніколи не впадаючи в простий етнографізм, чужий мистецькому інтересові, а разом з тим не знижуючи ті етнографічні риси до штучних прикрас, пікантерії і наміреності. Але завжди йдеться до самого коріння, з якого народня пісня виростає, як продукт народній так і мистецький. Українська хорова творчість пішла в цьому напрямку дуже далеко і досягнула дуже цінних наслідків: утворила свій власний характеристичний стиль аранжування, освободила і поглибила ведення поодиноких голосів, а також внесла цей сорт хорової композиції на високий ступень правдивої вокальної поліфонії, затримавши разом з тим її народний характер». І от це все започаткував і створив Лисенко, а його учні, його школа зрозуміли це й продовжували його, так би сказати, музичний заповіт, а Кошиць з могутнім розмахом показав це здивованим очам Європейців.

Доктор Джозеф Бартош, чеський музикознавець каже: »Я хочу сказати, що першою і головною ознакою мистецтва є внутрішня потреба, а у нас головну роллю в даній разі відіграє »вільний час«. Де не сходяться для співу правдиві музиканти, для яких спів є потребою серця, там не може утворитися хор такий, про який я думаю... До цієї пори ми думали, що наш спосіб вокальної репродукції є найвищий, який можна досягнути. Але українці показали нам з рішучою точністю, що можна ступити ще глибше, і далі глибше. Вони навіть переконали нас у тому, що тільки їх спосіб співу є дійсно єдиний правдивий. Ті люди не стремлять ні до чого, що не було б цілком природним. В деяких моментах їх співу нам здавалося, що до нас говорить сама природа, так афективний був їх прояв. Але то не була природа, що до нас промовляла, — то була велика культура, природа ушляхетнена людським духом«. Далі він каже: »В нас (чехів) усе розраховане на публіку, хор знає, що те чи друге фермато викличе аплодисменти, все тут виховане холодним мозком. Але для правдивого музиканта, музика є молитвою. Він не оглядається, хто його слухає, але впадає навколівши в таємниці свого серця через те, що в душі його »щось« йому так велить, і чому коритись він просто повинен«.

Отже Лисенко, своєю теоретичною розробкою досягнув того, що створив свою школу співу. Він показав, що українська пісня не має нічого спільного з московською, і за те так його ненавиділи москалі та різні москвофіли. І коли його славетний епігон Кошиць геніяльно вивершив хорові досягнення Лисенка і показав світові українську пісню в своїм хоровім виконанні, то досягнув того, чого не могли досягнути жодні наші політики, взяті всі разом. Для ілюстрації приведу декілька рецензій заграничних газет. Напр., "Neue Freie Presse", липень 1919., пише: »Мова і музика українців заставляє шукати споріднення з великоросійством. Однак, це є дуже вороже споріднення, яке не бажає собі взаємної приналежності ані спільності. Тупому смуткові великоросів українське мистецтво протиставляє веселість, оптимізм — повний свободоловності і мрійливості«. "Neues Morgenblatt" пише: »Україна, яку сотками літ гнобила московська тиранія, знайшла в музиці і в любові до музики ідеал свого визволення«. А швейцарський часопис "Bazler

12.10.1919 р. пише: »Ні в якому іншому прояві національного духу не відбивається так прозоро, та чисто, та так безпосередньо той характер народу, як в народній пісні«. Найстарший, найповажніший і найгостріший критик Парижу Raumont Charpentier каже: »Якщо російська мелодія в дійсності виявляє безнадійність, то національне українське мистецтво залишається завжди здоровим, повним іскрами веселості. Фольклор цієї країни містить в собі, при великій простоті — надзвичайно

багаті контрапункти та контрсюжети. Композитори, учні Лисенка, підносячи ці додаткові теми, лиш продовжували діло удосконалювання та селекції інстинктивно зробленого самим народом«. А Georges Guiraud пише: »Виникає питання, як ця музична школа не була і досі відомою? Чи не була вона придушена вагою слави своїх московських колег... Прихід між нас українців, симпатія та цікавість, що в нас вони для себе придбали, дякуючи своєму національному мистецтву, викликали у нас повне щирості побажання їм життя, свободи і процвітання цієї країни, так гордий своїм минулим, такій жагучій і так вірячій в своє майбутнє«. Guiraud трішки помилився, бо вона була придушена не тільки вагою слави Москви, а московським поліційним режимом.

Раймонд Шапої писав: »Не можемо згадати без хвилювання... Це було після війни... Ми бачили в Парижі делегації економічні, фінансові та політичні. Тільки оцей нарід, про якого ми безумовно найменше думали, якого ми найбільше нехтували, мав чулу думку послати нам те, що він мав найбільше чистого, найбільш зворушливого — частину своєї душі і певний доказ своєї старовинності; пісні свого народу, своїх співаків та хор, подібного якому ні в одній країні світу нема... Як було повідомлено про приїзд українського хору Кошиця із стома співаками, ми були під впливом всього руського і наше незнання країни сходу наводило нас на думку, що ми почуємо звичайні співи, до яких ми вже звикли... Остовпіння було загальне. Захоплення шалене: ніколи разом не чули ми такого ансамблю народніх пісень, такої техніки, такої хоральної музики.

Один вечір, краще ніж різні конференції та демонстрації, познайомив нас з душею українського народу. Що цікаво, тоді, як руські хори викликали у нас такі почуття, які викликає всяка екзотична музика, український хор, виявляючи свій слов'янський характер, одночасно мистецтвом своїх виконаних нюансів, дивно наближує його до французького смаку«. В "Deutsche Allgemeine Zeitung" пише хтось: »Натуралізм в хоральній укладі, що походить від головного майстра України Лисенка, та між іншим, і від Кошиця, є незмірний. Пісня є дзеркалом народньої душі«. "Tagliche Rundschau": »З українських пісень... біжить руслом народне мистецтво України, отак як жива природа, як пахощі свіжої землі«. "Am Mittag": »Отже, бачимо: нарід чути в собі молододу, буйну силу, рветься на волю з вікової неволі. І коли би пісня була державою, то Україна зайняла би вчора перше місце поміж народами«. »Роберт Прехтель пише: »Чи ж в стані ми слухати щось інше ніж те, що нам дають парламентські дебати, що затроює наше національне чуття? Український нарід був пригноблений; його віками тримали в неволі, а тим часом, які скарги гордоців має він у минулому... Народ живе так довго, як довго живе його національне мистецтво. (підкреслення наше).

Жаргон студій не може створити мистецтва, нікчемність не може виявити духа нації, бо правдиве мистецтво постає з глибини землі, зноситься у вищі сфери і повертається назад в обійми матері. От таким народнім мистецтвом є Фауст, що взято його з народнього »вертепу« та перетворено в поему. Він однаково промовляє і до наймудрішого з мудрих, і до серця тої куховарки, що сидить на галерії. І йому і їй разить він серце тим, що зветься »людяність«. ... "El Notizieto Bilbaino": »Українські пісні відзначаються магічною красою. Яко музика примітивна, вони мають щось спільного з нашими співаками Баськими: їх мелодії мають у собі звороти та каденції незвичайно подібні до наших«.

Я навів тут, цих декілька виїмків з різних рецензій, зроблених на виступи Кошиця в Європі, щоб показати, яке велике значення мала наша пісня,

започата, вистудійована і розроблена Лисенком, до якого відносяться з такою погордою ще й тепер в деяких наших часописах. Це тому, що в часи Лисенка ніби тільки тим і цікавилися що співали. В дійсності ж іншим не можна було цікавитися, бо на всьому накладена була цензура. Але от що написав Кошицеві славний французький учений Сеньобос: «... Не може бути кращої, досконалішої пропаганди як пісня для того, щоб дати світові пізнати українську націю. Вам заперечують існування вашої нації, отже ваші співаки доводять світові, що ця нація має незрівняно-могутню і музикальну душу...»

Кошиць про Лисенка пише так: «На мое здивування Микола Віталієвич, людина майже вдвоє старша від мене зіком, був приклонником нових течій у музиці...»

Взагалі, коли мені іноді доводилося чути, що Микола Віталієвич в музиці — є німець, то для того, хто знає його музичні погляди, а його як музику, це виглядає якоюсь недалою пересадою, бо що в музиці дійсно прекрасне, що заслуговує на увагу, як дійсне мистецтво, до якої б школи і національності воно не належало, завжди знаходило в Миколі Віталієвичу приклонника, заступника і піоніра, починаючи від старих творів Гайдна і кінчаючи російським Мусоргським.

...А що на його власних творах відбилась фактура німецької школи, то це через те, що він був учнем лйпцігської школи.

Але вже в сольових творах ранішніх часів творчості Миколи Віталієвича виявляється обличчя суто-національне, українське, не тільки в мелодії, але й у самій музичній фактурі. Напр., в таких усіх відомих річах, як «Гетьмани», «Ой Дніпре мій Дніпре», «Заповіт», «Молітись братіє» і інші. Не кажу вже про аранжовку народних пісень, де він прямо ігнорує європейські засоби і творить нове, чисто народне українське голосоведення. З того боку Миколу Віталієвича треба рахувати дійсним законоположником і творцем української музики. В його музиці, як в жолуді, заховується вся будучність широкої української музики. І коли він тепер нам здається за старим у музичній техніці, то основні принципи його — чисто національні — зостануться вічно живучими, вічно молодими. Та музика, котра виросла не з цього коріння, і приклади якої уже маємо зараз, не тільки відрізняється від нашого національного музично-духового укладу і думання, і являється не тільки назвою, а цілком чужою для нас. Щоб не заціпати своїх авторів, візьмим українські мелодії в обробці чужих композиторів. Хто покаже хоч крихітку українського елементу в розробці українських мелодій Бетгоеном, Лістом або Чайковським (якого деякі наші земляки зараховують по своїй убогості до українських композиторів)? Ті всі мелодії подані в такій обробці, що українського там нема нічого. Замість українських вареників виходять московські «пельмені». Тоді як кожна нота творів Миколи Віталієвича, співає вам ту пісню, про яку, здається, мріяла українська душа перше ніж попала в тіло людини. Слухаючи цю музику, хоча й перший раз, відчуваєш, що чув її давнім-давно, що іншою вона бути не може, як не може український дух бути якимсь іншим. Почуваєш, що в ній уся наша психіка, наша історія, наші традиції, наші святощі, наші завдання і наші надії... Скажімо одне, що коли великі наші поети оперували вже готовим українським словом, то Микола Віталієвич відкрив новий національний світ у широкій світовій музичній справі, і що той прекрасний, так би мовити, ідейно-романтичний настрій суспільства на протязі більш півстоліття виховався його духом, і ним надхнений він міг поставити і дати потугу до вирішення тих національних ідеалів, яких ми свідками. Ім'я такої людини не належить лише історії, воно завжди буде на устах кожного українця, що далі то більше, в міру того, як буде зростати наша

національна свідомість. Він є великий, воістину, навіть більший, ніж його талант, як це не буде парадоксальне. Пора вже нам глянути на нього ретроспективно, а не дивитись короткозорими очима сучасників, або з телячими завзяттям молоді, як на «старенького» Лисенка». (Кошиць: «Спогади», частина друга, ст. 248-250).

Мені здається, що тяжко висловитися про Лисенка ліпше, ніж висловився тут Кошиць. І коли Кошиць висловився, що Микола Віталієвич був навіть більший ніж його талант, то це відноситься до його незвичайної шляхетності, ідейності, гідності, поважності і беззавітної відданості Україні, для якої він працював неустанно вдень і вночі, коли був здоровий і коли був хворий, і навіть на смертельному ліжку. Бо ж, умираючи, він просив дітей післати за Кошицем, але ті в розпачі не вміли навіть виконати це останнє прохання батька, а він, очевидно, мав сказати, щось дуже важне, як українському композиторові і диригентові. Я думаю, що він хотів передати Кошицеві своє благословення, свій лавровий вінок, свою позицію в українстві, і так би сказати своє первосвященство, своє право первородства в українським музично-хоровим мистецтві. І Кошиць зрозумів це, прийняв це його бажання перед смертю, як хіротонію, як передачу божественного заповіту, яким увесь час жив, горів і палахкотів Лисенко. Він прийняв дійсно це благословення, цей заповіт і поніс його далі, і розніс по всьому світу. Так ми бачимо нашу геніальну трійцю музичну: Ведель, Лисенко, Кошиць. Ця геніальна трійця, прийнята одним патріотичним духом, перенесла традицію від зруйнування Січі до середини двадцятого віку. І це можна сказати, що ще одну трійцю маємо, а іменно Шерченка, Лисенка, Кошиця, бо Шевченко був базою для Лисенка, як Ведель для Кошиця. І Кошиць об'єднав у собі церковно-музичні традиції з Шерченківсько-козацькими і Лисенківсько-шляхетськими. В цій чвірці ми маємо представників: київського українського міщанства — Веделя, українського селянства — Шевченка, українського шляхетного козацтва — Лисенка, і українського духовництва — Кошиця. Кожна складова частина українства виставила в свій час свого представника.

Лисенка в останні роки його життя мучила грудна жаба. Йому треба було якнайбільше спокою, але йому того спокою не давало хамство різних членів українського клубу, яке тоді було умисне наслане московською провокацією. Його власний темперамент не дозволяв йому сидіти склавши руки й відпочивати так, як і його власна музична школа. І от що пише Кошиць у своїх споминах (12. 10. 1912 р.): «Смерть Миколи Віталієвича сталася несподівано. В театрі Садовського готували якусь виставу. Увечері, під час вистави, як грім розійшлася чутка про наглу смерть Лисенка. Не пам'ятаю, чи вистава була скінчена, але на раюк виставу відкладено і на народньому домі виставлено жалібні прапори. Другого дня я побіг до помешкання Миколи Віталієвича і застав його вже в домовині...»

В хаті пуста смерті; блукала з заплаканими очима родина. Почувалося, що сталося щось незвичайне, ваги чого ще й не можна збагнути. Якийсь студент над домовиною читав українського псалтиря. Домовина стояла на долівці. Великий портрет Лисенка закрито наміткою і всі меблі винесено з цієї кімнати, що ще більше давало враження холоду і пустки. Я пригноблений вдвигався в лице небіжчика. До мене підійшов Остап Миколаєвич (син) і сказав мені таке, від чого усього мене струсило, що перед смертю Микола Віталієвич кілька разів повторював «поклоніте Кошиця». Які слова хотів він мені сказати так і лишилось для мене невіршеною загадкою. Прийшли священники. Студенти і курсистки проспівали панахиду і я пішов до дому й тепер мене душילה думка — що то буде далі. Але ясно було, що Микола Віталієвич не встиг зробити

всього, що йому належало, і це ще більше пригнічувало, бо молоде покоління музик, що вже давало про себе знати, потиналося без керівника» (ст.250-251). Так споминав Кошиць про смерть Лисенка.

Я тоді служив у Полтаві, і коли наш клуб одержав телеграму про смерть Лисенка, то я вийшов скласти кондоленції від декількох інституцій. Чи це хто поїхав з Полтави, уже не пам'ятаю, але думаю, що мабуть дехто поїхав пізніше. Я приїхав увечері і зараз же пішов на Маріїнсько-Благовіщенську вулицю ч. 95, де жив Лисенко. Я застав там те саме, що описане було Кошицем; хтось читав псалтиря українською мовою. Мене душили сльози. Думалося, що тепер буде? Почувалося, що ми лишилися без когось Великого, без когось єдиного, незамінного. Я не пам'ятаю, коли відбулося перенесення тіла до Володимирського собору. Наступного дня до обіду на Володимирській площі стояв натовп народу, який займав усю площу. Я ледве протиснувся у церкву, де вже стояв гріб. Мені дуже хотілося почути панахиду і особливо квартетну композицію Миколи Віталієвича «Камо поїду от духа твого». Я почув і те і друге. Цей квартет співали бувші учні школи Лисенка: Михайло Микиша — тенор, Павловський — бас, здається Гребенітська — сопран, а альт — не знаю хто. Ця композиція була написана давно, але по бажанню Миколи Віталієвича ніколи не співалася, і відповідно його завічання вперше мусіла бути проспівана на його похороні. Я вслухався і в мотив і в слова. І тут думка шукала символіки та невільно перескакувала від Духа Божого до Духа України. Здавалося, що це була його сповідь, про свою любов до України, сповідь і заповіт своїм епігонам, любіть і ви так, як я, бо я від цієї любови до України не можу скритися нікуди, ні на небо, ні під землю, любіть і ви так, і ви будете великі. Здається, що він перед смертю хотів іменно це сказати Кошицеві, і, здається, що Кошиць зрозумів це й зробив так.

І от в той час, як люди, які стояли близько до Лисенка, хоч тільки фізично, отруювали його життя (старшини Клубу, члени Вояна і т. п.) і нарешті прискорили його смерть, то маса народу показала, що вона любить його. Сам похорон мав відбутися після третьої години дня. О третій годині дня призначено винесення тіла з Собору на Байкове кладовисько. Коли я прийшов десь перед третьою до Собору то ледве протиснувся через натовп, який не тільки займав всю Володимирську площу, але де тільки ловило око, тобто цілий Бібіковський бульвар, т. зв. Університетську вулицю, виходила на Бесарабку у Велику Васильківську. Уже стояв катафальк і виносили труну. Перед катафальком у напрямку до Васильківської вулиці ціла площа була зайнята хорами. Тут були: Студентський університетський хор, який нараховував більше 200 душ, перед ним хор Комерційного Інституту, який налічував, як мені потім говорили, більше 400 душ, бо майже всі студенти того інституту були з різних духовних семінарій з цілої України і всі вміли співати церковні пісні. Далі був якийсь аматорський хор, а спереду група церковних хористів, які раніше колись співали в аматорським хорі Лисенка, потім хор Яциневича. Позаду був хор Високих жіночих курсів (Університет св. Ольги), хор Політехнічного Інституту, хор Школи Лисенка і потім знову хор аматорів з оперного хору та інших хорів, а далі низка церковних хорів без назв. Всіх разом було, мабуть, більше, як півтори тисячі співаків. Коли голова цілого походу дійшла до Театру Садовського, то домовина ще була біля університету. «Святий Боже» співали всі по черзі. Ті хори, які йшли поперед студентського, яким керував Кошиць, як добре організовані, тримали цю чергу і співали дуже добре. Але ті, що були позаду студентського хору, відставали і тому Кошиць мусів нав'язати хустку на палицю і так ними правити. Хор був дійсно могутній, імпозантний. З вестибуля університету хтось фотографував на фільм для кіноматографа і сту-

дентський хор попав на фільм. Але де той фільм тепер?

У Лисенка було ще одне бажання щодо свого похорону, а саме, щоб над ним заграли марш Дорошенка, який Микола Віталієвич скомпонував для п'єси «Дорошенко». Садовський звернувся за дозволом до поліції, щоб вона дозволила провозжати труну музикою, як це було колись на похоронах артиста Соловцова. Але поліція на це дозволу не дала. Тоді Садовський зробив так: Він сказав війняти раму з великого круглого вікна, яке виходило на цю дорогу по якій мав проходити похоронний похід. Вікно це мало в діаметрі не менше трьох метрів. Ціле вікно казав закрити чорною крепою так, що вікна зовсім не було видно, а воно містилося на другому поверсі театру. Перед вікном у залі було поставлено театральну оркестру, якою диригував Верховинець, помічник Кошиця. Двері в театр були замкнені зсередини. Перед театром була Троїцька церква. Біля церкви спинився катафальк з труною і прочитано євангеліє. Коли ж він наблизився до театру Садовського, го почулися звуки маршу Дорошенка так, ніби оркестра грала на вулиці. Поліція кинулася шукати і почула, що звук виходить з вікна. Кинулися до Садовського, який ішов за труною. Він «пояснивав» поліції, що у нього в театрі іде репетиція і що в нього ключа немає. Йому сказали, щоб він помахав рукою, щоб перестали, але він, відповідно умови з Верховинцем, помахав так, що оркестра грала далі. Поліція побігла до дверей, щоб якнебудь увійти в театр, але двері були добре замкнені. Тимчасом передні хори по умові стали так, що катафальк мусів спинитися перед вікном. Так хор стояв аж музика програла три рази цей марш і потім рушив далі.

Треба додати ще, що труна була покрита гарною великою червоною китайкою, по козацькому звичаю, що дуже дразнило поліцію, бо їй здавалося, що це революційний прапор. Народу була страшна маса, досвідчені люди говорили, що було до сто тисяч. Київ ще ніколи не бачив такої маси людей на похороні.

На двинтарі один адвокат сказав дуже гарну промову. Він почав так: «Споконвіку було слово, слово було від Бога, і Бог був слово. І все було словом роблене. На слово українське була наложена заборона. Шевченко сказав: на сторожі коло вас поставлю слово. Микола Віталієвич також весь час непорушно стояв на сторожі цього українського слова. Він його розповсюджував пісню...» Ця промова була дуже гарна, говорив найліпший київський адвокат (родом жид).

Уже смеркало, почали засипати яму, зняли червоне покривало і тут зараз же поліція хотіла його забрати, але присутній тут отець Остап Нижанківський, який приїхав з Галичини, вхопив його й просив віддати йому. Він з сльозами просив: «Я ж з Австрії, зараз туди від'їжджаю і беру з собою». Ми всі, що стояли якраз біля нього, включно з цим адвокатом, підтвердили це і поліція пустила покривало, а о. Нижанківський, старанно згорнувши, взяв під полу пальта і пішов.

Було вже темно! Ми розходилися, а в голові цвяком сиділа думка, що тепер буде? Це ж разом з Лисенком відійшла в історію ціла епоха. Хто його замінить? Хто встоїть на своїх позиціях так твердо, як стояв він?

Дійсно за подіями, які наступили пізніше, за тими катаклазмами, ім'я Миколи Віталієвича якось забулося. Люди говорили — нам не до пісень тепер, але все ж такі пісня знову виринула і показала нас світові. Світ байдужий і навіть ворожий до нас, із здивованням побачив нас, або ліпше сказати, почув нас у себе і мусів признати, що ми існуємо. І цю пісню показав світові останній епігон Лисенків — Кошиць.

В. Щербаківський

2. 11. 1952 р.

П. О-ко

Чотири роки під слідством

(Продовження)

Через кожну одну або дві хвилини заходили до «брехалівки» вартові, викликали по одному в'язнев і вели їх до слідчих. За якоїсь пів години, нас лишилося в кімнаті тільки двоє: я та якийсь чоловік середнього віку. Він лежав на підлозі. Пробудившись від сну здивовано дивився на мене і врешті запитав, чому я не лежу, а стою. Коли я йому відповів, що не хочу лежати, він мабуть пригадавши, що бачив мене тут на світанку, сказав: «Ще не втомились від безконечного слідства, тому не потребуєте лежати. Через деякий час будете теж швидше падати на підлогу та намагатися хоч пів години заснути, бо система допиту така, що ви не будете мати змоги спати. Я чув сьогодні вдосвіта, як вас тут один в'язень розпитував, а ви розповідали про себе. Оберігайтесь шпигунів!».

Я йому відповів: «Знаю добре про існування шпигунів. Я говорив про самі звичайні речі, які відомі всім. Взагалі не маю жодних таємниць, щоб їх від когось ховати. А що торкається шпигунів то тут питання: хто шпигун, чи той, що мене розпитував, чи той, що мені підморгував, чи, нарешті, той, що мене штовхав в спину. Припускаю також можливість, що вони всі три шпигуни, бо кожний з них намагається заслужити моє довіря». «Це правда» — відповів він — тут не розбереш хто шпигун. У кожному в'язневі можна підозрівати шпигуна».

На цьому наша розмова скінчилася, бо його викликали до слідчого, а через кілька хвилин викликали і мене.

«Брехалівка» містилася в самому кінці підвального поверху, тому доводилось, ідучи на допит, проходити по довгому коридорі цього підвалу. У цьому коридорі було розміщено більше двадцяти камер. у яких перебували також політичні в'язні. Всі камери були зачинені обкованими залізом дверми. Коли проходили коло цих дверей, то мимоволі приходило на думку трагедія кожного з тих, хто за тими дверми страждає.

Далі ми пішли по сходах догори. Якраз у цей час на вікнах, що містилися на площадках між маршами сходів, надівали дротяні сітки. Пізніше я довідався, що ті сітки натягають на вікна через те, що було декілька випадків вискакування політв'язнів через ці вікна з метою покінчення самогубством, рятуючись від «гуманних методів» слідства.

Ми прийшли на четвертий поверх та ввійшли в кабінет слідчого Гадецького. На моє привітання він щось буркнув під носом, а потім безапеляційним тоном сказав: «Сідайте!».

Я сів на своє старе місце. Допит почався знову з цього самого, що й минулої ночі, але з більшим настиском морального характеру. Посипалися на мою голову найбрутальніші лайки та образи, не минаючи моєї матері, Бога та всього що є найдорожчого для людини. Я напружував усі зусилля, щоб не виявити свого хвилювання від образ та лайки скаженої потвори в людському образі. Переплітаючи лайками, слідчий Гадецький повторював свої попередні (вчорашні нічні) питання, вимагаючи від мене таких неправдивих відповідей, які б компромітували мене. Кожна питання відновлювалося по декілька разів у тій чи іншій формі, з метою збаламутити мене. Так пройшов цілий день до п'ятої (приблизно) години вечора. Потім мене відвели до «брехалівки» і тут знову повторилася та сама процедура виклику та відправи до тюрми. В тюрмі звичайним порядком відбулася перевірка та відправка до камери. В камері вже всі були готові до викликів та чекали вечірнього чаю. Сніданок називали «баланда», а чай так і чаєм звали, хоч він був якоюсь брудною, невідомо на чому завареною водою. На обід в більшості був борщ, зварений зі смердючої кислій капусти на

воловому збої (відпадки від забитого вола, що не йдуть в продаж).

Приглядаючись до присутніх політв'язнів, я побачив моїх знайомих, з якими раніш доводилось зустрічатись у службових справах. Були це: Соман — член комісії по обстеженні ДПТ-у (Дніпропетр. Інститут Інженерів Транспорту) під час конфлікту між начальником ДПТ-у Федиченком та парторгом Бетіним, Артим — начальник відділу підготовки сталінської залізниці, з яким я мав справи, що стосувалися курсів підготовки електровозних машиністів, Дзендзеловський — заступник начальника відділу електрифікації сталінської залізниці. Ми привіталися і почали розмову. Я знав, що вони всі були членами комуністичної партії. Однак щойно поспішали питання з їхнього боку, як мене знову покликали на слідство. Дехто з політв'язнів став пропонувати мені цюнебудь з'їсти, бо я не снідав і не обідав, але вже на це не було часу, вартовий стояв коло дверей, щоб я швидше виходив. Привели мене знову в тюрмну «брехалівку» для відправи в НКВД на слідство. Походивши трохи по кімнаті я побачив, що привели цілу групу в'язнів, які мають теж їхати на допит. Серед них я зустрів проф. Малиновського, який викладав фізику та завідував кафедрою фізики в гірничому інституті, також в ДПТ-і завідував кафедрою фізики. Рік перед тим я сам запросив його до співробітництва в ДПТ-і. Проф. Малиновський був заарештований, здається, в травні 1937 р. разом з проф. Єврейновим та проф. Бухніником. Вигляд у нього був досить поганий: був дуже блідий та похмурий. Але коли побачив мене, зразу повеселішав та підійшов до мене. Став розпитувати як мої справи. Розповідаючи йому про себе, я також розказував йому, про його родину. Я знав положення його родини, бо заходив відвідувати її щось за декілька тижнів перед арештом. Він був дуже радий почути про свою родину та взагалі про новини з волі. Так ми розмовляли може з пів години. Опісля нас розлучили, його повели до «чорного ворона», а мене до «коломбін» та повезли до НКВД. В «брехалівці» НКВД ми знову зустрілися з проф. Малиновським, але розмовляти не могли, бо навколо нас було багато людей, які прислухувалися і придивлялися до нас. Швидко після того проф. Малиновського викликали на допит, а я ще залишився в «брехалівці». Доводилось знову стояти, бо сісти, звичайно, не було на чому, хіба на підлозі, як це робили інші в'язні. Я почував уже трохи втому та голод, але ще тримаєся. Почало вже темніти, коли мене викликали та повели до слідчого.

Відчуваючи, що мене чекають нові образи та лайки, я ледве рухався. Вартовий почав вимагати від мене, щоб я швидше йшов. Зустріч з слідчим була така сама, як і ранком. Тільки вийшов вартовий, як почалася лайка та різні погрози з вимогою визнати вину перед радянською владою та комуністичною партією. Коли ж я відповів, що до жодної вини не почувався, бо її не маю, то лайки Гадецького стали ще брутальніші. Потім він примусив мене встати з стільця, і стояти під стіною. Я стояв, а він сидів та щось писав, позираючи на мене таким поглядом, неначе б хотів мене зараз знищити. Так я простояв годин 4-5. За цей час заходили в кімнату різні слідчі та співробітники НКВД. Кожний з них уважав своїм обов'язком кинути якусь образливу репліку в мій бік. Треба було дивуватися їхній винахідливості в підборі найрізніших брутальних образливих виразів. Відчувалося, що ці всі лайки та брутальні вирази давали їм якусь насолоду.

Постоявши так 5 годин, я відчув біль у ногах, а, крім цього відчув, що моє серце почало теж боліти. Біль серця поступово посилювався, мене це стало

хвилювати. Я прихлав руку до серця і так стояв. Гадецький подивився підозріло декілька разів на мене і мабуть помітив по могому обличчю, що мені погано і тоді запитав: «Що з вами?». Я сказав, що в мене болить серце. «Сідайте» — сказав він. «Не хочу» — відповідаю. Він схватився з місця, поставив стілець та силою посадив мене на нього. В той час потемніло мені в очах і я ледве втримався, щоб не впасти. Схопившись руками за стілець я нерухаючись просидів деякий час. Гадецький приніс мені води, але я відмовився її пити.

Через деякий час Гадецький знову почав свої допити, ставлячи ті самі питання що й попередньо, лише інакше сконструйовані. Одержавши від мене такі самі відповіді, як і раніш, Гадецький припинив допит та щось дуже швидко писав. Майже через годину він дав свою писанину мені та сказав: «Підпишіть». «Я мушу раніш прочитати» — відповів я. «Читайте» — каже він. «Без окулярів я не можу читати» — сказав я. Окуляри в мене одібрали в перший день. Гадецький по телефону доручив комусь принести декілька пар окулярів. Їх принесли щось біля десятка. «Вибирайте і читайте» — звернувся він до мене. Я мусів вибирати. Поміряв я, мабуть, з п'ятеро. Найшов одні, при допомозі яких з бідною міг читати. Те що він дав мені — виявилось протоколом допиту. В самому початку я прочитав неправдиві відомості про моїх батьків. Коли я зробив зауваження Гадецькому, що відомості про батьків неправдиві, він мені відповів: «Читайте далі». Чим далі я читав, тим більше, я хвилювався, бо протокол — це була сама брехня.

Затиснувши зуби, дочитав я усю його писанину до кінця. Він так схарактеризував мене на підставі мого «щирого признання», що я не находив слів, якими можливо було б реагувати на весь цей наклеп на мене та мою діяльність. Я поклав протокол на стіл та спусти руку. «Ну!» — крикнув він на мене. Я запитливо подивився на нього. «Підписуйте» — знову крикнув. Задиhaючись від хвилювання, я не міг нічого вимовити. Нарешті, майже прошептав йому: «Я цього не підпишу». Знову почалася лайка, погрози та все інше.

Я сидів і мовчав. Коли він досить вилаявся, тоді запитав мене: «Чому не підписуєте?». «Там написана неправда, тому я не підпишу». «Підпишіть, вам говорять!» — крикнув він знову на мене. «Напишіть правду, те, що я вам говорю, тоді я підпишу» — відповів я. «На який чорт здалась мені ваша правда» — кричав слідчий (тут замість чорта ужив він цілком інше непристойне слово, відоме в російському лексиконі). Я ще раз рішуче відповів, що в такому вигляді протоколу не підпишу. Тоді він з піною на устах закричав до мене: «Що ж, тобі морду бити». Тут уже я був виведений остаточно з рівноваги і, не думаючи про наслідки, які могли бути найжахливіші, встав, заціпив зуби, стиснув кулаки та сказав: «Попробуйте, коли маєте право». Він глянув на мене з ще більшою скаженістю, але нічого не відгукнувшись і сидів далі на своєму місці.

Я дивився йому прямо в очі, а він, мов камінний, теж дивився на мене. Така сцена тягнулася декілька хвилин. Нарешті він схопив телефонну ручку і комусь гукнув: «Заберіть О-ка». Вартовий дуже швидко прибіг і ми пішли. Він привів мене в «брехалівку», де вже було декілька в'язнів, що повернулися з допиту, я сіз, а потім ліг на підлогу, закрив обличчя руками та так лежав, може пів години. По деякому часу я почув, що хтось обережно торкає мене за руку. Я подивився. Біля мене, схилившись, стояв літ п'ятидесяти чоловік з досить симпатичним обличчям. Він запитав, що зі мною трапилось. Я йому відповів, що, очевидно, те саме, що з іншими трапляється тут щодня. Він тоді сіз коло мене та почав розказувати мені про свою справу. Важко сказати наскільки правдиве було його оповідання, але він робив таке примісне враження своєю зовнішністю та голосом, що можна було припускати, що

він говорить правду. Я був настільки змучений усім попереднім, що закривав очі, слухаючи його оповідання. Мені здавалось, що лечу в якусь безодню, і ось-ось розбіюся об каміння скелі. Коли я відкрив очі, я знову побачив його схилене наді мною обличчя. Він цілком спокійно розказував свою, начебто просту, але надзвичайно трагічну для його віку історію. Він, як я зрозумів його, був учителем якоїсь середньої школи. Заарештували його невідомо за що. Він теж на початку дуже добивався правди, не хотів підписувати брехні, але коли його почали бити, він запитав слідчого, що, власне, від нього хочуть. Тоді йому слідчий відверто сказав, що йому не потрібна правда, а потрібні підстави для того, щоб мати можливість вислати його до табору примусової праці. Там, мовляв, він відпрацює декілька років, а потім буде амнесія і він може повернутись до своєї родини.

Він став мені радити зробити те саме, що зробив він, погодитися і підписати те, що пропонує слідчий та не мучити себе даремно, бо все одно після всіх мук, я буду змушений підписати те, що від мене хочуть.

Коли я вдумався в те, що він мені розказав, то мене почало трясти, паче від пропасниці. У мене ніяк не вкладалося в голову, як це можливо написати не себе брехню та спокійно про те розповідати і бути майже задоволений, що так сталося. Він так щиро вірив у те, що він через декілька років повернеться до родини, що я не хотів його розчаровувати. Я знав, що з засланих, а особливо інтелігентів та ще понад 50 років, майже ніхто не повертається до дому.

Наша розмова припинилася, бо прибуло багато в'язнів з допитів. Всі були дуже нервові, один з них плакав та все повторював: «За що?». Інші щось між собою перешіптувалися. Раптом двері одчинилися і до «брехалівки» впхнули Фомка, якого я пізнав по його знаменитій бороді. Я знав його ще коли він був начальником робіт на будові заводу «Запоріжсталь». Потім його звідтіля кудись перевели, а пізніше я довідався, що він завідує заводом будівельних матеріалів у м. Дніпропетровську. Він мене зразу пізнав та негайно ліг рядом зі мною, бо видно був теж дуже втомлений. Запитавши мене, як я себе почував, почав розказувати мені про себе. Колись він був видним партійним діячем, виконуючи різні завдання по будові заводів. До Запоріжжя він приїхав з Одеси. До Дніпропетровська його перевели зі значним пониженням по посаді, але він був тією роботою задоволений, бо вона вимагала значно менше часу та була менше відповідальною. Заарештували його за якісь партійні «ухили» та марнотраство. Він удавав з себе дуже спокійного та, начебто, байдужого, але видно було, що він нервується, хоч намагався це приховати. Він став мене заспокоювати, що більше, як 10 років заслання мені не дадуть. А коли я став йому доводити, що я за собою не почував жодних злочинів, то він з посмішкою сказав: «Органи державної безпеки не помиляються. Коли ви сюди попали, то, значить, ви винні, а раз так, то одержите відповідну кару». Це він сказав голосно так, що всі чули. А пізніше тихо на ухо мені каже: «Була б людина, а справа для неї завжди найдеться». Виходило так, що становище безнадійне. Тут він мені сказав стару нашу приказку: «Спускайтесь, куме, на дно, не тратьте марно сили».

(Продовження буде)

ВИПРАВЛЕННЯ ДРУКАРСЬКОЇ ПОМИЛКИ

В листопадовому числі «В.Ш.» просимо наших Читачів справити таку друкарську помилку: на ст. 5-тій замість «З п'єми» «Поділ Імперії» (Юрія Клена з редакційним заголовком «Зимовий Похід») має бути «З поеми» «Поніл Імперії».

Б. К-ий.

В обороні Рідної Землі (Спомин)

Утиск польського уряду над українським населенням Західної України все збільшувався. З політичним утиском зростав утиск економічний. В роках найкращого розвитку української кооперації поляки і тут ставили великі перепони окремими поліційними приписами, які мали на меті стягнення окремих оплат за ніби то невідповідне приміщення кооперативи, чи через санітарні умовини. Не тільки заборонялося говорити по-українськи в урядах (дарма, що українського населення на ЗУЗ було понад 75 проц.), розв'язувалося різні просвітянські товариства, а теж відібрано окремим розпорядком цілу кооперативну мережу від Центросоюзу на Волині і передано польській кооперації, а на Холмщині палено українські церкви без найменших скрупулів.

1930-39 роки — це був час, коли ОУН розвинулась до найширших меж і на всі польські провокації реагувала своїми акціями, маючи повну підтримку всього українського населення. Дарма, що польська безпека, поліція, вихвалювалася ліквідацією ОУН, яку, як ця ж безпека думала, заборонила по всіх польських тюрмах і в Березу Картузку, — ОУН зростала на очах, а кадри підпілля по масових хвилях арештувань були ще більше активні. Годі було вбити Ідею, яка жила в українському народі. Не легко було знищити 7 мільйонів українців при допомозі 2-ох мільйонів поляків-колоністів здебільша на ЗУЗ. Тоді польський уряд окремим законом увів розпорядок колонізувати українські землі поляками із заходу в ще збільшеному масштабі. Плян цей найбільш далекобачий, з усіма негативними для українського населення наслідками. Провід ОУН заздалегідь приготував свої кадри до рішучої акції проти колонізації українських земель.

Окремі інструкції в тій справі я вперше одержав від сл. п. І. Климова-Легенди з початком 1936 р. Мережа ОУН радехівського повіту в 1934-36 рр. була як слід закріплена в усіх селах і присітках, ненарушена польською поліцією і виглядало, що цей повіт зовсім незорганізований. Остання протишкільна акція ОУН в Радехівщині 1932 р. занепокоїла польську поліцію, яка арештувала кільканадцять членів ОУН і після чого більше поважніших акцій не було. Щойно 1936 р. повітовий провід ОУН з районними провідниками докладно опрацював план протиколонізаційної акції, до якої треба було включити загал українського населення. Від постави населення залежав увесь успіх акції. Населення знало, що два великі польські двори в Радехівщині були призначені на парцеляцію польськими колоністам. Були це великий двір коло села Криве, віддалений 5 кілометрів від Радехова, і другий двір біля села Щурович, 18 кілометрів від Радехова. В плані було перевести акцію одночасно в обох дворах за одним зразком. До того часу повітовий провід ОУН уважав за відповідне контролювати свої сили організаційних кадрів і свої впливи на загал населення. Розіслано доручення до районних провідників, щоб змобілізували цілу мережу на один день (в ярмарок) до Радехова. Кожна окрема клітина одержала доручення, що має приготувати і взяти із собою до Радехова. На це складалося: зброя коротка і довга, більші і менші національні прапори і транспаренти під вказаними кличами, як «Земля українська належить українцям», «Не дамо ні п'яди землі полякам», «Геть з польськими колоністами» і т. п. Інші клітини отримали готові летючки із змістом, що пояснював загрозу колонізації для українців. Кожний провідник групи мав своє місце в Радехові і там мав отримати дальші інструкції. На той же день організаційна мережа мала подбати, щоб якнайбільше прибуло на ярмарок українського населення. Заклик до населення члени мали подати щойно увечері перед

ярмарком, щоб завчасно не довідалась про це поліція. У висліді того доручення провід ствердив, що всі доручення члени виконали в сто відсотках. В санках (це був місяць лютий) було скритих 7 крісів, 16 пістоль і 24 ручні гранати. Прапори і транспаренти були теж. Населення було тьма-тьмenna, ще ніколи не був так густий ярмарок. Ситуація була така, що коли б був вправ наказ формуватися в демонстративний похід по місті, то без сумніву наказ був би виконаний і жодна сила не була б перешкодила. Розвідка ОУН ствердила, що із сторони поліції не було жодних приготувань, виходило, що заходи ОУН були зовсім невідомі поліції. Районові провідники були переконані, що пригтовляється демонстративний похід і були прикро розчаровані, коли о год. 11,50 ранку прийшов відклик всіх приготувань і членство мало обережно вернути домів. О 12-тій годині в полудне по всіх площах і вулицях розкинено летючки про загрозу колонізації. Контроля власних сил вдалася вповні. Вплив ОУН на населення був очевидний. Після того відбито кілька стріч із сл. п. І. Климівим-Легендою і до деталей обдуману властиву акцію.

Напередодні 17 квітня 1937 року районні провідники отримали останнє доручення: «Знищити (спалити) всі доручення й інструкції, зв'язані з «Акцією протиколонізаційною», скрити всі інші матеріали організаційні, які вказували б на слід ОУН. За невиконання цього доручення особисто відповідають друзі районні. Мене негайно повідомити відвратною дорогою, що доручення виконано».

17-го квітня, після заходу сонця, всі переходили в промірі кількох кілометрів означено місця коло села Кривого і Щурович були обставлені озброєними бойовиками. На місце акції до години 12-тої вночі ніхто не смів зблизитися без умовленої клички. З доколичних сіл під прикриттям ночі чуїно підходили менші і більші групи на вказане місце. Рискалі і ведра підвезені вozами. На пільних ланах, де земля була найвище піднесена — сипано могили. Згорнено довкола могили землю так зручно, що годі було догадатися звідкіль взято землю. До 12-тої години ночі стояла могила височиною 5 метрів, з 10-тиметровим високим дубовим хрестом. На хресті гордо лопотів синьожовтий прапор, довкруги розміщено на високих держаках кільканадцять транспарентів з боевими закликами недопустити колоністів на українську землю.

Польський поліцист, не прочуваючи небезпеки, безжурно вертав з Кривого з «обходу», на комісаріят до Радехова. І тоді, коли пан Сова (так звався поліцист) міг доглянути сотню людей при гарячій праці — збоку, наче з-під землі виринув член ОУН з окликом твердим, як сталь: «руки вгору!». Пан Сова без опору віддав зброю і послухно поклався на землю.

Я особисто, забезпечившись в алібі, не спускав ока з комісаріату поліції. Не було нічого помітного. Комісар поліції преспокійно вертав з жінкою з прогулянки на Львівській вулиці. Біля год. 11-тої ночі до комісаріату прибіг службовий поліцист і, стрінувши комісара, зголосив про підозрілий збіг людей в поле коло Кривого. За 10 хвилин авто комісара з чотирма поліцистами і тайним агентом котилося по шляху з міста до Кривого. Два кілометри перед місцем акції авто наїхало на завалені на шляху каміння. Небагато бракувало, було б розбитося (світла з розмислом в авті погашено цілу дорогу). Нагло кілька постатей окружило авто. Поліція не встигла вхопити за зброю і послухно висіла з авта, здала зброю і поклялася на землю.

Точно о годині 12-тій ночі біля могили коло Кривого загорілися 4 скирти і полум'я спалахнуло ген до хмар. Виразно загорілась заграда з напряду Щурович. Не минуло кілька хвилин, як по всіх селах

рознеслися удари дзвонів на тривогу. Окремі організатори бігали вулицями сіл і закликали всіх, що жило, кінями і возами спішити на місце вогню. Десятки сотень з усіх усюдів спішили горячкою в напрямі заграви і щойно на місці довідалися в чім справа.

Промовці з'ясували населенню небезпеку колонізації і про жакливі наслідки для нашого селянина без власної землі. Ситуація така важлива, що ні один українець не сміє стати осторонь акції, всіма можливими засобами мусимо недопустити польських колоністів. Гнати зайців з наших земель, недопустити до розподілу землі, перешкоджувати будові нових хаток для колоністів, не спочити ні хвилини, поки не викинемо окупанта.

Полум'я горючих скрит зносилося до неба. Очі присутніх горіли завзяттям і домагалися великого чину, щоб раз на все покінчити з окупантом української землі. Кличі на транспарентах переносилися з уст до уст і вкінці лави могутньо залунали: «Не дамо ні п'яди нашої землі!» Грізно полискували в нічному сьайві огню рискалі, коси і де-не-де дула крісів. Сильне й грімке, як грім, пронеслося по полях молодого озимини слово забороненої пісні «Не пора, не пора...» Хтось подав команду: «На польську колонію!» Всі, якби ждали з нетерпеливістю цього моменту — рушили з місця в напрямі села Дмитрова, щоб вигнати новоприбулих колоністів туди, звідки прийшли. Ще довго було чути революційні пісні, аж стихли в польській колонії. Не було насильства, тільки рішуча вимога: «Вертайте домів, тут не для вас місце, беріть зі собою все ваше майно!».

Тихо, без спротиву, колоністи в поспіху ладували своє майно на вози і ще тихше виїхали при ранній зорі на шлях до Холоева. І більше не вернули...

Сходяче сонце, серед сірих хмарок, золотило сніжножовтий прапор на могилі. Віліли транспаренти, як свідки нічного, стихійного народного здвигу і як докази грози для намаганої колонізації українських земель.

Акція обійшлася без крові і зайвих жертв. Че-

рез кілька годин до Радехова з'їздила поліція з усіх поліцейських станиць. В полудне прийхав Чайкоскі, начальник тайної поліції із Золочева, далі представники тернопільського воєводи.

Вже того самого дня на комісаріят поліції в Радехові прибули перші арештовані. А треба б було багато людей арештувати, навіть деякі цілі села... До міста прибувало все більше й більше арештованих. Декого придержувано, декого звільнено. Кілька сотень українських селян перейшло поліційну «лазню». 54 арештованих після двох тижнів відставлено до золочівської тюрми. З того 19 осіб засуджено від 5-12 років. На процесі підсудні заявили, що в обороні рідної землі ніколи не уступлять в боротьбі.

Вересень 1939 року, воєнні події потрясли до основ польське «моцарство». Війна перервала польські великі плани ліквідації українського населення, отже і колонізацію українських земель.

22 червня 1939 року нас двох політичних в'язнів вертали в тюремній уніформі з Седлец з-під Варшави. Минули Радехів і битим шляхом вийшли під Криве. Могили не було. По лівому боці шляху рядочком червоніли хатки під черепицею. «Ось зараз — кажу — спитаємо того дядька, що то за «улики». «Здорові були дядьку — поздоровляю — скажіть нам, що це за хатки, їх не було 1936 року». «А чи ви часом не з криміналу? — виминаючи відповіді, запитав дядько. «Вгадали, пам'ятаєте ту могилу?» «То ви?» — розчулено спитав дядько. «Бачите, це такі поляки побудували для колоністів, але ті хатини донині стоять пустою, не важилися прийти. На тих дімках часто ліпили написи: «Хто посміє з колоністів тут жити — смерть!» Ця акція, дорогі сини, зробила своє. Навіть більше не вернули ті, яких в ту ніч вигнали. Скажіть, діточки, що буде тепер, бо ж із сходу йде грізна наваля?» «Дядьку, земля наша, а ми її сини, будемо однаково бити кожного окупанта!» «Добре кажете, хай вас Бог благословить і має в своїй опіці» — втираючи сльози, сказав дядько і подав свою мозолисту руку на прощання.

ЗАМІСТЬ РЕЦЕНЗІЇ

Д. Донцов

„ПРАВДА ПРАДІДІВ ВЕЛИКИХ”

Нещодавно появилася нова книжка Д. Донцова: «ПРАВДА ПРАДІДІВ ВЕЛИКИХ», вид. ООЧСУ, Нью-Йорк, 1952 р. Ця книжка вповні заслуговує на те, щоб кожний, хто шукає шляхів визволення України і для кого не байдужа наша майбутність, познайомився з її змістом. Д. Донцов з притаманною йому ясністю думок розкриває перед читачем ідейні дороговкази, полишені нам нашими великими предками, та вказує сучасному поколінню справжній і єдиний шлях, який веде до визволення української нації. Тому Автор книжки звертається до читачів словами Т. Шевченка:

«Прочитайте, щоб розкрилися

Високі могили

Перед вашими очима...»

Щоб ближче зорієнтувати наших Читачів (яким щиро поручаємо прочитати цю книжку) з провідною думкою і метою нової книжки Д. Донцова «Правда Прадідів Великих», передруковуємо з неї Вступне Слово.

В розділі «Братерство Духа» Д. Донцов попереджує читачів таким «Вступним Словом»:

«Україна знаходиться в осередку велетенської історичної завірюхи, що має рішити про дальше існування цілої християнської цивілізації. Там же, над нашим Дніпром, вирішиться питання, чи здобуде собі Україна назад втрачене право первородства на Сході Європи, чи ні?

Залежить це від того, які люди, якого формату й духа, підіймуться великого завдання вивести свій нарід «із тьми, із смради, із неволі». Цьому питанню, якого часто не розуміють земляки, надають ве-

ликого значення москалі.

Вагу цього питання дуже добре розуміє Кремль. Його агенти — явні і ті під жовто-блакитною маскою — роблять все можливе й неможливе, щоб утримати наш нарід в стані обезголовленої нації рабів. Щоб ні ідейно, ні політично, ні наш нарід, ні його еміграція не були очолені людьми одної, безкомпромісової ідеї, людьми волі і характеру.

По цей і по той бік залізної заслони йде беззавгавна боротьба між двома таборами в нації. Перший — це табор традиційної української думки, правди і чину. Другий — це ті, які втомилася, яким обридло блукати в пустині до далекої землі обіцяної. Яких тягне вернутися до Єгипту. Яким уже брак сили двигати на охлялих плечах тягар великої ідеї; які нездідні вже до безпереривної напрути волі; в чиїх серцях уже гасне вогонь віри у свою правду і в своє право, які — як жида з Мойсеєм у пустині — поробили собі ідолів, розбиваючи лоба в поклонах перед ними, запобігаючи ласки сильних — хоч би часово — світу цього, думаючи вижебрати чи вишакхувати якусь Україну, все одно яка дадуть — «хоч пів дулі, аби під самую піку!» — червону чи рожеву, «усучаснену», з печаттю того чи іншого інтернаціоналу, Україну, в якій панувала б така чи інша «зайдократія», в якій панували б близькі чи далекі чужинці. Очевидно, за посередництва рідних Квіслінгів-Швейків, як репрезентантів народу. Ідеалом людини-провідника, який ці «репрезентанти» хочуть накинати нам і в політичній, і в іншій літературі — є тип політичного маклера, крутаря і спекулянта. Всіми силами намагається цей

табір забити всі наші традиції історичні, а особливо традиції нашого провідництва, заповіджені нам старим Києвом і козаччиною. Особливо осоружний табіркові політичних спекулянтів відомий нам з Шевченка дух «прадідів великих», дух стародавнього лицарства України, який в огнях війни й революції знов спалахнув на нашій землі.

Сліпі не бачать, що тільки люди такого духа, тільки їх братерство з'єднає націю в великім ділі. В своїй промові з'ясовує Тарас Бульба, як постало братерство лицарства Низового Запорозького; постало воно в найтрагічнішу й, здавалося, найбезнадійнішу добу нашої історії, коли Україна, зраджена всіми, лишилася без проводу: «ось в який час подали ми собі руки на братерство. Любить батько дитину, любить мати дитину, любить звір свою дитину. Та поріднитися душею, а не по крові, зможе тільки людина». Низове товариство подало собі руки, як люди однієї душі, одного духа.

Вони, по крові, рідні були землякам своїм, по мові й по релігії теж, але — різнилися від них духом. Ті — дбали «тільки про те, щоб були в них шкурти хліба та табуни коней» та щоб у льохах були вина й меди. Низовики дбали про інше — про «честь і славу», про те, щоб їх в обороні «краю веселого й миру хрещеного» — в степу здобувати. Перших зве Тарас «плугатирями, грецькосіями, бабіями». — своїх зве «лицарями». Дві породи людей різного духа.

Що могло єднати в спільній акції людей такого різного духа?

Як братерство духа єднає людей, так брак цього братерства — роз'єднує й найкращих приятелів. Коли київська молодь уперше познайомилася з поезіями Шевченка, пише Костомарів, то «муза Шевченка ніби роздерла завісу народного життя. І страшно і солодко, і боляче, і втішно було заглянути туди... Заглянути в вічі великого минулого, що воскресив Шевченко, почути заклик мучеників, що кликали живих до помсти, — було кирилометодівцям, і солодко, але й страшно, і втішно, але й боляче. Чому? Бо зустрілися люде різного духа. Шевченко — писав Куліш — був перейнятий ідеями гарячого патріотизму «Історії Русов», сарказм і дотеп бриніли в його словах, коли говорив про москалів; ідея примирення з Москвою — ідея Кирило-Методіївців — не знаходила в нім співчуття. Він був «задириливий і нетолерантний» супроти цієї ідеї. Інших вражало таке ставлення, воно було для них «парадоксом». Їх серцю, блаженному в своїм спокої, під впливом загальноросійської науки й поезії, завдавали рану автори таких парадоксів, якими була повна «Історія Русов», і Шевченко, вихований читанням псевдо-Кониського, розстроював цю рану... Зустрілися люди різного духа; неприєднаний патріотизм старої України був для них уже парадоксом, дивоглядом, для Шевченка був побудженням до великих поривів. Він більш завдавав ім. «Неофітів» з його протестом проти деспотизму Куліш радив Шевченкові не друкувати — нащо дразнити нового царя? «Гайдамаків» — радив причипирити й підчесати, зробити «більш гуманними», щоб не разили смаку читачів, не сколихали їх «блаженного спокою».

Люди різного духа — й пішли різними шляхами: Шевченко на заслання, Куліш — на свободу, Шевченко «карався, мучився, але не каявся». Куліш зразу ж покаявся і каявся далі, так, що навіть з-під пера царського жандарма дістав признання як людина «спокоїна і не небезпечна». Куліш вирікся ідей молодості, Шевченко — зберіг свої до кінця, горів немерклим смолоскипом до смерті. Нема нічого дивного, що Куліш мусів напасти пізніше і на Шевченка, і на його ідеї. Люди різного духа — мусіли розійтися, хоч, нібито, і єднало їх спільне завдання, спільні ідеали молодості і ін. Бо й що могло лучити їх?

Видавана в московській мові «Кіевская Мисль» так описувала одну сцену в переддень відбуття військового українського з'їзду в Києві в 1917 р.:

«Сильно гудів з дзвіниці Софійського Собору дзвін «Рафаїл»... Уся площа, яка вже потапала в сумерку

вечора, представляла незвичайний вигляд. Десятки тисяч народу заповнило її... У самого пам'ятника Хмельницького відслужено молебен. Український полк гетьмана Богдана, як одна людина, упав на коліна. Стала на коліна і товпа. У сутінку блискала щетина сталежних багнетів над головами вояків навколійках... Пристрасні промови... — Брати-українці! Присягнемо ж... Присягаймо! — Гучно підвелися на ноги... Команда, гучно стало переходити вояцтво... Полилася пісня: «і докажем, що ми браття, козацького роду!» На темнім небі засвітилися великі ясні зорі. Виразно відбивався темною бронзовою скелею Богдан на коні з піднесеною булавою... І здавалося, що тисячолітні київські вулиці смутно згадують якийсь давній-давній сон...»

Було це 1917 р., за Винниченка-Грушевського. Але, коли вже Директорія увійшла в грудні 1918 р., до Києва, — «я — пише Винниченко, — перед вступом поставив вимогу, щоб ніяких попів не було, інакше я ніякої участі в цій комедії не братиму. По довгих дебатах мене запевнено, що попів не буде... Але на Софійську площу їх нагнали з усіх церков і монастирів, дзвонили дзвони, блищали ризи, майли ікони і коровги. Я дійсно не взяв в цьому участі...» З таким же обуренням правовірного марксиста нотує Винниченко, як перед тим у квітні 1918 р., по звільненні Києва від червоних москалів, приїхав на Софійську площу С. Петлюра, «і давай з попами, з дзвонами, з усією декорацією парадувати» («Відродження Нації»).

Що спільного мав цей учень Маркса і пізніший союзник Мануїльського, з духом пробудженої з вікового сну нації? З тими дзвонами старої Софії, з побожно схиленою юрбою і вояцтвом, що хотіло довести, що й вони «козацького роду», з багнетами зверненими проти Півночі, з грізно піднесеною булавою бронзового Богдана? Зійшлися разом елементи зовсім чужих духом стихій. Не дивно, що й союз їх неприродний тріснув і розвіявся, що Винниченко, Грушевський і стільки інших — відвернулися спиною і не хотіли згадувати того чудового сну, який уже згадувати тисячолітні київські вулиці і мільйони прооудженої нації. А, здавалося, цілі були однакові! Ідеал ніби той самий! І — люди одної крові! Та різного духа... козацького і плебейського.

Подібно було і в Італії. І там бачимо два табори. Один з них Франко картас за «брак правдивих характерів, дрібничковості», за «тісний матеріальний егоїзм, дволичність»; каргав, як «расу сентиментальну, без гарту й сили волі, таку родючу на всякого роду ренегатів і перевертнів», расу «роздерту сумнівами», дрібне, мізерне кодро рабів в душі... І другий табір, з якого вийшли в 1914 р. Січові стрільці, в часі між двома війнами — Біласи й Данилишини. Що спільного духом мали між собою ці два табори однієї нації?

Ті гурти, правлячі верстви аристократії — були сильні, яких лучив твердими нитками спільний дух, спільне поняття чести того, що випадає, що не випадає, спільні нахили характеру і спільні емоції, однакове реагування на світ і людей та їх вчинки, спільне поняття про добро і зло, шляхетне і пліоґаве — не «програма, не «ідея», а їх внутрішнє довго й завзято коване молотом дисципліни і спільних зусиль — внутрішнє «Я». Де цей дух віє — міцно і незалежно стоять ці гурти. Де цей дух меркне, або гаситься ворожим йому духом, дістає домашку чужого духу, — там ці гурти розкладаються і гинуть. Не програми, не ідеї тримають їх. Єднатися між собою мусять люди — як сказано в Євангелії — які не зовнішньо, а в «серці, по духу, а не по букві» якогось закону, лучаться разом (До Римлян 4, 29). Хто ж, «називаючись братом», лишається «лихоїмцем, злодієм, або балвохвальцем», лишається чужим духом, — того треба, як «лжебрата», «ізвергнути з вашого середовища» (І до Коринтян 5.11-13).

Люди духа рабського і духа вільного — завжди ворогуватимуть між собою (До Галатів 4, 29-31). Ворогуватимуть лицарі з бабіями і «периноспалами»; Шевченки — з Кулішами; ті, що молилися Богові коло бронзового Богдана з багнетами в руці, — з

Винниченками; люди визвольного руху — з панегіристами нового божества — голоти; люди віддані «серцем і духом», не по букві лиш — своїй думці та ідеалу, з «злочодями й балхохвальцями», що з моди чи для інтересу клянуться на букву якоїсь науки, — раби душою і думкою.

В наші часи, коли світ все більше підпадає владі диявола, єднатися можуть і повинні між собою тільки люди однакового духа, суворо переводячи добір таких, і суворо відметаючи набір всяку, чужу їм духом, нечисть. Без такого добору, не об'єднається в спільний зусиллі ніколи і нація наша. Селекція людей одного духа — перший крок до об'єднання нації по через голови » крутиїв, балхохвальців« і зрадників.

Воскресити цей дух на прикладах тих ідейних провідників наших, які в своїх творах дали незатерті образи людей цього героїчного духа, дух незабутньої пам'яті козацького панства — є завданням цієї книги. Воскресити як ідеал, як живий приклад, як дороговказ, як горючий смолоскип, маяк — як ідеал провідної верстви.

Щоб у душах тих, які підсвідомо, або чисто чуттєво тяглися до цього ідеалу, — встав з могили, вирізьблений в чітких формах і блискучих постанях — геніями нашого слова.

В. Василенко

Влучна характеристика психіки москалів

Ellis Havelock: 'GENIUS OF EUROPE'
Pub. Williams & Norgate Ltd., London, 1950.

Книжка Елліса Гавелока «Генії Європи» має 252 сторінки, на яких автор розглядає геніїв Великобританії, Франції, Іспанії, Німеччини, Росії і інших країн Європи. Закінчується вона післясловом «Націоналізм і мир». Деякі розділи цієї книжки, як, наприклад, «Генії Росії», написані ще перед 1917 р., але книжка появилася цюбно після смерті автора.

Загалом треба признати, що автор мав замітне знання й розуміння характеру і психології народів Європи, а особливо Росії. Може й тому розділ «Генії Росії» найдовший, бо має аж 106 ст. У цьому розділі попадає в очі те, що автор торкається також «Малої Росії чи України».

Зупиняючись на психології росіян, на їх жорстокості й садизмові, автор подібно, як багато інших авторів різних публікацій на Заході Європи, старається пояснити їх причинами зовнішніми, тобто оточенням росіян. «Росія не є варварською силою — пише автор — але її оточення надало їй варварський темперамент, як Франції надало темперамент цивілізаційний або Іспанії — темперамент дикунства». Однак, поміж невірної аналізи причин жорстокості і варварства Росії, автор досить влучно подає характеристику психіки російського народу. Про російську жінку пише він так:

«Російська жінка (лейді) є очевидного садистичного характеру» і на доказ цього цитує виїмок із спогадів Данілова з ХУІІІ ст., коли він ще дитиною жив у «побожної» вдови: «Вдова дуже любила на обід капустяну зупу з бараниною. Коли вона сідала сама за стіл перед її найулюбленішою стравою, інший слуга витягав у ідальню кухар'я і, положивши на підлогу, немилосердно бив його різками. Вдова ніколи не зупинялася їсти під час биття кухар'я, який пронизливо кричав з болю. Це очевидно піднімало її апетит».

Автор згадав незаміжно жінку, що мала четверо дітей від різних чоловіків, але це не перешкаджало її становити, як професора Дівочого Державного Коледжу («Інститут Благородних Дівчат»), хоч усі її учні знали про це. Жінки, що кидають чоловіків і відкрито живуть з іншими мужчинами — це загально прийняте явище крізь у Росії. Російська жінка сміється не тільки із суворого пуританізму англійських жінок, але і також із світської лицемірної чемності жінок європейського континенту взагалі. Родинне життя в Росії часто в практиці виключає в

Щоб мати зразок цього типу та його чеснот. Щоб єдналися для великого завдання люди одного, спільного духа. Бо завжди у великі, поворотні епохи історії, коли всі сили зла єднаються разом, щоб не заклічили нове — завданням дня є не об'єднання всіх, а роз'єднання насамперед. Сильні, ідейні, характерні, віруючі, мають відділитися від слабих, від гнилих, від роз'їдених сумнівом! Не прилучайтеся до об'єднаної отари, яка — мов гадаринські свині — об'єднані і солідарні, мов одержимі бісами, несеться в пропасть. Відділитися від цієї отари й об'єднатися між собою; об'єднання людей спільного духа.

Вони лише потрапляють доклати діла, якого вимагає від нас час. Вони лише допоможуть — козацьким звичаєм — рідним Юдам знайти свою осілку. Вони лише виженуть міняйлів з храму. Вони здемаскують власних книжників і фарисеїв.

Вони запалють своєю гарячою вірою мільйони митарів і поведуть за собою проти чужих Пилатів і кесарів. Вони — рідні духом прадідам великим у могилах України, яких нестерпні постаті хоч показати духовним очам сучасників у цій книзі. «Прочитайте! Щоб розкрились перед вашими очима високі могили!»

себе «вільну любов», що цілком протилежним явищем до англійського пуританізму» (ст. 89).

Росії) дві чи три жінки, що відкрито живуть в од- Гавелок пише: «Навіть сьогодні часто побачите (в ному ж домі зі своїми спільними любовниками, і два чи три чоловіки, що живуть з тою самою жінкою і це в кращому інтелектуальному суспільстві». «Росіянин — пише він — не може зрозуміти англійського способу життя. Він не може зрозуміти, наприклад, як може освічена людина співати псалми і слухати проповіді».

Для характеристики власним чоловіка і жінки в Росії автор наводить витяг з «Нотаток про Росію» барона Герберштейна, під час його перебування в Москві:

«Прийшов до Москви німець коваль, який оженився з росіяновою. Після деякого часу життя з чоловіком жінка любезенько звертається до нього: «Ти мій дорогий не любиш мене». «Я люблю тебе палко» — відповідає чоловік». «Я ще не одержала доказів твоєї любові — відказує вона. «Яких же ти доказів зажаєш?» — питає чоловік. Відповідь її була: «Ти ще ніколи мене не бив». Чоловік відповів: «Я не думаю, щоб удари були доказом любові, але і в цьому я не веду твоєї надії». Так незадовго він бив її більш жорстоко і признавався мені, що після цього його жінка виказувала до нього багато більше приязні і любові».

Порівнюючи англійців і росіян автор пише: «В Англії пошана до власноти і легальности є розвинута до найвищого ступеня, росіяни — є комуністично інстинктивно» (підкр. наше, ст. 89).

Описує росіян автор так: «Вони звичайно — флегматичний, тупий і упертий нарід. Крім того, посідають вони практичність і опортунізм, не люблять загальних ідей, винахідливості і тактовності, яких Фаулз розглядає, як пряму фузію норвезьких із слов'янськими елементами і порівнює до досить схожої комбінації витворених чкостей через фузію норвезьких і германських елементів з кельтами в Англії і Америці».

Окреме місце посвячує автор характеристиці українців, яких називає «малі росіяни або українці». Він пише: «Їх є близько 40 мільйонів, займають південь і південний захід, включаючи райони донських козаків. Їхнім центром є античне місце російської цивілізації, рання столиця над Дніпром — Київ».

Далі автор продовжує: «Їхня територія — м'якого клімату і більш родючого ґрунту за інші райони

Росії, крім цього — це не тільки великий агрокультурний, але також, недавніми роками, великий індустріальний район із скорим приростом населення і розширенням міст.

Малі росіяни є без сумніву вищі за великих росіян (хоч в середньому багато нижчі за англійців чи північних германців) і злегка темні. Дуже мала пропорція блондинів, натомість велика пропорція мішаних типів і до певного ступеня є вони короткоголові. Різняться темпераментом від великих росіян, більше південного типу, більш емотивні й геніальні. Вони з більш відкритим серцем, гостинні, залюблені в розмовах, танцях, співах і музиці...

Коли ми задержимо в пам'яті розкішний і глибокий настрій народної музики між малими росіянами, їхнє географічне положення і їхню антропологічну рису характеру, то не трудно повірити, що ми маємо на Україні коріння, яке має гілки й цвіти в деяких прекрасних мистців Заходу. Ця відміна темпераменту визначає соціальний і економічний характер, який відокремлює малих росіян і українців від великих росіян» (ст. 101).

»Таким чином вони стають збоку комунальної системи, яка часом розпадається, як чисто російська. Шидловський констатує («Огляд Росії», 1912 р., 24), що коли проведемо діагональ скрізь російську Європу, яка своїми кінцями показує північний схід, комунальне володіння, що поширене вздовж північно-східного кінця цієї лінії є цілковито відсутнім уздовж південно-західного кінця, тоді коли населення тут є значно густіше... Напрямок цієї лінії показує також прогресивне зниження методів агрокультурної продукції в переході від південного-заходу до північного сходу».

Створивши відмінність характеру і темпераменту українців від росіян, ствердивши також відмінність економічного укладу життя українців, автор робить висновок, що ті «відміни можуть допомогти нам зрозуміти сильне бажання українців після революції встановити свою власну окрему державу» (ст. 102).

Тут треба підкреслити, що Е. Гавелок у своїй книжці не виявив ні трішки спеціальної прихильності до української державності, або будь-якої ненависті до росіян. Тому книжка, крім об'єктивного ствердження різниці поміж українцями (яких називає ще також «малоросіянами») і росіянами (яких називає «великоросами») та досить глибокої і влучної характеристики психіки російського народу, мало відповідає духові теперішнього часу, а особливо рації визвольної боротьби українського народу. Але треба взяти до уваги, що розділ «Генії Росії», в якому говориться також про українців, написаний ще в 1917 р. Цього розділу автор більше не переробляв і не доповняв фактами большевицької практики, тому має він також значення наукового передбачення шляхів розвитку російського імперіалізму. Крім цього, ще перед встановленням у Росії комунізму, автор ясно стверджує, що **комунізм є в психіці російського народу** тоді, коли в українців навпаки — розвинена психіка приватної власності.

Торкаючись питання філософії і релігії росіян, автор пише: «Росіяни не мають здібностей до філософії. Вони є дуже непостійні, імпульсивні, дуже жадні в усьому досягти практичне застосування (тут автор має на увазі нахил росіян «задовільнитись відмовою від світу» — В.В.) і задоволення в творенні метафізичних систем, які були легкі для їх германських сусідів і для китайців на Сході». Тут автор наводить слова Валішевського, що «росіяни мають страх перед абстракцією» та замітку про росіян Вінера, який каже, що «росіяни не видали ні одного вартого імені філософа... Навіть філософ Солов'єв має позначки цих російських рис, а його філософія в дійсності — це різновидність релігійного містизму з виразною соціальною і практичною тенденцією».

»Століттями — пише далі автор — Росія була невичерпним ґрунтом для спонтанного росту неправославних більших чи менших містичних релігійних сект, часто комуністичних, часом нігілістичних

у переконанні, часами фантастичних чи поганських у характері. Вірні тій вірі тисячі чи вірніше мільйони росіян готові за неї терпіти чи навіть умирати».

На закінчення розділу «Генії Росії» автор каже, що «росіянин не вірить у Бога, є просто поговорка, що він вірить в це щось... Проникнення цими елементами релігійної віри часто робить росіян соціальними фанатиками і політичними мучениками».

Аналіз Е. Гавелока духово-моральної і політичної природи росіян розкриває незмінний їх характер, починаючи від неграмотних чи малограмотних селян і кінчаючи графом Л. Толстим і князем Кропоткіним, який протягом свого довгого життя «роздумував на багатьма речами, але ніколи не про Бога і душу» (ст. 178). В цьому розділі ніде не видно навіть тіні якогось упередження чи неприхильного ставлення до росіян, а навіть противно — видно симпатію, але все ж таки об'єктивність змусила його подати правильну характеристику психології російського народу. Тому, по прочитанні цього розділу, стають порожніми, без змісту всі заяви деяких європейських і американських політиків про «світовий комунізм», про «комуністичний імперіалізм», про «страждання» російського народу в «ярмі комунізму» і т. п. Е. Гавелок ще перед приходом большевиків ствердив, що росіяни — комуністи по інстинкту, а це значить, що будь-який інший лад некомуністичний є для них насиллям над їхньою природою і характером, тому повним абсурдом є звільнення російського народу від його природного інстинкту і світорозуміння. Практична політика західних держав повинна мати своєю метою звільнення з-під російського панування неросійських народів, а самих москалів-росіян залишити такими, якими вони є з природи, хоч би з їхнім комунізмом на їх етнічних землях.

А тепер ще декілька слів про останній розділ цієї книги «Націоналізм і мир». На цьому розділі варто зупинитися хоча б тому, що слово націоналізм, особливо для «модерних демократів» нашого домашнього хову, викликає в них відплив крові від самого його звуку і робить їх землесіримими.

На думку Е. Гавелока «Всякий, хто думає глибоко про прихід майбутнього світового миру має визнати надзвичайної важливості проблему націоналізму». Він констатує, що проблема ця «далека від свого дійсного обличчя». Причиною на його думку, є те, що існує два, дуже відмінного роду, націоналізми, один добрий, а другий поганый.

Автор вважає, що «найбільш славний представник націоналістичного напрямку був Мацціні» італійський патріот, організатор союзу «Молода Італія», моттом якого було «Бог і народ». В Німеччині його попередником був відомий філософ Фіхте.

Автор подає, що в націоналізмі XIX ст. (витяги з декларації Мацціні) «на першому місці було право народу на демократичний самоконтроль, вільний від внутрішнього саморозвалу і зовнішнього гніту, далекий від агресії і ворожого ставлення». За словами автора, Мацціні «розглядає надзвичайної важливості екзистенцію не тільки прав, але й обов'язків у співпраці з іншими країнами, так як кожна країна, яка має свої власні якості, має місію здійснювати їх в інтересі людства».

Такий націоналізм Е. Гавелок вважає добрим націоналізмом. Націоналізмом «недобрим» автор вважає імперіалізм, який своє «агресивне становище навмисно підтримує пропагандою, що рівняється заздрості до духового і матеріального майна інших націй. Прихована ворожість підготовляє вибух війни проти сусідніх країн, які, здавалось, не мають уміня боронити самі себе». Цей націоналізм, побудований гордістю і жадобою завоювань, під поштовхом торговельного суперництва, розвивається в модерний імперіалізм.

Такий є погляд автора на «два націоналізми». Суттєвим у тій книзі є те, що автор дав правдиву характеристику росіян, як народів комуністичному по поході, який вважає своєю місією — силою накинати цей свій комунізм народам всього світу.

Слава Україні!

ПОДЯКА ПРОВІДУ ЗАКОРДОННИХ ЧАСТИН ОУН УКРАЇНСЬКОМУ ГРОМАДЯНСТВУ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ЗА ЖЕРТВЕННОСТЬ НА ВИЗВОЛЬНУ АКЦІЮ

Провід Закордонних Частин ОУН складає сердечну подяку українському громадянству у Великій Британії за прикладну жертвенність на «Визвольний фонд ОУН». У час останньої збірки на «Визвольний фонд ОУН» прихильники української революційно-визвольної боротьби з-поміж усього українського громадянства у Великій Британії щедро жертвували свої датки, а багато з них складо свою майже одноденну заробітну платню.

Провід ЗЧ ОУН особливо відмічає прикладну щедрість українського громадянства, яке, як анонімний жертводавець, не раз відмовляється від найконечніших особистих потреб в ім'я потреб української визвольної справи. В час, коли з усіх сторін ідуть атаки на український самостійницький табір — ця прикладна жертвенність на цілі визвольної акції в краю і за кордоном є доказом глибокого розуміння і політичного змислу українського громадянина, який жертвує своїми матеріальними засобами, щоб скріпити український самостійницький фронт, що його записалися заломити не тільки наші одвічні вороги — московські імперіялісти, а також ті західні чинники, особливо американські, які помагають московським єдинонедільцям. Здоровий інстинкт українського громадянства реагує стихійно і повертається з допомогою українському визвольному фронтові, бо вірить, що він ніколи не похилив прапору нашої суверенності й суборності і ніколи не піде на жодні компроміси не лише з ворогом, але й з кожним облудним «приятелем», що намагається зламати український самостійницький фронт.

Не зважаючи на важку ситуацію, Провід ЗЧ ОУН не звертався досі з жодним окремим закликом до українського громадянства, щоб воно скріпило теж свою матеріальну жертвенність у зв'язку з посиленою акцією наших ворогів проти українського самостійницького табору, який невідхильно відстоює позиції української суверенної й соборницької політики. Проволячи дотеперішнім нормальним порядком свою збірку акцію на «Визвольний фонд ОУН», Провід ЗЧ ОУН з признанням стверджує, що українське громадянство у Великій Британії з власного почину скріпило свою жертвенність, зрозумівши й відчувши вагу хвилини. При цьому треба відмітити, що навіть українці, донедавна прихильники інших політичних угруповань — виявили свою жертвенність на «Визвольний фонд ОУН», свідомі цього, що революційна ОУН і її Закордонні Частини провадять свою діяльність у користь цілого українського народу. Тому ця успішно проведена збірка є одночасно в найвищій мірі політичною акцією, яка черговий раз показує, що українське громадянство в тривожний для української визвольної справи момент завжди підтримує тих, хто веде суверенну українську політику, не зважаючи на жодні труднощі й перепони. На намагання зламати український самостійницький фронт при помочі, між іншим, матеріальних засобів — українське громадянство у своїй національній гордості реагує ще більшою піддержкою для української суверенної визвольної політики. Отже, українське громадянство буде само фінансову базу для нашої самостійницької акції, свідоме цього, що тільки на власні сили сперта політика здобуває прихильників у світі й пошану для нашої визвольної боротьби. Воно знає, що вся діяльність революційної ОУН і її Закордонних Частин базується єдино на підтримці українського народу і його політичної еміграції. А зі свого боку Провід ЗЧ ОУН запевняє українське громадянство, що так, як ціла революційна ОУН, так і її Частини за кордоном, ніколи не заве-

дуть довір'я, яке на них покладається і ніколи не схилять прапору національної революції, прапору Суверенності й Соборності, хоча б ще могутніші, як досі, сили записалися проти української визвольної справи.

На українське громадянство за кордоном дивляться також еміграції інших поневолених Росією народів, бо наша боротьба, як боротьба за УССД — це одночасно боротьба за розвал російської тюрми народів на національні й суверенні держави. Тому ми мусимо бути тим семафором і горючим кущем, що освітлює шлях незламної, безкомпромісової боротьби кожного поневоленого Росією народу за його повну національно-державну незалежність. Отже «Визвольний фонд ОУН» — це є властивий фонд безкомпромісової української визвольної боротьби. Це фонд української революційної акції і її політичної дії, який скріплює одночасно спільний фронт усіх поневолених Росією народів. У міру його зросту він може скріпляти також різні ділянки українського життя, які безпосередньо або посередньо зміцнюють наш спротив усім ворожим заціям. Це було б можливим тільки тоді, якщо б таке розуміння ваги тієї справи було на всіх теренах української еміграції, а зокрема за океаном.

Мусимо пам'ятати всі, що суверенітет української політики за кордоном — це передусім її матеріальна незалежність від посторонніх чинників! Наша національна гідність і гордість вимагає цього, щоб ми не поклалися на жодну чужу матеріальну допомогу, а самі, власними силами, її розбудовували, бо лише тоді нас респектуватимуть, як рівноправного партнера.

Коли на Рідних Землях український Нарід жертвує своїм життям і кров'ю, ми за кордоном є спроможні жертвувати масово меншими вартостями, які не стоять у жодному порівнянні з жертвами крові й життя. Це стихійне розуміння було і є серед українського громадянства. Треба правильно ставити українську політику і усвідомлювати вагу її всебічної незалежності від чужих чинників у кожному відношенні. Всяким «фондам визволення народів Росії», тобто фондам нашого нового поневолення, ми протиставляємо наш власний, справжній визвольний фонд, що складається з пожертв українського громадянства і який єдиний уможливорює акцію справжнього визволення. 45-мільйонний український нарід, нарід героїв і мучеників, не потребує чужих «оклапів» на свою суверенну визвольну акцію. Він спроможний, а його еміграція зокрема, фінансувати свою визвольну акцію сам навіть тоді, коли певні сили західного світу спричиняються до послаблення нашого і антибolsheвицького фронту взагалі, помагаючи російським імперіялістам у новому поневоленні України й інших народів.

Складаючи щирі подяку українському громадянству у Великій Британії за виявлену ним прикладну жертвенність під час збірки на «Визвольний фонд ОУН», чим щиро підтримало українську самостійницьку акцію, закликаємо все українське громадянство в цілому вільному світі скріпляти «Визвольний фонд ОУН», тобто фонд суверенної української революційно-визвольної політики і дії, беручи собі приклад з жертвенності українців у Великій Британії.

Віriamo незламно, що спільними зусиллями з усім українським народом досягнемо нашу найвищу і єдину мету: Самостійну Соборну Українську Державу.

Героям Слава!

М. П., в грудні, 1952 р.

Провід Закордонних Частин ОУН

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Г Р У Д Е Н Ї

- 13-15. 12. 1934 р. — суд і розстріл Москвою українських комуністів: Крушельницьких, Фальківського, Влизька, Косинки, Сказинського і ін. Заслано в концтабори і розстріляно понад 80 визначних українських учених, письменників, поетів, мисців. Між ними: Зерова, Драй-Хмару, Филиповича, Якубовського-Куліша, Кліма і Валеріяна Поліщуків, Івченка, Семенка, Досвітного, Гжицького, Хоткевича, Підмогильного, Курбаса і ін. Приблизно в той самий час на ЗУЗ поляки засилають значну кількість українських патріотів у концентраційний табір — Березу Картузьку.
14. 12. 1942 р. — у львівській гестапівській тюрмі гине сл. п. Іван Клімів-Легенда, Крайовий Провідник ОУН і член Проводу ОУН. Це одна з найвизначніших постатей українських націоналістів-революціонерів. Любимець широких мас усієї України, твердий, незламний, надзвичайно чесний і вірний визвольній ідеї українського народу. Найважчими тортурами ворогові не вдалося нічого від нього видубити, крім гордої й твердої відповіді: »Звуся Іван Клімів-Легенда, член ОУН, — більше з вами говорити не буду«.
18. 12. 1946 р. — гине, застрілившись у безвихідному положенні, оточений більшовиками командир Групи УПА — полк. Василь Левкович-Вороний, душа вояцтва, нагороджений Золотим Хрестом Бойової Заслуги.
19. 12. 1945 р. — загинув у бою з більшовицьким окупантом на території Чехо-Словаччини сл. п. Дмитро Маївський (Косар-Тарас), політичний в'язень польських тюрем, делегат з Українських Земель на Другий ВЗ ОУН, один із організаторів НВЗ ОУН, головний редактор »Ідеї і Чин«, член Проводу ОУН, непересічний публіцист і політичний ум, Апостол Української Національної Революції. Як делегат Проводу ОУН на Українських Землях до Проводу ОУН за кордоном гине в дорозі, попавши в засідку вірних служак НКВД, чеських четників.
19. 12. 1945 р. — загинув смертю революціонера на терені Чехо-Словаччини сл. п. генерал Дмитро Грицай-Перебийніс, кількаратьовий політв'язень польських тюрем, редактор підпільних військових підручників, член Проводу ОУН, Шеф ГВПІ УПА, делегат проводу ОУН з Українських Земель до Проводу ОУН за кордоном. Попадає разом із Дмитром Маївським у засідку чеських четників.

ПОСМЕРТНА ЗГАДКА

+

23. XI. 1952 р. в Тетфорд згинув трагічною смертю

Микола Ганчар-Іскра

активний і примірний патріот-націоналіст, член ОУН, краций працівник суспільно-громадських організацій.

Покійний народився 27 листопада 1913 р. в селі Лапшин, Бережанського повіту, Тернопільської області. Похорон відбувся 27 листопада ц. р. при участі місцевого українського громадянства.

Хай Тобі, Дорогий Друже, присниться Рідна Україна, для якої Ти жив і працював.

Вічна Йому пам'ять!

Друзі

19. 12. 1945 р. — загинув у боротьбі з більшовиками сл. п. Арпад-Золотар, Крайовий Провідник ОУН, бувший політв'язень більшовицької тюрми, енергійний організатор підпілля, багатонадійний революціонер.

19. 12. 1945 р. — гине, заскочений більшовиками, член Крайового Проводу ОУН, реф. пропаганди і політвиховник Групи УПА-Захід, провідник і учасник збройної боротьби майор Василь Ваврук-Ватюга, нагороджений Золотим Хрестом Заслуги.

21. 12. 1944 р. — гине сл. п. Йосиф Позичанюк-Шаблюк (Шугай) у бою з більшовиками, уродженець СУЗ, учасник Третього НВЗ ОУН, непересічний письменник і публіцист.

23. 12. 1932 р. — смерть сл. п. Василя Біласа і Дмитра Данилишина, босвиків ОУН, героїв народних мас на ЗУЗ, смерть яких сколихнула широкими масами українського робітництва, селянства і інтелігенції та підняла до безкомпромісової боротьби з польським окупантом. Вони для цілого українського народу стали вічногорючими смолоскипами української революції в боротьбі з усіма окупантами України. В обличчі смерти у вічі ката Дмитро Данилишин кидає вічноживучі слова: »Я був і є на все приготований! Тільки жалую, що не зможу далі працювати для України«. А Василь Білас заявив: »Я націоналіст і революціонер! Такі, як я, Батьківщині лише смертю служать!«. Ці слова осталися заповітом для українських революційних мас, що продовжують досьгодні діло Біласа і Данилишина.

В грудні 1949 р. — гине в боротьбі з більшовиками Митар, референт СБ при Проводі ОУН КК.

Зимом 1950 р. — впав у бою з більшовиками Вишкільний Референт при Крайовій Референтурі СБ ОУН КК інж.-гірник Залізний, родом з Донбасу.